

**UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA**

KATEDRA DĚJIN UMĚNÍ

**IKONOGRAFIE SMRTI PANNY MARIE VE
STŘEDOVĚKÉM UMĚNÍ NA ÚZEMÍ DNEŠNÍHO
SLOVENSKA**

magisterská diplomová práce

Bc. ZUZANA DOROCIAKOVÁ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ing. Pavol Černý

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně, pouze s použitím uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne 7. května 2015

.....

Zuzana Dorociaková

Pod'akovanie

Moja veľká vd'aka patrí predovšetkým doc. PhDr. Ing. Pavlovi Černému za cenné rady a pripomienky a taktiež Ing. Davidu Hrabovskému za jazykovú korektúru.

OBSAH

Úvod	1
1 Apokryfní prameny, legendy a spisy o smrti Panny Marie	2
1.1 Smrt Panny Marie dle apokryfního vyprávění	5
1.2 Liturgické mariánské svátky.....	7
2 Ikonografie Smrti Panny Marie	7
2.1 Vývoj ikonografie Smrti Panny Marie ve východní Evropě	7
2.2 Vývoj ikonografie Smrti Panny Marie v západní a střední Evropě.....	9
3 Středověká zobrazení Smrti Panny Marie na území dnešního Slovenska	13
3.1 Koimesis	14
3.2 Poslední modlitba	17
Závěr	22
Poznámky	26
Summary	41
Prameny a literatura	42
Seznam vyobrazení	55
Seznam srovnávací obrazové přílohy	58

Přílohy:

- I. Katalog
- II. Obrazová příloha
- III. CD-Rom

ÚVOD

Ikonografie *Smrti Panny Marie* byla ve středověku velmi frekventovaná, o čemž svědčí mnoho dochovaných památek po celé Evropě. Tato diplomová práce si klade za cíl probádat středověkou ikonografii *Smrti Panny Marie* na území dnešního Slovenska,¹ přičemž bude vycházet z chronologicky sestaveného katalogu z uměleckých děl jak malby nástěnné, knižní a deskové, tak plastiky a uměleckého řemesla.

I přes poměrně častý výskyt této specifické ikonografie nebyla tomuto fenoménu na Slovensku dosud věnována větší pozornost. Okrajově se jí dotýkají často v souvislosti s pojednáním konkrétních uměleckých děl středověkého umění Slovenska. Ikonograficky se této problematice věnoval Ivan Gerát v krátké kapitole s názvem *Smrť, Nanebovzatie a Korunovanie Márie*, která je začleněna v knize *Stredoveké obrazové témy na Slovensku*,² a dříve Gyöngyi Török v článku *Die Ikonographie des Letzten Gebetes Maria*, jenž pojednává o tomto specifickém typu ikonografie *Smrti Panny Marie*, kde z řady středoevropských příkladů uměleckých děl jmenuje i několik slovenských reprezentantů.³ Nejpodrobněji se ikonografii *Smrti Panny Marie* věnuje německy psaná literatura,⁴ která ovšem slovenské příklady nereflktuje. Z novějšího bádání lze zmínit práce věnující se ikonografii *Smrti Panny Marie* českého středověkého umění.⁵

Památky této ikonografie na Slovensku nedosahují takového počtu jako například v umění českého středověku, které se pravděpodobně zasloužilo o přeměnu ikonografie na nový ikonografický typ *Poslední modlitby Panny Marie*, přesto zasluhují partikulární pozornost. V následujícím textu bude pojednáno o apokryfních pramenech, z nichž vycházejí zobrazení posledních okamžiků života Panny Marie. Následně bude načrtnut celkový vývoj ikonografie *Smrti Panny Marie* v Evropě, na což naváže vývoj na území dnešního Slovenska chronologickým výčtem slovenských středověkých uměleckých děl s komparacemi a analogiemi v zahraničí. V textu budou v hranatých závorkách uvedeny odkazy na čísla obrázků v příloze, u slovenských děl také odkazy na příslušná čísla katalogu.

1 APOKRYFNÍ PRAMENY, LEGENDY A SPISY O SMRTI PANNY MARIE

Panna Marie byla velmi oblíbenou světicí jakožto Bohorodička a bezpochyby nejlivnější přímlyvkyně za hříšníky. Proto není udivující, že její život zaujímal v náboženských textech přední místo.

Poslední chvíle života Panny Marie nebyly podrobněji popsány v evangeliích,⁶ postupně však vznikala početná apokryfní díla,⁷ která kromě *Smrti Panny Marie* pojednávají i o jejím Nanebevzetí (*Assumptio*).⁸ Otázky o konci života Marie se objevují na Východě už ve 4. století. Biskup Epifanius ze Salaminy ve své knize *Proti herezím* kolem roku 377 prohlásil, že přes důkladná zkoumání nemohl zjistit, kdy a jak Panna Marie zemřela.⁹

Postupně vznikající mariánské apokryfy však nabyly velké obliby. Jen o její smrti je přibližně šedesát apokryfních spisů.¹⁰ Mezi nejlivnější východní prameny pojednávající o smrti Marie patří legenda *Transitus Pseudo-Melitona*¹¹ ze 4. nebo 5. století, *Slovo Jana Teologa*¹² ze 6. Století, a dalším řeckým textem je *Homilie arcibiskupa Jana z Thessaloniky* (610–649).¹³

Apokryfy o smrti Panny Marie se zaobíralo mnoho badatelů. Rozdělují je do různých kategorií, např. podle jazyků, a to na *řecké, latinské, syrské, koptské, arabské, etiopské, arménské, gruzínské, irské a staroslověnské*. Toto dělení je však zpochybněno velkým množstvím vzájemných překladů. Proto je tato kvalifikace doplňována analýzami teologických a literárních motivů. E. Cothenet sleduje v textech přítomnost dvou motivů a rozeznává tak tři typy, *řecko-syrský*, podle něhož se *Mariin dům* nachází v Betlémě a *její tělo* je přeneseno do ráje bez vzkříšení. Dále pak *koptský*, podle něhož je *Mariin dům* v Jeruzalémě a *její tělo* je uloženo pod stromem života, nebo předáno andělovi s ohnivým mečem. Třetím typem je *řecko-latinský*. Zde se *Mariin dům* vyskytuje v Jeruzalémě a *její tělo* je vzkříšeno a vyzdviženo do nebes.¹⁴

Badatel M. van Esbroeck rozeznává pouze dva hlavní typy. V prvním je kromě výše zmíněných motivů i prvek *ratolesti stromu života*. Je to palmová větev z ráje, kterou Marie dostává od anděla tři dni před smrtí na Olivové hoře. Marie si ji uložila do komnaty a ukazuje ji apoštolu Janovi. Apoštolové pak nesou ratolest před Mariinými nosítky a později ji dostane obrácený Žid s uzdravenou rukou, aby s její pomocí vrátil zrak těm obyvatelům Jeruzaléma, kteří se také obrátí a uvěří. Tento řecký archetyp vznikl pravděpodobně v 5. – 6. století.

Odvozuje se z něj většina latinských a řeckých verzí.¹⁵ V příběhu druhého typu se frekventovaně objevuje Betlém, například Marie putuje do Betléma za apoštoly, a je často zdůrazněno používání *kadidla*. Zapalováním kadidla se umocňuje dojem liturgické funkce. Tento typ byl rozšířen hlavně na východě, a to ve verzi *arabské, arménské, etiopské a gruzínské* a šířil se hlavně díky syrskému spisu s názvem *Šest knih*. M. van Esbroeck ho klade do 5. – 6. století. Mariiny dny popisuje kniha velmi podrobně. V závěru příběhu Marie odchází do podsvětí a vyprošuje pro odsouzence chvíli odpočinutí.¹⁶ Největší vliv měl však spis *Řecké slovo Jana Teologa*. Podle M. van Esbroeck se tento rukopis dochoval asi ve stovce rukopisů. Je to vlastně redukce syrské verze. V pozdější vrstvě této skupiny se objevuje i příběh o apoštolu Tomáši, který dostal Mariin pás. Jako latinská parafráze vzniká *Vyprávění Josefa Arimatejského*, jemuž vděčíme za jeho přenesení do západní Evropy.¹⁷

Apokryfní vyprávění se vesměs shodují v hlavních bodech děje, jako je upozornění Marie na její brzký skon, odchod Marie se třemi pannami do Betléma, zázračný příchod na oblaku apoštola Jana a vyčítání Marie, že nedodržel Kristův slib, že se o ni postará jako syn, což Ježíšovi slíbil na kříži. Pak zázračný příchod ostatních apoštolů k Mariinu lůžku ze všech stran, zjevení Krista, který přijímá Mariinu duši na nebesa a odnášení Mariina těla apoštoly na nosítkách. Příběh pokračuje andělským zásahem oslepení Židů, kteří se chtěli zmocnit těla, pak trestem uschnutím rukou dalšího Žida, který chtěl shodit nosítka. Když se na Petrovu radu kaje a stane se křesťanem, ruce se mu uzdraví. Posledními styčnými body příběhů jsou pohřeb Mariina těla nedaleko Jeruzaléma, a její nanebevzetí po třech dnech. Avšak ne všechny prvky mají stejně významné místo ve všech příbězích. Apokryfy se i odlišují, například v otázce lokace. Mariin dům je buď situován v Betlémě, nebo poblíž Olivetské hory, nebo přímo v Jeruzalémě.¹⁸ Novějším prvkem v příběhu je pozdní příchod apoštola Tomáše, kdy mu Marie cestou na nebesa hodí svůj pás.¹⁹

Východní apokryfy převzal i Západ. Byl ovlivněn hlavně řeckým spisem *Transitus Pseudo-Melitona ze Sard*.²⁰ Známa je interpretace *Transitus* biskupem Řehořem z Tours (+594).²¹ Avšak podobně jako na Východě, objevuje se i zde zamítavý postoj k apokryfním dílům. Nejznámějším příkladem se stal dopis z 9. století s počátečními slovy: „*Cogitis me*“ Paschasia Radberta,²² opata z kláštera Corbie, biskupství Amiens. Dopis odpovídal na dotaz řeholnic z kláštera v Soissons ohledně svátku v den 15. srpna, na Západě přijatý jako *Assumptio*.²³ Radbertus varuje jeptišky před čtením zázračných *Transitus* apokryfů, nejmenuje však které. Opat píše, že nemůže s jistotou prohlásit, zda bylo tělo Marie vzkříšeno. Odvolává se přitom na Bibli, kde o tom není žádný důkaz. Radbertus však

upozorňuje na prvotní téma svátku jako vzpomínky odchodu na věčnost Matky Boží, a zdůrazňuje, že duše Marie byla odloučená od těla a přijata v ráji. Co se stalo s jejím tělem, je pro něj druhořadé. Autorita tohoto dopisu byla nesporná, byl přijat do církevních hodinkových modliteb jako čtení ke svátku 15. srpna. Používal se až do reformy breviáře v roce 1568, kdy byl nahrazen pozitivním postojem k *Assumptio corporis*.²⁴

Avšak v době napsání dopisu bylo u lidu jak liturgické slavení svátku *Assumptio*, tak lidová víra a uctívání prázdného hrobu v Jeruzalémě už tak známé, že se objevují pokusy apokryfy ospravedlnit. V Prologu probošta Gerhocha z Reichersberku (†1169) obhajuje autor zprávu o tělesném nanebevzetí Marie převzatou z nějakého *Transitus*-apokryfu, neboť je zpracována ze spolehlivých pramenů, a nejedná se o zprávu, kterou odsoudil Jeroným.²⁵ Ve 12. století vznikl i teologický spis *De Assumptione Beatae Mariae Virginis*, jehož autor je neznámý, ale objevuje se pod pseudonymem Augustinus. V tomto spisu jsou už teologické argumenty o tělesném vzkříšení a nanebevzetí Marie. Později, ve 13. století, souhlasí se Pseudo-Augustinem i Tomáš Akvinský.²⁶ Od 13. století šířila zprávy o smrti Panny Marie a jejím nanebevzetí také slavná a oblíbená *Legenda Aurea* Jacoba de Voragine, která sloučila několik pramenů. Legendu *Transitus* obsahoval i spis *Vita beatae Mariae Virginis et Salvatoris rhythmica*, o který se často opírala mariánská cyklická zobrazení.²⁷ Pro pozdější rozvoj ikonografie *Poslední modlitby* Marie jsou důležité spisy, kde se objevuje motiv klečící Marie při její smrtelné modlitbě. Je to například v textu kázání na svátek *Assumptio* vídeňského profesora Thomase Ebendorfera von Haselbach (†1464), nebo v *Stellarium Coronae benedictae Mariae Virginis* uherského františkánského kazatele Pelbarta z Temešváru (†1504), kde upozorňuje na klečící umírající Marii: „*tunc illa as filium conuersa genuflexo ait.*“²⁸ Vyprávěním příběhů o konci života Marie a o jejím nanebevzetí byla uspokojována náboženská zvědavost věřících a staly se tak velmi populárními. Povědomí a přesvědčení věřících sílilo také vždy a znovu liturgickou oslavou svátku 15. srpna. Oblibu v lidové zbožnosti nepochybně zvyšovala i mariánská poezie a především mariánské modlitby.

1.1 Smrt Panny Marie dle apokryfního vyprávění

Tento text je sestaven z hlavních dějových bodů příběhu, přičemž vychází ze dvou zásadních textů a to z řeckého spisu *Slovo Jana Teologa* a latinské verze *Vyprávění Josefa Arimatejského*. Text je také doplňován odlišnostmi vyskytujícími se v jiných apokryfických pramenech.

Jednoho pátku²⁹ se Marií při hrobě Krista zjevil archanděl Gabriel a zvěstoval jí její smrt.³⁰ Maria se tedy odebrala se třemi pannami³¹ do Betléma. Podle verze typu, v němž se objevuje často prvek ratolesti stromu života, odešla Marie na Olivovou horu a tam se modlila, aby se její duše po odchodu z těla nestřetla se zlými silami. Marie se tam také modlí, aby ještě uviděla apoštoly. Ať přijdou, necht' jsou kdekoliv na zemi, a také ti, kteří již zemřeli. Pak se u ní objevil apoštol Jan.³² Uchvátil jej Duch svatý, když byl zrovna v Efezu, a přinesl jej na oblaku k Marii. Marie se ho ptá, kde byl, a proč nedbal příkazu svého učitele, aby byl s ní, jak mu přikázal, když visel na kříži.³³

Pak Janovi odevzdá palmu z ráje a šaty s prosbou, aby je daroval dvěma vdovám. Také jej prosí, aby u ní zůstal i s ostatními apoštoly, a aby chránili její tělo, když zemře, protože se dozvěděla, že velekněz chce její tělo spálit.³⁴ Postupně přicházejí i ostatní apoštolové, Petr z Říma, Pavel z Tiberia, Jakub z Jeruzaléma. Ondřej, bratr Petra a Filipa, Lukáš, Šimon Kananejský, a Tadeáš, Marek z Alexandrie. Bartoloměj byl v Thébách a ostatní, mezi nimi i Matěj, zvaný Spravedlivý, nástupce Jidáše, přišli ze zemí, kde působili. Přišli i ti, kteří již zemřeli a působením Ducha svatého povstali z hrobů.³⁵ Podle některých verzí textu apoštolové zázračně přiletěli na oblacích, všichni kromě Tomáše, který byl v Indii.³⁶ Apoštolové Marii vyprávěli, kde byli, co dělali, pak se modlili a náhle zahřmělo, na obloze se objevil měsíc i slunce a zjevily se zástupy andělů, serafů a mocností, prvorození svatí, a bylo slyšet hlas Ježíše. Všichni se shromáždili kolem domu, kde ležela Marie. Poté se děly zázraky. Slepí náhle viděli, chromí chodili, malomocní byli očištěni a jiní nemocní, kteří se dotkli toho domu, byli uzdraveni. Kolem domu byla veliká radost, sešlo se tam mnoho lidí. Židovští knězi byli ohromeni, chtěli poštvat lid proti Marii, ale když se přiblížili k jejímu domu, měli vidění,³⁷ dostali strach a utekli. Židé přesvědčili vladaře, aby tam poslal vojsko. Ale Duch svatý přenesl na oblacích apoštoly i Mariino lůžko do Jeruzaléma, do domu Marie. Tam se pak pět dní modlili a zpívali. Židé je šli ale hledat i do Jeruzaléma a chtěli podpálit Mariin dům, ale andělé jim v tom zabránili. Tak mnozí židé uvěřili. V neděli pak Marie praví apoštolům, aby zapálili kadidlo, protože už přichází Kristus s vojskem andělů.³⁸ Zatímco se

modlili, kolem třetí hodiny ráno se ozval hrom,³⁹ objevilo se mnoho andělů a Kristus, kterého předcházela paprsek světla a ozařoval Marii. Krista provázely andělské chóry s patriarchy, mučedníky, vyznavači a pannami.⁴⁰ U lůžka byly i dvě vdovy, které obdržely Mariiny šaty.⁴¹ Kristus Marii požehnal a ona ho prosí, aby pomohl každému, kdo bude žádat o pomoc v jejím jméně. Kristus jí vyhověl a vyzval Petra, aby zpíval, protože už nadešel čas. V tom se Mariina tvář rozzářila a Kristus vztáhnul ruce, aby přijal její duši.⁴² Když její duše odcházela, Jan, Petr, Pavel a Tomáš ji zavinuli nohy a dvanáct apoštolů ji položilo na nosítka, aby ji odnesli.⁴³ Když ji apoštolové nesli, v typu, v němž je důraz na *ratolest*, se ještě Petr a Jan dohadují, kdo ponese palmovou větev, oba si navzájem dávají přednost. Vtom se náhle přihnal židovský velekněz Jefoniáš⁴⁴ a vrhnul se k nosítkům. Ale anděl mu uťal ohnivým mečem ruce, a ty zůstaly připevněny na nosítkách. Pak se ale Jefoniáš kál, ruce se mu opět přirostly, a on uvěřil. Po tomto zázraku odnesli apoštolové její tělo do nového hrobu.⁴⁵ Ze svatého hrobu pak po tři dny vycházela libá vůně myrhy a bylo slyšet hlasy andělů. Po třech dnech všechno ustalo a všichni věděli, že tělo bylo přeneseno do ráje.⁴⁶ Apoštolové pak nalézají v prázdném hrobě rozkvetlou růži a lilii.⁴⁷ Tehdy směřoval na oblaku k Olivové hoře apoštol Tomáš a uviděl nanebevzetí Marie. Tělo svěřice stoupalo v kruhu andělů na nebesa. Zavolal na ni a pak se z nebe snesl pás, kterým bylo zavinuto její tělo. Tomáš se odebral do údolí Josafat. Našel tam všechny apoštoly, kteří ho pokárali, že je pořád stejný, nevěřící, a proto mu nebylo dopřáno být na pohřbu Marie. Tomáš prosil o odpuštění za svou tvrdohlavost a nevěru. Pak se za něho všichni modlili a on jim vyprávěl, jako byl přiveden na Olivovou horu, kde viděl stoupat k nebesům tělo Marie a jako důkaz jim ukázal darovaný pásek.⁴⁸

Tyto literární prameny apokryfů a legend byly pak hojně použity při zobrazování výjevů Smrti a Nanebevzetí Marie.

1.2 Liturgické mariánské svátky

Jak již bylo zmíněno, teologické úvahy o Smrti Panny Marie byly silné hlavně na východě. Zde byla ustanovena Efezským koncilem (431) slavnost *Památky Bohorodičky (Theotokos)*, která se od 6. století přejmenovala na *Usnutí svaté Bohorodičky*, řecky *Koimesis* nebo také *Anapausis*, latinsky *Dormitio*.⁴⁹ Liturgické oslavy na východě nebyly jednotné, svátek Matky Boží se slavil někdy k polovině ledna.⁵⁰ Až byzantský císař Maurikios (582–602) stanovil svátek na 15. srpna.⁵¹ Na Západě byl analogicky ke *Vzpomínce na Matku Boží* přijat podobný památný den. Například v 5. století byl v severní a střední Itálii v poslední adventní neděli, ve Španělsku byl kolem roku 656 1. ledna, v Galii v 7. století 19. ledna.⁵² Za papeže Segria I. (†701) byl přijat svátek *Dormitio Mariae* na 15. srpna a označoval se také jako Svátek narození pro nebeské království.⁵³ Již v 8. století byl v Římě přejmenován na *Nanebevzetí (Assumptio)*.⁵⁴ Všeobecně platné dogma o nanebevzetí těla i duše Marie však vyhlásil až papež Pius XII. 1. 11. 1950.⁵⁵

2 IKONOGRAFIE SMRTI PANNY MARIE

2.1 Vývoj ikonografie Smrti Panny Marie ve východní Evropě

Tak jako teologické úvahy, i první znázornění poslední etapy života Marie bylo nejdříve ve východokřesťanském umění, kde získalo samostatný ikonografický typ – *Koimesis*.⁵⁶ Panna Marie zde leží paralelně s obrazovou plochou, je obklopena apoštoly a Kristem s její duší v podobě malé postavy v rukou.

Z předikonoklastické doby se nezachovalo žádné vyobrazení *Smrti Panny Marie*. První zmínky o tomto zobrazení přináší Beda Venerabilis (†735), který jej viděl v kostele na Sioně, nebo Adreas z Kréty (†720) v Jeruzalémě. Podobný obraz mohl být jistě i v kostele *Koimesis* v Nikaia (7. století).⁵⁷ Za nejstarší zachovalé nástěnné malby se považuje cyklus *Smrti Panny Marie* v kostele Santa Maria Egiziaca v Římě, mezi lety 872 – 882. Zobrazují více scén, zachovalo se *Zvěstování smrti Marie Kristem*⁵⁸ [36], cesta apoštolů v doprovodu anděla k domu Marie, ale ne vlastní obraz *Koimesis*.⁵⁹ Za nejstarší dochované zobrazení scény *Smrti Panny Marie* se tedy pokládá až výjev z 10. století, a to v Ateni v

Gruzii (904 – 906). Tato fragmentárně zachovaná nástěnná malba zobrazuje ležící Marii se zavřenýma očima na smrtelné posteli, za ní uprostřed stojí Kristus, který oběma rukama pozdvihuje její duši k nebi. V horní části k ní spěchá anděl, aby ji převzal. Na obou stranách lůžka pak stojí apoštolové. Petr s kadidelnicí vlevo u čela postele, Pavel vpravo, a objímá nohy Marie.⁶⁰

Apoštol Jan se obvykle vyskytuje za postelí a naklání se k Marii. Tento typ je častý v 11. století v nástěnné malbě v pohraniční oblasti byzantského umění, například v Tokali Kilise, 950 – 1000; Panagia ton Chalkeon v Soluni, po roku 1028; kostel sv. Sofie v Ochridu, před 1057.⁶¹ V mírně zredukované formě se objevuje například v Ağac Altı Kilise v dnešním Turecku (Kapadocie) z 11. století. Za Mariinou smrtelnou postelí stojí pouze jeden apoštol, Jan s palmovou ratolestí. Uprostřed stojí Kristus a čeká na Mariinu duši. V horní části obrazu je opět Kristus, který již drží Mariinu duši. Krista doprovází anděl s žezlem v ruce.⁶²

Od 10. století jsou četná také zobrazení na slonovinových nebo steatitových destičkách. Za lůžkem s Marií se zjevuje Kristus, který v rukou drží její duši v podobě malé postavičky. Tato figura je podobná mrtvé Marii nebo zavinutému dítěti.⁶³ Duši se chystají převzít dva letící andělé se zahalenýma rukama rouškou. Marie má zavřené oči, ruce má překřížené nebo volně podél těla, zabalené v plášti. Lůžko je umístěno paralelně s obrazovou plochou, má zřasenou příkryvku, a před postelí se vyskytuje také podnožka. Postava Krista svým měřítkem většinou převyšuje ostatní postavy a Kristus se dívá buď před sebe [37],⁶⁴ nebo na mrtvou Marii na lůžku [38].⁶⁵ Apoštolové jsou za lůžkem ve dvou skupinách. Petr stojí u čela postele a incensuje kadidelnicí, z opačné strany lůžka objímá nohy Marie Pavel. Jan se ohýbá k Marii. Podle východní tradice je však zobrazen jako starý muž s vousy. Zpravidla bývají také připojeni tři nebo čtyři klerici.⁶⁶ Do tohoto jednoduchého typu se postupně přidávají další prvky, jako například architektura v pozadí. Lze to chápat jako odkaz na město Jeruzalém s jeho kostelními stavbami a domem Marie. V domě jsou často zobrazeny ženy, které byly podle legendy u Marie. Kvůli symetrii jsou v obrazové kompozici často na okrajích dvě podobné stavby, někdy se ženskými figurami v okenním otvoru ve střední části konstrukce [39], [40], [42].⁶⁷

Příležitostně se u scény umírání objevují i narážky na scénu pohřbu, a to přidáním malé postavy do popředí, která napřahuje ruce k posteli. Podle legendy se jedná o Žida, který chce shodit Marii z nosítek a zneuctít tak důstojnost pohřbu. K němu se pak otáčí další malá postava anděla s mečem, který se ho za to chystá potrestat [39], [41]. Postupně se scéna rozšiřuje o další postavy. Kromě apoštolů a kleriků jsou tam také plačící ženy. Krista

doprovází velký počet andělů a světců. Kristus bývá často v mandorle nebo aureole s komplikovanými útvary plamenných forem paprsků [42], [43]. Takové zobrazování scén s množstvím postav jako svědky události, je zejména v ruském, srbském a makedonském malířství přelomu 13. a 14. století.⁶⁸ Jednotlivé prvky příběhu jsou zde rozfázovány a slévají se do jedné scény. Na nástěnné malbě v kostele sv. Klimenta v Ohridu z konce 13. století můžeme vidět loučení Marie s pannami úplně vlevo, dále je výjev *Koimesis* s velkým počtem andělů, kteří v horní části otevírají nebeskou bránu. Vpravo pak scéna pokračuje přenosem těla Marie k hrobu. Po stranách se nad scénou vznášejí polopostavy apoštolů na stylizovaných oblacích. V jednom z nich, v pravé části, je i Panna Marie s andělem, která podává pás apoštolu Tomáši ve vedlejším oblaku [42].⁶⁹

Z dalších vedlejších scén, které znázorňují poslední okamžiky života Marie ve východním umění, jmenujme alespoň *Modlitbu v zahradě na Olivové Hoře* v klášterním kostele Dečani, polovina 14. století [44], *Nanebevzetí Marie s darem pásu* v kostele sv. Jiří Staro Nagoričino, 1317 – 1318 [45] a *Apoštolové před prázdným hrobem Marie* v kostele Krále v Studenica ze začátku 14. století [46].⁷⁰

2.2 Vývoj ikonografie Smrti Panny Marie v západní a střední Evropě

Umění latinské západní a střední Evropy převzalo východní typ *Koimesis*,⁷¹ ale od počátku ho pozměnilo. K jádru byzantského modelu přidává nové prvky a také rozvíjí zobrazení *Nanebevzetí* (*Assumptio animae et corporis*). Ve 12. století na scénu *Usnutí* a *Nanebevzetí* navazuje i *Mariina Korunovace*.⁷²

Nejstarší zachovalý západní typ výjevu *Smrti Panny Marie* je miniatura v Benedikcionálu svatého Aethelwolda z let 975 – 980 [47].⁷³ O Marii v pololeže se na diagonálně umístěném lůžku starají tři ženské naříkající postavy. Apoštolové jsou zobrazeni ve spodní zóně výjevu. V horní zóně jsou čtyři andělé. Jeden z nich má zahalené ruce rouškou, ale je zde vynecháno přijetí duše Marie. Uprostřed mezi anděly se objevuje boží ruka (*Dextera dei*), která drží korunu.⁷⁴ Podobná, ale bez apoštolů a andělů, je kompozice Benedikcionálu arcibiskupa Roberta z Jumièges z doby kolem roku 980 [48].⁷⁵ Další odlišností je také lůžko, které není přikryté draperií, jak tomu doposud vždy bylo.⁷⁶ Pozoruhodným novým prvkem je medailon (*imago clipeata*)⁷⁷ s polopostavou Panny Marie na

miniatury z Reichenau ze začátku 11. století [49],⁷⁸ který nesou dva andělé vzhůru k boží pravici s křížem. Apoštolové uprostřed a v pravé části výjevu jsou zaujati nebožkou, skupina apoštolů vlevo se dívá vzhůru na dva anděly, kteří pozdvihují duši Marie. Podobný medailon s Marií se nachází v knize perikop Jindřicha II., rovněž z reichenauské produkce z počátku 11. století,⁷⁹ ale andělé ji předávají trůnícímu Kristovi v mandorle (*Majestas domini*). Objevují se zde také atributy slavení zádušní mše, otevřená kniha, svíčky, procesní kříž a kadidlo [50].⁸⁰ *Clipeus* bývá zobrazován i v klasičtější podaném zobrazení *Koimesis* v Bernulfově evangelistáři z poloviny 11. století⁸¹ s Kristem u smrtelné postele, kde místo obvyklé duše Marie v podobě dítěte pozdvihuje medailon s bystou dospělé Marie [51].⁸² V 11. století se také setkáváme se spojením motivu *Koimesis* s *Kladením do hrobu*, a to například v knize perikop Bertholda z Řezna⁸³ [52], kde vidíme náznaky sarkofágu.⁸⁴ Ve druhé polovině 12. století ovlivňuje téma *Smrt Panny Marie* nový impulz, který se objevuje ve Francii. Vzniká řada zpracování rozdílných verzí starých legend a nová mariánská poezie. Tento impulz podporuje také kontakt s křesťanským orientem skrz křižáky a jejich návštěvou hrobu Marie v údolí Josafat při Olivové hoře.⁸⁵

V Sakramentáři ze Saint Martin v Tours z 12. století se nachází miniatura *Assumptio Mariae*, která nás upozorňuje na hrob Marie v údolí Josafat skrze nápis pod zobrazením. Na miniatuře je v horní části Kristus, který natahuje levou ruku k přijetí duše Marie.⁸⁶ Ve vestfálské knize perikop z poloviny 12. století, dnes v Paříži,⁸⁷ se setkáváme opět s motivem Krista očekávajícího Marii na nebi [53]. Duše Marie, kterou pozdvihují dva andělé, hledí vzhůru na Krista, který se k ní sklání.⁸⁸

Ve 12. století se na Západě objevují také cyklická zobrazení *Smrti Panny Marie*. Je to například v anglickém žaltáři z Yorku,⁸⁹ z doby kolem roku 1170. Nacházejí se zde tři miniatury se šesti scénami, *Zvěstování smrti Marie andělem*, *Marie ukazuje palmovou ratolest apoštolům*, *Smrt Panny Marie* a *Pohřební průvod*, *Ukládání Marie do hrobu* a *Zjevení Krista u hrobu se zvednutím mrtvého těla Marie čtrnácti anděly* [54].⁹⁰

Cyklické zobrazení nalézáme i ve francouzské sklomalbě od poloviny 12. století, například v katedrálách Saint Quentin nebo v Soissonu, kde jsou scény *Zvěstování smrti s palmovou ratolestí*, *Přenos apoštolů*, *Zjevení Krista a rozhovor s Marií*, *Pohřební průvod s Jefoniášem*, *Stráž apoštolů před hrobem* a *Nanebevzetí*.⁹¹ Větší počet scén s tematikou smrti Panny Marie se objevuje ve francouzské katedrální plastice 12. a 13. století. Novým ikonografickým motivem je zde *Korunovace Marie* [55], [56]. Nezvyklý prvek je v pařížské katedrále Notre-Dame, na severním mariánském portálu západního průčelí, kolem roku 1200

– 1220 [57], kde se u smrtelné postele Marie zjevuje Kristus, který se Marie dotýká.⁹² Také zajímavým momentem je postava plačky v popředí před smrtelnou postelí na tympanonu jižního portálu ve štrasburské katedrále z let kolem 1225 – 1230 [58].⁹³ Na fragmentu tympanonu z kostela v Cabestany z poloviny 12. století je pravděpodobně první západní zobrazení apoštola *Tomáše s Mariiným páskem* [59].⁹⁴ Nezvyklým prvkem je zde také *Vzkříšení*, kde Kristus drží nad hrobem tělo Marie.⁹⁵ Katedrální plastika měla vliv i na ostatní média. Scéna *Korunovace* se objevuje i v žaltáři královny Ingeborgy, kolem roku 1200.⁹⁶ Ve spodní zóně je *Kladení do hrobu* Marie s truchlícími apoštoly a Kristem, který drží neoblečenou figuru duše [60].⁹⁷ Ve 13. století se setkáváme i s motivem korunované postavičky duše Marie v bílém šatu, kterou drží na rukou Kristus [61], [62].⁹⁸

Ikonografie *Smrti Panny Marie* v Itálii je ve středověku silně ovlivněna byzantským schématem *Koimesis*, liší se pouze v detailech, jako například mozaika v apsidě v Santa Maria Maggiore v Římě, 1295 [64].⁹⁹ Ve 14. století však scénu rozvíjí cyklické vyprávění *Transitus* legenda. Jako příklad uveďme Arenu v Padově, kde se objevuje *Přílet apoštolů* v levé části, a vpravo, uvnitř architektury, je *Loučení apoštolů s Marií* [65], [66]. U Duccia, na deskách bývalého hlavního oltáře dómu v Sieně, se objevuje rovněž *Zvěstování smrti Marie* [67] nebo *Loučení apoštola Jana s Marií* [68], kde v pozadí vidíme palmovou ratolest.¹⁰⁰ Zázračný *přílet apoštolů* je i na sienské fresce Taddea di Bartolo,¹⁰¹ tady však uvnitř architektury [73]. U *Pohřbu* vidíme v pozadí bohatou kulisu města [74].¹⁰² V té době se objevuje v Itálii rovněž osamostatněné zobrazení *Assunty*, velmi často s *Darem pásu Tomáši* jako důkaz vzkříšení. Hojnost zobrazení tohoto motivu je v Itálii spjata s kultem Pásu Marie v Pratu, kde se tato relikvie nachází.¹⁰³

Vyobrazení *Smrti Panny Marie* bylo ve 14. století oblíbené také v deskové malbě, která východní typ *Koimesis* dále rozvíjela a pozměňovala. Postava Krista s duší Marie se zobrazuje za lůžkem mezi apoštoly, nebo se vznáší jako polopostava v oblaku nad apoštolskou skupinou. Marie leží na posteli zobrazené iluzivní perspektivou, a postupně se přidávají další realistické detaily interiéru, čímž se scéna značně zesvětšila.¹⁰⁴

V pozdně středověkém umění se proměňuje scéna *Smrti Panny Marie* v morální příklad „dobré smrti“.¹⁰⁵ Marie leží na posteli se svíčkou v ruce,¹⁰⁶ kolem stojící apoštolové se modlí a mají v rukou liturgické předměty jako kadidelnici, aspergil s nádobou na svěcenou vodu a knihy. Apoštol Petr, zobrazen jako kněz nebo jako biskup či papež, dává Marii poslední pomazání. Zaujal v kompozici popřední místo, které předtím patřilo Kristu s duší. Ten se teď vznáší nad scénou. Na desce Konráda von Soest na oltáři v mariánském kostele v

Dortmundu, kolem roku 1420 je pozoruhodný motiv andělíčků zavírající Marii oči a ústa [76].¹⁰⁷ V té době již postel nestojí v popředí, ale bývá zobrazována i hlouběji v prostoru. V první polovině 15. století byla ojediněle postavená i diagonálně [77]. V obraze od Huga van der Goes, kolem roku 1480,¹⁰⁸ je už diagonálně umístěná postel s Marií zobrazená v perspektivní zkratce. Realisticky zachycená umírající Marie s pobledlou tváří hledí na světelný zázrak zjevení Krista nad scénou [78]. Michael Pacher ve farním kostele ve St. Wolfgang, v roce 1481,¹⁰⁹ v scéně *Smrti Panny Marie* zobrazil diagonálně umístěnou postel s nebesy [79]. Tato forma se rychle rozšířila a byla použita mimo jiné i Martinem Schongauerem nebo Albrechtem Dürerem.¹¹⁰ Na začátku 15. století bývá Marie někdy zobrazována také sedící na posteli [80], [81] nebo na zemi [82]. Hans Holbein st. na křídle bývalého hlavního oltáře dominikánského kostela ve Frankfurtu nad Mohanem, 1501 [83], zobrazuje Marii frontálně sedící na trůnu, v momentu, kdy se jí sv. Jan chystá vložit do rukou svíčku.¹¹¹

V polovině 14. století vznikl pro *Smrt Panny Marie* nový ikonografický typ, kde se klečící Panna Marie s mírně natočeným tělem na stranu modlí se sepjatýma rukama nebo s rukama překříženýma na prsou¹¹² [85], a očekává smrt.¹¹³ Marie klečí v popředí skupiny apoštolů před smrtelnou postelí, nebo před modlitebním pulpitem. Toto zobrazení je typické hlavně pro střední Evropu, tedy jižní části Německa, a dále Rakouska, Česka, Polska, Slovenska, Maďarska a Slovinska. Mariina *Poslední modlitba*¹¹⁴ vzniká pravděpodobně na pražském dvoře Karla IV. Nejranějším známým dokladem tohoto typu je miniatura, která se váže k svátku *Assumptio* v Antifonáři z Vorau z roku 1365 – 1370 [86].¹¹⁵ Těžiště znázornění tu není na Mariině smrti, ale na modlitbě, tudíž v tomto znázornění můžeme opět nacházet určitý předobraz „dobré smrti“.¹¹⁶ Tento nový ikonografický typ se rychle rozšířil po Evropě a objevuje se v různých výtvarných médiích [87], [88], [89]. Pozdější zobrazení umírající klečící Marie mohla mít paralelu v obrazovém typu *Narození Krista*, inspirované vizemi sv. Brigity Švédské v 14. století.¹¹⁷

Následně je klečící Marie podepírána, zpravidla apoštolem Janem, který stojí za ní. Vidíme to například v Misálu Václava z Radče, před rokem 1400 [82],¹¹⁸ nebo na miniatuře v Martyrologiu Usuarda [90].¹¹⁹ Od 15. století byla smrt Panny Marie zobrazena realisticky s unavenou, bledou světicí s ochabnutýma rukama [92], nebo se zhroucenou Marií, podepíranou apoštolou [93]. V této dvojici Marie s Janem můžeme shledávat paralelu ke zhroucené Bohorodičce podepírané Janem pod křížem.¹²⁰ Ojedinělým prvkem je i vydechování dušičky z úst Marie. Zobrazuje se jak u *Poslední modlitby* [94], tak u zobrazení

Panny Marie na posteli [80]. Vzácnější jsou pak zobrazení, kdy Panna Marie ve smrtelné scéně stojí, jako například Smrt Panny Marie v Stuttgartu z let 1440 – 1450 [95].¹²¹ V polovině 15. století se setkáváme v malířství s redukcí pouze na figurální kompozici bez smrtelné postele nebo pulpitu [95], [96]. To se obdobně objevuje i v plastice, kde je klečící Marie jak s mírným natočením figury, tak frontálně [97].¹²²

Poslední modlitba Panny Marie se v druhé polovině 14. století objevuje souběžně v malířství i v plastice. V poslední čtvrtině 15. století však rozvíjí tuto ikonografii hlavně dřevorezba.¹²³ Řešení Veita Stosse na krakovském oltáři [92] bylo pak určující pro umění v Polsku a v Uhrách až do začátku 16. století.¹²⁴

Se stoupajícím teologickým přesvědčením, že Marie byla po smrti vzata na nebesa, se postupně výjev *Smrti Panny Marie* nahrazuje scénou *Nanebevzetí*. Pak se *Smrt Panny Marie* objevuje opět v baroku, kde bylo téma smrti velmi frekventované.¹²⁵

3 STŘEDOVĚKÁ ZOBRAZENÍ SMRTI PANNY MARIE NA ÚZEMÍ DNEŠNÍHO SLOVENSKA

Téma *Smrti Panny Marie* bylo ve středověku na území dnešního Slovenska poměrně rozšířené. Objevuje se v nástěnné malbě, deskové malbě, v dřevorezbě, ale i v uměleckém řemesle. Smrti Panny Marie byly zasvěcené některé oltáře, nelze však zcela vyloučit, že existovalo i stejnojmenné patrocinium kostela.¹²⁶

Jak bylo zmíněno výše, ikonografii *Smrti Panny Marie* lze rozdělit do dvou základních ikonografických typů na *Koimesis* a na *Poslední modlitbu*. Ve středověkém umění na území dnešního Slovenska se objevují oba tyto typy. Proto budou následující odstavce pojednávat o jednotlivých dochovaných výjevech *Smrti Panny Marie* na základě této diferenciacie. Tyto památky budou řazeny chronologicky, důraz bude kladen na jejich ikonografické zvláštnosti, popřípadě budou hledány analogie s uměleckými díly jak na Slovensku, tak v zahraničí.

3.1 Koimesis

Tento typ se na Slovensku objevuje ve 20. – 40. letech 14. století. V evangelickém kostele v **Čečejevicích** [kat. č. 1] je na jižní stěně presbytáře zobrazena ležící Marie na lůžku, přičemž její hlava směřuje doprava, což je všeobecně méně časté zobrazení. Za lůžkem stojí Kristus s Mariinou duší, apoštolové a tři ženské postavy v maforionech. Zvláštní je asymetrické rozvržení scény, kde Kristus není uprostřed, ale vpravo u hlavy Marie. Zobrazení tří ženských figur uprostřed za lůžkem Marie je velmi nezvyklé.¹²⁷ Pravděpodobně se jedná o postavy plaček, nebo postav tří panen, které podle apokryfních textů doprovázely Marii při posledních dnech jejího pozemského života, a posléze připravovaly Mariino mrtvé tělo na uložení do hrobu.¹²⁸ Jedna z přítomných žen se Marie dotýká, a další má výrazné truchlící gesto pozdvižených rukou.¹²⁹ Nad scénou se objevuje trojice andělů. Zda mají v rukou hudební nástroje, což by vysvětlovalo líbeznou hudbu, která byla podle apokryfů slyšet u lůžka Marie, není zcela jasné.

Kombinovanou technikou fresco-secco vznikl po roku 1330 výjev *Koimesis* v minoritském kostele sv. Ladislava v **Levoči** [kat. č. 2]. Zobrazení *Smrti Panny Marie* se scénou *Korunovace Marie*¹³⁰ v horní zóně je rámováno lištou s kosmatskou ornamentikou.¹³¹ Marie je tady v polosedě s překříženýma rukama přes lůno, což se objevovalo už v byzantském typu, později převzato Itálií [40]. Kristus stojí uprostřed a zahalenou levicí pozdvihuje duši Marie.¹³² Apoštolové se nacházejí ve třech skupinkách. Za lůžkem u hlavy a nohou Marie, a třetí skupina se sedícími apoštolky je v popředí před lůžkem.¹³³ Apoštolové mají liturgické předměty jako procesní kříž, svíčku, legendární palmovou ratolest, a apoštol vlevo se odvrací doleva a rozdýmává kadidelnici.

Výzdoba kostela s původním zasvěcením Nanebevzetí Panny Marie v **Šamoríně** [kat. č. 3] a její ikonografie je v dosavadním bádání problematická.¹³⁴ Malby pocházejí pravděpodobně ze 40. – 50. let 14. století [3]. Na severní stěně presbytáře se nachází symetrická kompozice *Smrti Panny Marie* [4]. Marie směřuje hlavou doleva, leží na lůžku, které je zobrazeno iluzivní perspektivou,¹³⁵ a je paralelní s obrazovou plochou. Za lůžkem uprostřed stojí Kristus s Mariinou duší, a z obou stran stojí v řadě apoštolové s výraznými nimby. U dvou postav stojících nejbliže u Krista se zdá, že se dotýkají těla Marie. Třetí postava zleva připomíná ženskou postavu s rouškou na hlavě. Jejím protějškem by mohla být třetí postava zprava, která je ale v horní části poškozena. Ve spodní části výjevu je před lůžkem menší postava s náznakem svatozáře, která má sepjaté ruce.¹³⁶ Za postelí vpravo je

velmi podobná postavička, ale obrácená zrcadlově.¹³⁷ Na severním klenebním poli presbytáře je scéna *Ukládání Panny Marie do hrobu* [5]. Panna Marie leží v mohutném sarkofágu se zavínutou dolní částí těla do plátna. Hlavou směřuje doleva a za sarkofágem se nachází skupina apoštolů. Scéna je situována do exteriéru, o čemž svědčí kameny, na nichž sedí dva apoštolové v popředí, po pravé a levé straně výjevu. Tato scéna je mnohem živější, apoštol vlevo rozdýmává kadidelnici, a přibližně uprostřed je trojice čtoucíh učedníků. Nad výjevem se vznáší polopostava Krista, v pravici s duší Panny Marie ve stylizovaném kruhovém útvaru oblaků.

Asi v polovině 14. století vznikla nástěnná malba v **Gánovcích** [kat. č. 4]. Marie leží na lůžku, za ním uprostřed stojí frontálně zobrazen Kristus, který v levé ruce drží duši Panny Marie a pravicí žehná [6].¹³⁸ U nohou Marie jsou dva apoštolové, kteří se ohýbají k Marii, což může vyjadřovat symbol úcty, který se objevoval často v byzantském typu *Koimesis* [38]. Scéna je orámována červenou lištou a evokuje simultánní pohled na exteriér i interiér architektury, vlevo s úzkým věžovitým útvarem s lomeným štítem, kde se nachází ženská postava v roušce a se svatozáří, která pravou rukou pozdvihuje nějaký předmět, možná kalich. Není zcela jasné, zda patří ke scéně *Smrti Panny Marie*, nebo jde o jinou, nesouvisející postavu. Jistě se nejedná o apoštola, protože těch je u scény dvanáct. Světice má rozdílné měřítko od ostatních postav scény smrti. Vzhledem k tomu, že pod scénou *Koimesis* se nachází vyobrazení světic *Markéty* a *Kateřiny*, mohla by tato světice v horní zóně nad nimi představovat sv. Barboru ve věži, o čemž by svědčil i atribut kalicha, který nejspíše drží v ruce. Hypotéza, že by se mohlo jednat o jednu z Mariiných společnic, jež se často objevují v pozadí u oken architektury [39], [40], [42], [65], je nejspíše vyvrácena tím, že má svatozář a nepozoruje scénu *Smrti Panny Marie*, jako to u tohoto zobrazení bývá zvykem. Také není jasné, zda orámování scén bylo dodatečné, nebo bylo součástí programu.

Nástěnná malba v **Batizovcích** [kat. č. 5], z počátku třetí čtvrtiny 14. století, je dalším dokladem spojení dvou scén,¹³⁹ *Smrti Panny Marie* a *Korunovace* [7].¹⁴⁰ Apoštol Petr je zde zobrazen jako klerik, se stólou a s kropáčem.

Z šedesátých až osmdesátých let 14. století pochází nástěnná malba v **Rimavském Brezově** [kat. č. 7]. Výjev je rozdělen do dvou horizontálních zón [9]. Ve spodním je ležící Panna Marie směřující hlavou doprava. Apoštolové jsou za lůžkem, zde ale mezi nimi chybí Kristus. Ten se nachází až v horní zóně, kde trůní v mandorle, v levici přidržuje stojící

postavu duše Marie na jeho levém koleni, a pravici žehná.¹⁴¹ Zdůrazněný je tu liturgický okamžik aspergace apoštolem Petrem nalevo.

Vyšívaná středověká **kasule z Bardějova** [kat. č. 11] z druhé poloviny 15. století [13] zobrazuje v dorsálním kříži umírající Marii na diagonálně umístěném lůžku, která je obklopena jedenácti apoštoly.¹⁴² U hlavy Marie je zobrazen mladický Jan, který Marii podává svíčku.¹⁴³ V horní části vlevo se nad scénou vznáší polopostava Krista s duší Panny Marie v rukou.

V iniciále písmene „V“ **Hanova kodexu** [kat. č. 17] z roku 1487¹⁴⁴ je ležící Marie opřená o polštář [19]. Apoštolové jsou soustředěni za postelí, jen dva jsou ve skrčené poloze v popředí.¹⁴⁵

Bratislavský misál VII. [kat. č. 18] z roku 1489¹⁴⁶ má v iniciále G-audeamus scénu *Smrti Panny Marie*, která kompozičně napodobuje mědirytinu Martina Schongauera, vzniklou v roce 1470 [103].¹⁴⁷ Vidíme o polštář se opírající Marii v podobném oděvu na diagonálně umístěném lůžku, avšak zde bez baldachýnu. Místo něho miniaturista vytvořil pozadí s modrou oblohou se stylizovanými kupovitými oblaky. Před lůžkem je dle Schongauerovy předlohy postaven masivní svícen, zde však s menší svíčkou. Rovněž apoštolové jsou umístěni kolem lůžka velmi podobně, avšak s jistými kvalitativními rozdíly. Vlevo v popředí jsou dvě polopostavy apoštolů s knihou, přičemž druhý drží procesní kříž. Tento apoštol je v poměrně složité poloze, kdy má pravici s křížem v popředí, a trup má částečně překrytý druhým apoštolem s knihou. Malíř misálu tento problém nezvládl vyřešit a setkáváme se tak s určitou disproporcí. Podobné proporční těžkosti nastaly při nápodobě apoštola vpravo dole, který má sepjaté ruce.

Desky **oltáře Zvěstování Panně Marii ze Sabinova** [kat. č. 30], [33] vychází zase z grafické předlohy mariánského cyklu Albrechta Dürera [106]. Scéna *Smrti Panny Marie* je na sabinovské desce koncipována více na výškový formát, čímž se prostor o něco zmenšil a postavy jsou blíže u sebe. Marie sedí na lůžku s baldachýnem, které se zde na první pohled jeví jako trůn.¹⁴⁸ To je však dáno barevným splýváním s podlahou. Jinak se výjev liší jen v nepatrných detailech, jako například délkou procesního kříže, nebo střapci baldachýnu postele. Těžiště děje se přesouvá na levou stranu, kde se nachází Jan, který podává Marii svíčku, a je zde také sv. Petr s kropáčem.¹⁴⁹

3.2 Poslední modlitba

Jak již bylo pojednáno v kapitole o ikonografii, nejstarším známým dokladem tohoto typu je miniatura české provenience z Antifonáře z Vorau (1365 – 1370). Záhy se tento nový typ rozšířil po střední Evropě.

Nejstarším kompozičním řešením, kde Marie neleží na lůžku, ale odevzdaně klečí při poslední modlitbě, se na území dnešního Slovenska objevuje v médiu monumentální malby.¹⁵⁰ Nachází se v hradním chrámu sv. Jimrama v **Nitře**, na východní stěně presbytáře dolní lodě chrámu [kat. č. 6].¹⁵¹ Restaurátoři ji objevili v únoru 2012 při opravách raně barokního oltáře *Snímání z kříže* Johanesa Perneggera. Jedná se o velmi kvalitní fresku s italizujícími prvky datovatelnou přibližně kolem doby 1360 – 1370 [8].¹⁵² Nad výjevem *Smrti Panny Marie* a scénou *Korunovace*,¹⁵³ v druhé půlce malby vpravo, je *Veraikon*, který drží dva letící andělé. U výjevu *Poslední modlitby* Marie klečí z profilu v popředí scény, sepjaté ruce má položené na pulpitu s otevřenou knihou.¹⁵⁴ Vlevo vzadu za Marií stojí Kristus s její duší v podobě děvčátka v bílém oděvu, a pravou rukou žehná.¹⁵⁵ Kristus je zobrazen na pozadí mandorly dekorované grisaillovými tvářemi andělů.¹⁵⁶ Nad scénou vpravo se vznáší půlfigura Boha Otce ve stylizovaném průhledu na nebesa, který tvoří vlna oblaků.¹⁵⁷ Bůh má pozvednutou pravici a žehná, druhou rukou vysílá holubici Ducha svatého, která letí ke Kristu v mandorle. Při této scéně je poměrně nezvyklé úplné zastoupení *Svaté Trojice*.¹⁵⁸ Z apoštolů je nejbližší u Krista apoštol Petr, který je zobrazen v tiáře.¹⁵⁹ Celý výjev je na tmavomodrém pozadí, na kterém vynikají do omítky plasticky vtláčené zlaté nimby.

Z poloviny 15. století jsou nástěnné malby v **Žehře**, v kostele sv. Ducha [kat. č. 8]. Ve štítových polích severní lodě se objevují opět dva mariánské motivy, a to *Poslední modlitba Panny Marie* [10] a ve vedlejším poli *Korunovace Panny Marie*. Tady se opět nachází i smrtelná postel v pozadí, jako v Nitře.

Kolem roku 1450 se objevuje na území dnešního Slovenska i desková malba s výjevem *Smrti Panny Marie*. Převládá zde nový ikonografický typ *Poslední modlitby*. Zajímavým dokladem je deska v kostele sv. Ladislava ve **Spišském Štvrtku** [kat. č. 9].¹⁶⁰ Výjev je rozdělen na sféru pozemskou a nadpozemskou. V dolním plánu klečí Marie v popředí uprostřed scény před pulpitem [11], ale ještě se tu vyskytuje i postel s brokátovou přikrývkou.¹⁶¹ Marie je podepírána sv. Janem a ostatní apoštolové jsou rozmístěni kolem postele.¹⁶² Vlevo sv. Petr kropí aspergilem, a sv. Jakub fouká do kadidelnice. Vpravo je čtoucí

sv. Matouš, jenž se tady objevuje s brýlemi. Dva letící andělé s košíky květů¹⁶³ uvádí nadpozemskou sféru s trůnicím Kristem před zlatým baldachýnem s dnes už nečitelným nápisem.¹⁶⁴ Kristus je nesen dvěma menšími anděly. Hlavy a křídla andělů vyčnívají zpod mohutné draperie Krista, přičemž jsou vleže a hledí do boží tváře.¹⁶⁵ Kristus je korunován¹⁶⁶ a je oděn do červeného roucha. V jeho nimbu jsou slova: „*ego sum alpha et omega*“¹⁶⁷ a v koruně je gema zobrazující postavu Marie jako *Ženu sluncem oděnou*.¹⁶⁸ V pravici drží korunu přichystanou pro Matku, jak značí stuha visící zpod Kristovy koruny s nápisem „*Maria Mater (Dei)*“.¹⁶⁹ Levicí, s viditelnou ránou po hřebu, ukazuje na Marii. Pod Kristem je vznášející se bílá páska, jejíž nápis je dnes nečitelný,¹⁷⁰ a na zlatém pozadí jsou naznačeny paprsky.¹⁷¹

Na hlavním **oltáři sv. Alžběty v Košicích** [kat. č. 12] klečí Marie u *Poslední modlitby* u pulpitu, který připomíná lavici [14].¹⁷² Marie je podepírána sv. Janem, a v kompozici se posouvá nalevo. Uprostřed scény je sv. Petr v liturgickém oděvu s aspergilem a knihou v ruce. Neobvyklým prvkem jsou tady nosítka přikrytá brokátovým přehozem.¹⁷³ Splývají s rouchem apoštola Petra, který má podobný ornamentální vzor. Apoštolové živě gestikulují. Zcela vlevo nahoře se učedník otáčí doleva a odvrací se tak od scény, na druhé straně vpravo si apoštol zakrývá tvář rukama.¹⁷⁴

Oltář Smrti Panny Marie v Spišské Kapitule je zasvěcen tomuto mariánskému výjevu díky vysokému reliéfu ve skříni oltáře [kat. č. 13]. Marie klečí v popředí a v ruce drží svíčku [15]. Z levé strany je podepírána apoštolem Janem. Zcela vlevo si apoštol podepírá hlavu rukou.¹⁷⁵ V horní paralelní rovině je zbylých šest apoštolů. Za Marií stojí apoštol s výrazným gestem zdvižených rukou.¹⁷⁶ Řadu ukončují kompoziční protějšky s protikladnými polohami hlav. Zcela vpravo má apoštol hlavu skloněnou a čte v knize, vlevo se postava dívá nahoru, kde je nad scénou v oblacích poprsí Krista s duší Marie.

Na horní desce pravého křídla **oltáře Máří Magdalény z Rokycan** z let 1480 – 1490 [kat. č. 14] je zobrazena Smrt Panny Marie, která je rozdělena diagonálou, jež tvoří postel a pulpit [16]. Marie klečí v popředí vlevo a je podepírána Janem. Za touto dvojicí je sv. Petr, který je zobrazen jako papež s tiárou, a v ruce má aspergil a knihu. Dva apoštolové třetího zadního plánu mají stejné obličejové typy a výrazné pokrývky hlavy.¹⁷⁷

Na **oltáři Narození Krista v Bardějově** [kat. č. 15] klečí Marie vpravo, kde u ní stojí apoštol s knihou [17]. Marie je podepírána sv. Janem a z levé strany stojí sv. Petr s kropáčem. Čtoucí dvojice vlevo za apoštolem s kadidelnicí je oděna do soudobého tmavého oděvu

s typickými pokrývkami hlavy.¹⁷⁸ Ve druhém plánu uprostřed je zobrazena postel s baldachýnovým záhlavím. O postel se vpravo opírá apoštol, který ukrývá svou tvář.¹⁷⁹

Na oltáři v **Pukanci** z let 1480 – 1490 [kat. č. 16] Marie klečí rovněž vpravo a je otočena doprava [18]. Marie zde však není podepírána apoštolem a klečí u pulpitu. Apoštol Jan klečí v pravém dolním rohu před Marií. Vlevo u Marie je naprosto ojedinělá dřevěná konstrukce s otvorem v horní části. Rovněž je tu zastoupena diagonálně umístěná postel ve druhém plánu.¹⁸⁰ Nad scénou je asymetricky umístěná vznášející se polopostava Krista s duší Panny Marie.¹⁸¹

Desky bývalého hlavního oltáře v **Spišském Podhradí** [kat. č. 19] zobrazuje velmi bledou, stojící Marii v okamžiku, kdy poklesává v kolenou [21].¹⁸² Vlevo však stojí Jan, který ji zezadu podepírá. Marie je již natolik zesláblá, že jsou její ruce bezvládně spuštěné dolů.¹⁸³ Opět je zde sv. Petr s tíarou vykonávající aspergaci. Scénu rozděluje diagonála lůžka a přerušení zdi v pozadí zdůrazňuje vertikální postoj Marie. Vpravo je apoštol otočen doprava a rozfoukává uhlíky kadidelnice.¹⁸⁴

Na **oltáři Panny Marie Sněžné v Levoči** z let 1496 – 1500 jsou dvě scény týkající se konce života Marie. [kat. č. 20] V první je *Setkání vzkříšeného Krista s Matkou* [23].¹⁸⁵ Svou kompozicí navazuje na schéma *Zvěstování*, kde se ale místo Gabriela objevuje před klečící Marií u pulpitu Kristus. Děj se odehrává v jednoduchém interiéru v popředí s náznakem arkády, s dřevěným stropem s valenými klenbami, a oknem v pravé části místnosti.¹⁸⁶ U scény *Poslední modlitby Panny Marie* [22] je prostor vyplněn zlatým pozadím. Uprostřed stojící Marie opět poklesává v kolenou a ochablé ruce má překřížené před tělem.¹⁸⁷ Marie je zezadu podepírána Janem a dalším apoštolem vpravo. Vlevo zabírá velkou část masivní, perspektivně zobrazený pulpit. Postel, jež byla doposud zobrazována u scény *Poslední modlitby*, je tu už vynechána.¹⁸⁸

Plastika Smrti Panny Marie z neznámé lokality [kat. č. 21] byla zpočátku označovaná jako Smrt Panny Marie z Košic.¹⁸⁹ Panna Marie klečí na polštáři se střapci¹⁹⁰ v popředí uprostřed, je podepírána sv. Janem vpravo [24]. Znázornění této dvojice kompozičně navazuje na krakovský oltář Veita Stosse [92].¹⁹¹ Ostatních jedenáct apoštolů stojí v řadě za nimi, někteří se uplatňují pouze izokefalicky řazenými hlavami.

Selectký reliéf, kolem roku 1500 [kat. č. 22], ukazuje méně časté pojetí, kde je klečící Marie zobrazena frontálně [25].¹⁹² Opakuje se zde truchlící gesto apoštola, jenž si pokládá ruku na tvář, a apoštol rozfoukávající kadidelnici.¹⁹³

Boční oltář Smrti Panny Marie z Košic [kat. č. 23] patří do skupiny s kompozičním řešením diagonálně umístěné postele,¹⁹⁴ jejíž diagonála pokračuje k pulpitu s otevřenou knihou, a přivádí tak pohled diváka ke klečící Marii podepíranou Janem [26]. Petr v tiáře stojí z druhé strany pulpitu a podává Marii svíčku. Větší skupina apoštolů je ve druhém plánu za postelí. Krajní apoštol vpravo u čela postele čte a je překryt knihou, trčí mu jen část hlavy.¹⁹⁵ Nad scénou uprostřed se vznáší korunovaná půlfigura Krista s duší Panny Marie v obláčku.

Další reliéf **Smrti Panny Marie z Jura** je z prvního až druhého desetiletí 16. století [kat. č. 25]. Kompozičně opět navazuje na krakovskou scénu klečící Marie podepíranou Janem [28], které již poklesly ruce, a je natočena doleva. Celá kompozice s hustě rozvrženými postavami ale spíše navazuje na reliéf ze Świdnice [121],¹⁹⁶ tady je ale upravena na výškový formát. Důležitou odlišností je také apoštol se svíčkou, který zleva poklekl k Marii.¹⁹⁷

Na reliéfu z **Chrenovce** z let 1510 – 1530 [kat. č. 26] je klečící Marie zobrazena téměř frontálně [29]. Je podporována dvěma apoštoly, kteří se k ní naklánějí z obou stran.¹⁹⁸ Také ostatní učedníci jsou zobrazeni v živém pohybu. Krajní apoštol vpravo je otočen k ostatním figurám zády a natahuje svou levici, v které držel řetízek a rozfoukával uhlíky dnes už nedochované kadidelnice.¹⁹⁹

Reliéf z **Očové**, z let 1515 – 1520 [kat. č. 27], zobrazuje frontálně klečící Marii, která se ale otáčí hlavou a trupem doprava [30]. Mariiiny sepjaté ruce bezvládně klesly.²⁰⁰ Sv. Petr vpravo dole provádí výkrop živým gestem, ostatní apoštolové mezi sebou živě gestikulují. Ve spodní části vlevo je apoštol, který si pravděpodobně přidržel brýle na nose.

Reliéf z **Dobré Nivy**, někdy označován jako reliéf z Dobronivé, [kat. č. 28] má ve spodní části skříně oltáře zobrazen rok 1519.²⁰¹ Kompozičně navazuje na očovský reliéf, hlavně podobně uspořádanými postavami apoštolů [31].

Oltář sv. Martina z Lipan kompozici *Smrti Panny Marie* přebírá ze scény *Seslání ducha svatého* [kat. č. 29]. Marie je zde zobrazena frontálně, stojí za pulpitem s otevřenou knihou [32]. Vyobrazena je jako velekněžka. Z obou stran jí obklopují apoštolové. V pozadí uprostřed je průhled architekturou do krajiny se symetricky umístěnými dvojicemi sloupů. V průzoru okna se vznáší na oblaku korunovaný Bůh Otec s bledým plnovousem a dlouhým vlajícím pláštěm, jenž drží korunovanou postavičku duše Panny Marie.²⁰² Bůh žehná pravicí, a pod ním letí holubice Ducha svatého.

Nezvyklým umístěním scény *Poslední modlitby Marie* je na predele oltáře. Nachází se v **Strážkach**, na **oltáři Panny Marie** z roku 1524 [kat. č. 31].²⁰³ Marie klečí uprostřed, Jan

evangelista jí podává svíčku [34]. Marie zde klečí sama, bez opory. Objevuje se tu určitá snaha začlenit postavy do trojic.²⁰⁴

Kompozice desky na **oltáři Panny Marie z Lipan** z roku 1526 [kat. č. 32]²⁰⁵ je redukována pouze na postavy apoštolů, kteří téměř obkroužili klečící Marii uprostřed [35]. Zleva Marii podává sv. Petr svíčku, zprava je další apoštol natočen ze tříčtvrtinového pohledu a levicí vykuřuje scénu kadidlem. Nad výjevem se vznáší v oblaku polopostava Krista s duší Panny Marie, která mu hledí do tváře.

Oltář Panny Marie a sv. Erasma v Bardějově [kat. č. 24] zcela výjimečně ve slovenské provenienci zobrazuje celý cyklus týkající se konce života Panny Marie,²⁰⁶ který začíná *Zvěstováním smrti andělem*. Marie stojí vpravo, anděl k ní přichází zleva, a podává jí palmovou ratolest.²⁰⁷ Ve druhé scéně *Marie odevzdává palmovou ratolest Janovi*.²⁰⁸ Scény jsou zobrazeny na výškovém formátu desek, což vyhovovalo zobrazení stojících dvou postav Marie a anděla nebo sv. Jana. Potíže nastaly při zobrazení následujících dvou scén s mnoha postavami. Další scéna zobrazuje *Pohřeb Panny Marie*. Jsme tedy svědky přenosu mrtvého těla Marie k hrobu, kde je v popředí průvodu sv. Jan s palmovou ratolestí. Nosítka jsou zobrazeny diagonálně a v popředí zleva je postava židovského velekněze Jefoniáše, jenž se drží már a chce shodit Marii.²⁰⁹ Poslední scénou je *Ukládání Panny Marie do hrobu*, kde je diagonálně zobrazen sarkofág, za nímž opět stojí Jan se vztyčenou palmovou větví.²¹⁰ Nesetkáváme se zde se samotnou scénou *Smrti Panny Marie* typu *Koimesis* a ani *Poslední modlitby*, nýbrž s událostmi před a po smrti Panny Marie.²¹¹

Na závěr je nutno říci, že literatura uváděla někdy i díla nedochovaná nebo poškozená. Byl to například reliéf *Smrti Panny Marie* na hlavním oltáři Nanebevzetí Panny Marie ve farním kostele v Banské Bystrici z doby po roce 1505, pravděpodobně z dílny Mistra Pavla z Levoče, který shořel v roce 1761.²¹² V Pongrácovcích v okrese Levoča je v tanním kostele nástěnná malba s výjevem *Korunovace Panny Marie*, kde se ve spodní zóně dochoval fragment dvou postav apoštolů.²¹³ Ivan Gerát uvažuje, zda by se nemohlo jednat o spojení dvou scén, *Korunovace* a *Smrti Panny Marie*, jak se objevuje například v Levoči [2] nebo v Batizovcích [7].²¹⁴ Podle některých indicií se výjev *Smrti Panny Marie* mohl nacházet také na desce bývalého oltáře ze Zlatých Moraviec,²¹⁵ nebo na reliéfu oltáře z Velké Lomnice.²¹⁶

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo vytvořit přehled vývoje a frekvence výskytu ikonografie Smrti Panny Marie na území dnešního Slovenska, a to na základě katalogu sestaveného ze středověkých uměleckých děl slovenské proveniencce. Tomu předcházelo krátké pojednání o pramenech, tedy o legendách a apokryfních textech, z nichž zobrazení Smrti Panny Marie vycházela. Na základě těchto příběhů byly zobrazovány celé cykly výjevů posledních okamžiků života Panny Marie, nebo jen jednoduchý typ s Pannou Marií ležící na lůžku obklopenou apoštolů a Kristem s její duší v rukou – tzv. *Koimesis*, a od poloviny 14. století s Marií klečící při její *Poslední modlitbě*. Všeobecnému vývoji této ikonografie v Evropě se věnovala příslušná kapitola.

Katalog je sestaven ze třiceti dvou hesel představujících chronologicky seřazená slovenská středověká umělecká díla přibližně od druhé čtvrtiny 14. století do roku 1526. Nejstarším dochovaným vyobrazením Smrti Panny Marie na Slovensku je nástěnná malba v Čečejevcih z let 1320 – 1340. Setkáváme se zde s ojedinělým zobrazením tří plaček, jež jsou umístěny téměř uprostřed výjevu za lůžkem. Marie leží na lůžku obrácená směrem doleva, což je rovněž méně časté zobrazení. Podobně ležící Marii bychom našli ještě v Rimavském Brezově. Seznam čítá celkem devět vyobrazení Smrti Panny Marie v médiu nástěnné malby, z toho dva jsou typu *Poslední modlitby*, v Nitre a v Žehre. Na klenbě kostela v Šamoríně je unikátní zobrazení *Kladení Panny Marie do hrobu*. U nástěnné malby se setkáváme také se spojením se scénou *Korunovace*, která bývá většinou umístěna nad výjevem Smrti Panny Marie, jako například v Levoči a v Batizovcích. V Žehre a v Nitre je *Korunovace Panny Marie* ve vedlejším obrazovém poli. Kristus bývá většinou zobrazován stojící uprostřed za lůžkem. U scény *Kladení Panny Marie do hrobu* v Šamoríně a ve scéně *Poslední modlitby* v Žehre je Kristus znázorněn jako polopostava nad výjevem v průzoru oblaků. U výjevu v Rimavském Brezově je Kristus s duší Panny Marie zobrazen trůnící v horní zóně. Liturgický výkrop sv. Petrem byl zdůrazněn u dvou výjevů, v Rimavském Brezově a v Batizovcích. Se zobrazením sv. Petra s papežskou tiárou se v médiu nástěnné malby setkáváme pouze v Nitre. Objevuje se také motiv kadidelnice, a to v Levoči, v Šamoríně u *Kladení Panny Marie do hrobu*, a v Rimavském Brezově.

Z deskové malby bylo v této práci zaznamenáno třináct desek s výjevem Smrti Panny Marie, které se objevují od poloviny 15. století. U všech se jedná o typ *Poslední modlitby*. Panna Marie většinou klečí a směřuje natočením těla doleva, a to v sedmi případech.

Orientace doprava je patrná na desce oltáře Narození Krista v Bardějově, v Pukanci a na predele oltáře ze Strážok. Na desce hlavního oltáře v Lipanech je Marie zobrazena frontálně u pulpitu, přičemž kompozičně scéna vychází ze zobrazení *Seslání ducha svatého*. Na desce ze Sabinova Panna Marie sedí na lůžku. Netradiční poloha Marie u tohoto typu ikonografie je na oltáři ze Spišského Podhradí, kde Marie patrně stojí. Podobný klesající postoj nalézáme i v Levoči. Také u jednotlivých zobrazení klečící Panny Marie můžeme pozorovat rozdíly. Marie má buď ruce sepjaté v modlitbě, jako například v Pukanci či na oltáři Panny Marie z Košic, nebo gesto modlitby vyjadřují překřížené ruce na hrudi jako v Bardějově na oltáři Narození Krista. U případů, ve kterých Marie čte, má ruce položeny na pulpitu, jako na hlavním oltáři v Lipanech nebo ve slovenských Rokycanech. Zde ale již jednu ruku únavou neudržela na čtenářském pultu. Často se zobrazuje vysílená umírající Marie s ochabnutýma rukama, které jí klesají z dřívější polohy gesta modlitby. Je to například na desce ve Spišském Štvrtku, na hlavním oltáři košického dómu sv. Alžběty, na křídle oltáře ze Spišského Podhradí a v Levoči. Oblíbeným motivem bylo na začátku 16. století také podávání Panně Marii do rukou svíčku, jako na hlavním košickém oltáři sv. Alžběty, na desce ze Sabinova, predele ve Strážkach a na oltáři sv. Anny v Lipanech. Kristus s duší Marie je na těchto výjevech většinou vynechán, případně se zobrazuje jako polopostava vznášející se nad scénou. Vidíme to v Pukanci, na košickém oltáři Smrti Panny Marie nebo na oltáři sv. Anny v Lipanech. Na desce ze Spišského Štvrtku je trůnící Kristus nesen anděly v horní části výjevu. Na oltáři sv. Martina v Lipanech se namísto Krista vznáší nad scénou v oblacích Bůh Otec, který vysílá k Marii holubici Ducha svatého. Znázornění této postavy a holubice Ducha svatého u scény Smrti Panny Marie je zcela ojedinělé. Setkáváme se s tím pouze u fresky v Nitře, zde je ale zobrazen i Kristus, tudíž je zastoupena úplná svatá Trojice. Scéna *Poslední modlitby Panny Marie* u deskového malířství bývá zasazena do interiéru vybaveného nábytkem. Nejčastěji je to diagonálně umístěná postel, nebo pulpit, často i kombinace obou. Na košickém hlavním oltáři dómu jsou dokonce znázorněny máry. Sv. Petr bývá zobrazován s aspergilem, jako ve Spišském Štvrtku, na hlavním oltáři košického dómu, na desce z Rokycan, na oltáři Narození Krista z Bardějova, na desce ze Spišského Podhradí, na oltáři sv. Martina v Lipanech, a na desce ze Sabinova. Také znázornění sv. Petra jako papeže je celkem frekventované. Setkáváme se s tímto motivem na desce ze Spišského Podhradí, na bočním oltáři Panny Marie v košickém dómu, na desce z Rokycan a Sabinova. Vykuřování kadidlem, případně rozdýmání uhlíků kadidelnice se objevuje na desce ze Spišského Podhradí, na oltáři ve Spišském Štvrtku, na hlavním oltáři v Lipanech, a v Bardějově na oltáři Narození Krista.

Jak již bylo zmíněno, v deskové malbě je zobrazován hlavně typ *Poslední modlitby Panny Marie*. Pouze v Levoči se objevuje i scéna *Zvěstování smrti Panně Marie*, a to samotným Kristem. *Zvěstování smrti* se nachází také na cyklu *Smrti Panny Marie* v Bardějově, tady však Marii přináší zprávu anděl. Na tomto oltáři je důraz na palmovou větev z ráje, která je zobrazena na každém výjevu tohoto bardejovského cyklu. Zastoupena je zde scéna *Předání palmové ratolesti apoštolu Janovi*, pak *Pohřeb Panny Marie* s incidentem s Jefoniášem, a poslední scéna je *Ukládání Panny Marie do hrobu*.

Smrt Panny Marie se v médiu dřevěné skulptury uplatňuje sedmkrát. Objevuje se od konce 15. století, a převládá zde opět znázornění *Poslední modlitby*, které je zredukováno jen na figurální kompozici. Marie klečí v popředí uprostřed, a je otočena buď na stranu, ve třech případech vlevo a ve stejném počtu vpravo, nebo je zobrazena frontálně, a to na reliéfu ze Seliec a Chrenovce. Na reliéfu z Jura podává Marii jeden z apoštolů svíčku, ve Spišské Kapitule ji již drží Marie v ruku. Svíčku mohla světice držet podle polohy ruky i na reliéfu z Chrenovce. Panna Marie je obklopena apoštoly, u všech reliéfů ji podepírá jeden z nich, a patrně byl také na každém znázorněn apoštol, jenž rozfoukává uhlíky kadidelnice.

V nejmenším počtu jsou v katalogu zastoupena díla knižní malby a uměleckého řemesla. U všech těchto dochovaných děl Panna Marie sedí, respektive je znázorněna v polosedě na lůžku. U Bratislavského misálu je kompozice silně ovlivněna grafickou předlohou Martina Schongauera. Další památkou knižní malby je Bratislavský antifonář, tzv. Hanův kodex. Z uměleckého řemesla *Smrt Panny Marie* znázorňuje výšivka kasule v Bardějově. Zde je zachycen moment předávání svíčky do rukou Marie, a nad scénou vlevo se vznáší polopostava Krista s duší matky.

Z celkového hlediska, bez ohledu na médium, ve kterém jsou umělecká díla slovenské proveniencie zachována, je z počtu třiceti dvou výjevů *Smrti Panny Marie* zastoupen typ *Poslední modlitby* asi dvacetkrát. Objevuje se už po polovině 14. století, tedy krátce po vzniku tohoto nového ikonografického typu, a naprosto ve slovenském středověkém umění převládá. Novým impulzem pro navrácení typu s ležící Marií na lůžku byla od sedmdesátých let 15. století již výše zmíněná Schongauerova grafika, nebo o čtyřicet let později grafika Albrechta Dürera.

Ve srovnání s českými středověkými památkami s výjevy *Smrti Panny Marie* není na Slovensku dochovaný takový počet iluminací, na němž lze názorně sledovat vývoj a proměnu ikonografie z byzantizující podoby *Koimesis* na *Poslední modlitbu*. Rovněž se na Slovensku neobjevuje znázornění, kde Panna Marie vydechuje dušičku z úst, jež letí ke Kristu nebo

k Bohu. Na druhou stranu ale v českém středověkém umění můžeme postrádat cyklické rozvíjení příběhu smrti Matky Boží, stejně jako spojení se scénou *Korunovace Panny Marie* v horní zóně, nebo na vedlejší obrazové ploše. U slovenské deskové malby je častým prvkem v typu *Poslední modlitby* znázornění šikmo umístěné postele, která diagonálou navazuje na pulpitu s klečící Pannou Marií. V české deskové malbě čtenářský pult naprosto chybí. Avšak zde desková malba nezanevřela na typ *Koimesis*. Ten rozvíjí o nové prvky, jako například zvonění na umíráček na desce Smrti Panny Marie z Košátek, nebo čtoucí ženské postavy před lůžkem na Moraganovém diptychu. Slovenská skulptura s výjev Smrti Panny Marie byla bezesporu ovlivněna krakovským oltářem Veita Stosse. Také je tu značná redukce jen na figurální kompozici, kdežto v českých středověkých skulpturách *Poslední modlitby Panny Marie* se setkáme jak se znázorněním lůžka nebo pulpitu, tak i se zobrazením ležící umírající Marie.

Je tedy patrné, že Slovensko bylo ve středověku v kontaktu s českým uměním, o čemž svědčí například rychlé přijetí nového ikonografického typu *Poslední modlitby Panny Marie*, ale nelze tvrdit, že by na něm bylo závislé. Nové podněty přijímalo i z jiných zemí, což bylo pro mnohonárodnostní uherský stát přirozené.

Bádání v této oblasti proto není konečné. Seznam uměleckých památek ikonografie Smrti Panny Marie středověkého Slovenska v následujícím katalogu rozhodně nemusí být kompletní a jeho rozšíření je možné dalším bádáním, především podrobnějším studiem maďarské literatury, která slovenská díla chápe v kontextu celouherské koncepce.

POZNÁMKY

1 Vzhledem k tomu, že ve středověku neměl slovenský národ vlastní stát, ale existoval v určitém geografickém prostředí v rámci mnohonárodnostního Uherského království, byl z pragmatického hlediska okruh bádání vymezen na území dnešních hranic Slovenské republiky.

2 GERÁT 2001, s. 233–236.

3 Jmenuje např. desku na oltáři Panny Marie v Košicích [kat. č. 23], desku oltáře Marie Magdaleny v Rokycanech (okres Prešov) [kat. č. 14], oltář Panny Marie z Pukance [kat. č. 16] a desku na oltáři Narození Krista z Bardějova [kat. č. 15], nebo hlavní oltář v Lipanech [kat. č. 29]. (TÖRÖK 1973, s. 192–193.)

4 MYSLIVEC 1972, sl. 333–338; SCHILLER 1980, s. 83–138; LIEBL 1994, s. 436–442.

5 Ingrid Flor se věnuje vzniku nového ikonografického typu: *Das letzte Gebet Mariae – Eine prager Bild-Invention* (FLOR 2008, s. 733–750.) a v bakalářské práci Jitky Pazderové je pojednáno o vývoji ikonografie *Smrti Panny Marie* v českém středověkém umění (PAZDEROVÁ 2014.)

6 Panna Marie je v Bibli naposledy zmíněná ve Skutcích apoštolů: Sk 1, 14. (SCHILLER 1980, s. 83.)

7 *Apokryfos* (ἀπόκρυφος), z řečtiny, zn. skrytý. Tento termín se užíval pro spisy odmítané, nepravé, podvržené a tajemného původu. Na základě neshod s myšlenkami církevního učení nebo dodatečného vzniku tudíž texty nebyly zařazeny do Bible. (MÁNEK 1959, s. 4; PAZDEROVÁ 2014, s. 39.)

8 Předmětem sváru teologů se stala otázka, zda byla Panna Marie vzata do nebe i s tělem, nebo muselo její tělo čekat na vzkříšení. Tento teologický spor rezonoval po celý středověk a dogmata byla prohlášena až ve dvacátém století. (NOVOTNÁ – SVETKOVÁ, 2002, s. 100.) Avšak již ve 12. století se objevovaly názory, že tělo, které neslo Syna Božího, nemůže ležet v hrobě a podléhat rozkladu. (PAZDEROVÁ 2014, s. 40.)

9 CIBULKA 1929, s. 82; MINAŘÍK 1991, s. 31; LIEBL 1994, s. 437; PETRI – BEINERT 1996, s. 124; ROYT 2000, s. 6.

10 NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 447.

11 Spis Pseudo-Melitona byl následně převzatý na Západě jako *Transitus Beatae Mariae Virginis* a od 5. století se stal nejvýznamnějším pramenem legend o smrti Marie pro latinský Západ. (TÖRÖK 1973, s. 163; LIEBL 1994, s. 437.)

12 Tento řecký text se rovněž dostal i na Západ a jeho prvky převzala i *Legenda Aurea*. (SCHILLER 1980, s. 85.)

13 MYSLIVEC 1980, sl. 333; SCHILLER 1980, s. 84, 86; ROYT 2000, s. 6; ŠTAJNOCHR 2000, s. 50.

14 COTHENET 1961, s. 117–148; NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 449.

- 15 ESBROECK 1981, s. 265–285; NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 449.
- 16 Ibidem.
- 17 Ibidem, s. 448.
- 18 Ibidem, s. 448–449.
- 19 Traduje se, že pásek byl pak uchováván v kostele v Blachernae v Konstantinopoli jako cenná relikvie. Později, ve 12. století, se relikvie objevila v Itálii, kde je uložena v Capella del Sacro Cingolo v dómu sv. Štěpána v Pratu. (SCHILLER 1980, s. 113, 120; ROYT 2000, s. 25, 62; NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 449.)
- 20 Viz. pozn. č. 11.
- 21 MYSLIVEC 1980, sl. 333; SCHILLER 1980, s. 86; PETRI – BEINERT 1996, s. 135.
- 22 Dříve dopis znám pod jménem Otce Jeronýma. (PETRI – BEINERT 1996, s. 152.)
- 23 O mariánských svátcích viz. níže.
- 24 SCHILLER 1980, s. 89–90; PETRI – BEINERT 1996, s. 152–153.
- 25 PETRI – BEINERT 1996, s. 153.
- 26 SCHILLER 1980, s. 90–91, 112; PETRI – BEINERT 1996, s. 154–156.
- 27 Populární byly také spisy s mariánskou tématikou jako *Speculum humanae salvationis* Vincenta z Beauvais (†1264) a *Mariale* Pseudo-Alberta Magna. (SCHILLER 1980, s. 89, 96; PETRI – BEINERT 1996, s. 157.)
- 28 TÖRÖK, 1973, cit. s. 201, pozn. 60; FLOR 2008, s. 733–734.
- 29 Podle mnoha verzí apokryfů to bylo dva roky po Kristově Nanebevstoupení. (KRETZENBACHER 1999, s. 11.)
- 30 Ve verzích rozšířených na východě se Marie modlila na Olivové hoře, když k ní přišel anděl. Podle latinské verze *Transitus* se objevuje anděl u Marie v domě a přináší jí palmovou větev z ráje. *Legenda Aurea* nezmiňuje žádné místo. (SCHILLER 1980, s. 124.)
- 31 Tři panny jsou často interpretovány jako společnice Marie, nebo ji po její smrti připravují do hrobu. Na výjevech Smrti Panny Marie také mohou představovat plačky. (SCHILLER 1980, s. 84, 86.)
- 32 Podle *Homilia Jana z Thessaloniky* přišel jako první apoštol Jan a mluvil s Marií o všem. Tuto starou tradici reflektovala také *Legenda Aurea*. (SCHILLER 1980, s. 124.)
- 33 Jan 19, 27. V *Homilii Jana Soluňského* se Jan obhájí tím, že mu Ježíš přikázal, aby procházel celý svět, dokud nebude zničen hřích.
- 34 SCHILLER 1980, s. 84.
- 35 Podle *Slova svatého Jana Teologa o zesnutí svaté Bohorodičky* to byl Ondřej, Filip, Lukáš, Šimon a Tadeáš. (NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 456.)

36 Tento prvek příběhu převzala a rozšířila *Legenda Aurea*. (ROYT 2000, s. 6.)

37 Nebo byli oslepeni. (SCHILLER 1980, s. 86.)

38 Když Marie leží na smrtelné posteli, dostane se jí posledního přijímání svátosti, a to buď od Jana Evangelisty, nebo od samotného Krista. Apokryfy se v tomto detailu rozcházejí. (PAZDEROVÁ 2014, s. 4, 40)

39 SCHILLER 1980, s. 85.

40 V etiopské verzi syrských *Šesti knih* je líčení děje u Mariina lože popsáno tak, že Gabriel a Michael jí ovívají vějířem a Petr s Janem jí utírají slzy svými plášti.

41 ROYT 2000, s. 6.

42 V *Homilii Jana Soluňského* je scéna popsána podrobněji. Petr usedá k hlavě Mariina lůžka, Jan k nohám, a ostatní okolo. O třetí hodině všichni usnuli, protože jsou přemoženi krásnou vůní. Jen apoštolové a tři panny jsou svědkové příchodu Pána s anděly. Kristus přijímá duši Marie a podává ji archandělovi Michaelovi. Duše má všechny lidské údy kromě pohlavních znaků, a Petr se diví, že je duše zářivě bílá. Kristus mu odpovídá, že taková je duše všech, kteří se narodili, ale po odchodu ze světa se mění, neboť lidé si zamilovali temnotu hříchu.

43 V etiopské verzi syrských *Šesti knih* je zesnulá Marie i s apoštoly přenesena na oblacích rovnou do ráje. Tam jim jdou v ústřety Eva, Anna, matka Marie, Alžběta, matka Jana Křtitele, Adam, Šét, Noe, Šém, Abraham, Izák, Jákob, Henoch, Eliáš, Mojžíš a nakonec Kristus, který jí provádí rájem a peklem, kde se Marie opět přimlouvá za hříšníky. Apoštolové jsou vráceni na horu Sion, a pak každý na místo svého působení, nebo do hrobu. (SCHILLER 1980, s. 86; NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 462.)

44 *Slovo Jana Teologa o zesnutí svaté Bohorodičky* uvádí, že Žid se jmenoval Jefóniáš, nebo Jechonias. (NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 462.) Podle etiopské verze syrských *Šesti knih* byla Marie na lůžku přenesena do jeskyně nedaleko Jeruzaléma, kde se cestou stal incident se Židem Tafonyem, a v jiné verzi, ve *Vyprávění Josefa Arimatejského*, se Žid jmenoval Rúben, a když se chtěl dotknout nosítek Marie, ruce se mu k mářám nejdříve přilepily, a pak uschly až k loktům. (NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 467.)

45 Přesná lokace hrobu Marie je problematická, je buď v Efezu nebo v okolí Jeruzaléma. (CIBULKA 1929, s. 83.) Uvádí se jak hrob v Getsemane, tak na blíže nespecifikovaném umístění na Olivové Hoře, nebo také v údolí Josafat. (SCHILLER 1980, s. 83, 85–86; ROYT 2000, s. 6.) Jako místo prázdného hrobu Panny Marie byla poutníky hojně navštěvována bazilika nedaleko Jeruzaléma v údolí Kedron. Tu nechali postavit k počtě Matky Boží biskup Juvenal a císařovna Eudokia kolem poloviny 5. století. Tato tradice se dostala do povědomí i na Západě, kde podali zprávu o navštívení prázdného hrobu Marie v Jeruzalémě křižáci a poutníci ve 12. století. (SCHILLER 1980, s. 125.) Podle R. Špačka je ale pravděpodobnější pro pobyt a smrt Panny Marie Efez. Hovořila by pro to existence zdejšího nejstaršího mariánského chrámu, neboť bylo zvykem stavět chrámy na místech smrti nebo hrobu svatých, a také List efezského koncilu, v němž je zmínka o tamním pobytu Panny Marie a Jana Evangelisty. Další důvod vidí R. Špaček v tom, že pobyt Panny Marie v Jeruzalémě nebyl z důvodu pronásledování křesťanů možný. Je proto pochopitelné, že Jan, kterému byla

svěřena matka Krista, by ji nezanechal v takové době v Jeruzalémě, ale byli spolu nejspíš v Asii. (ŠPAČEK 1925, s. 169–171.)

46 Různí se také časové intervaly pobytu těla v hrobě. Objevuje se doba až 8 měsíců. Tento časový interval mezi pochováním a vzkříšením zvýrazňuje zázrak neporušenosti těla, na který byl kladen velký důraz. Tím, že Marie, jež byla sama člověkem, byla přijata na nebesa i s tělem (*Assumptio corporis*), vznikl předpoklad přímělnosti a prostřednice mezi člověkem a Bohem. Jako prostřednici ji obdobně chápal i Bernard z Clairvaux. (SCHILLER 1980, s. 86; ROYT 2000, s. 6.) Takovéto chápání Marie může rovněž souviset s tím, že zobrazení Mariiny smrti se objevuje také na náhrobcích. (PAZDEROVÁ 2014, s. 40.)

47 Takzvaný „květinový zázrak“, kdy apoštolové nalézají v prázdném hrobě rozkvetlou růži a lilii, je znám od 14. století. Už ve Zlaté legendě se objevuje květinová symbolika, kde při nanebevzetí duše Marie byla obklopená červenými růžemi a bílými liliemi. (SCHILLER 1980, s. 129.)

48 ROYT 2000, s. 25; NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 454–469.

49 Význam slova *Koimesis* byl chápán tak, že Marie ve skutečnosti nezemřela, ale upadla do hlubokého spánku velmi podobnému smrti. Tento příběh Mariina Zesnutí byl nepochybně rozvíjen i z důvodu strachu člověka ze smrti. Představy o tom, co se po smrti děje s duší, se v raném křesťanství různily. Během prvních tří století byla křesťanská víra ovlivněna jinými náboženstvími (např. helénistické a izraelské), kde se věřilo, že duše je po smrti oddělena od těla, a v tom lepším případě odpočívá v „*lůně Abrahamově*“ až do vzkříšení, nebo že duše i tělo mrtvých „spí“ pod zemí až do konce věků (syrští pisatelé Aphrahat a Ephrem, 4. století). V průběhu 4. a 5. století se ale objevily představy, že duše svádí po smrti boj s ďábelskými bytostmi, jež se ji pokoušejí svrhnout do zatracení, kde by ji čekalo věčné mučení demony za její hříchy. Určitou nejistotu a strach rovněž přinášela představa Božího soudu. Strach ze smrti se tedy měl překonat tím, že se Panna Marie při své smrti znázorňovala klidná, a spása byla příslibena všem, kteří zemřou ve víře. (PAZDEROVÁ 2014, s. 2–3, 39.) Viz. také pozn. č. 56.

50 Lednový svátek znal i Západ, např. Řehoř z Tours (†594), nebo Sakramentář z Toleda z 2. poloviny 8. století, kde byl ale také uveden svátek *Assumptio* v 15.8. (SCHILLER 1980, s. 89.)

51 CIBULKA 1929, s. 82; SCHILLER 1980, s. 87–89; MINAŘÍK 1991, s. 31.; PETRI – BEINERT 1996, s. 127; ŠTAJNOCHR 2000, s. 50.

52 PETRI – BEINERT 1996, s. 134.

53 MINAŘÍK 1991, s. 31; PETRI – BEINERT 1996, s. 134. Papež Sergius I. také na svátek *Zesnutí Marie* nařídil v Římě procesí. (SCHILLER 1980, s. 89.)

54 Řecky *Metastasis* nebo *Analepsis*. (CIBULKA 1929, s. 83; SCHILLER 1980, s. 89.) Vyrůstající obliba Mariina Nanebevzetí může být zapříčiněná i tím, že nabízela útěchu skrze víru ve spásu, neboť samotná Panna Marie byla také člověkem. (PAZDEROVÁ 2014, s. 2.)

55 SCHILLER 1980, s. 83; LIEBL1994, s. 437; NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II 2003, s. 451.

- 56** Plný výraz: *Koimesis tes Hagias Theotokou* (Usnutí svaté Bohorodičky). Toto řecké označení odpovídá latinskému *Dormitio Beatae Virgnis Mariae*. Ve východním umění slovo *Koimesis* označovalo ojedinele také smrt svatých, zatímco západní *Dormitio* bylo používané výhradně pro smrt Panny Marie. (SCHILLER 1980, s. 83.)
- 57** CIBULKA 1929, s. 83; SCHILLER 1980, s. 92; LIEBL1994, s. 438.
- 58** Podle koptské tradice. (SCHILLER 1980, s. 124.)
- 59** LIEBL1994, s. 438.
- 60** MYSLIVEC 1972, sl. 333.
- 61** Ibidem, sl. 333–334.
- 62** LIEBL 1994, s. 438.
- 63** Podoba zabaleného dítěte zde může představovat symbol „*nového narození*“ pro nebeský život. (SCHILLER 1980, s. 94.)
- 64** Byzantská tradice. (SCHILLER 1980, s. 92.)
- 65** Syrská tradice. Ibidem.
- 66** Ibidem, s. 91–93.
- 67** Ibidem, s. 93.
- 68** Podobný typ se používá i v malířství ikon. Přejímá jej také do dvanáct-obrazového cyklu, tzv. dodekaorton s nejvýznamnějšími svátky ortodoxních křesťanů. Postupně se však scéna opět zjednodušuje. (MYSLIVEC 1972, sl. 335; SCHILLER 1980, s. 94; LIEBL 1994, s. 439 – 440.)
- 69** SCHILLER 1980, s. 95.
- 70** LIEBL 1994, s. 440.
- 71** Vliv Východu skrze spojení s byzantským dvorem- byzantská princezna Theofana se stala manželkou Otty II., císařem Svaté říše římské. (SCHILLER 1980, s. 96.)
- 72** CIBULKA 1929, s. 85; SCHILLER 1980, s. 96.
- 73** Benedikcionál svatého Aethelwolda, celostránková iluminace: Smrt Panny Marie, Winchester, 975 – 980, Velká Británie, Londýn, British Library, Additional MS 49598, fol. 102v.
- 74** SCHILLER 1980, s. 99, 102.
- 75** Benedikcionál arcibiskupa Roberta z Jumièges, celostránková iluminace: Smrt Panny Marie, Winchester, kolem r. 980, Francie, Rouen, Bibl. Municipale, Ms. 369 [Y 7], fol. 54v.
- 76** LIEBL 1994, s. 440.

- 77 V římském a raně křesťanském umění častý motiv pohřební symboliky, kde podobizna nebožtíka byla zobrazována na sarkofázích. Tento motiv příslušel císařské rodině a vysokým státním úředníkům. (SCHILLER 1980, s. 100; LIEBL 1994, s. 440–441.)
- 78 Troparium a Sequentarium, Smrt Panny Marie, Reichenau, začátek 11. století, Německo, Bamberg, Staatsbibl., Msc. lit. 5, fol. 121v.
- 79 Kniha perikop Jindřicha II., Smrt Panny Marie, Reichenau, začátek 11. století, Německo, Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, cfm. 4454, fol. 161v.
- 80 MYSLIVEC 1972, sl. 335–336; SCHILLER 1980, s. 99–100; LIEBL 1994, s. 440–441.
- 81 Bernulfův evangelistář, Smrt Panny Marie, Reichenau, 1040 – 1050, Nizozemí, Utrecht, Rijksmuseum het Catharijneconvent, Ms.3, fol. 173v.
- 82 LIEBL 1994, s. 441.
- 83 Kniha perikop Bertholda z Řezna, Smrt Panny Marie, Salzburg, 2. polovina 11. století, USA, New York, Pierpont Morgan Library, Ms. 780, fol. 64v.
- 84 SCHILLER 1980, s. 101; LIEBL 1994, s. 440.
- 85 Druhá křížová výprava v letech 1147 – 1149. (SCHILLER 1980, s. 96, 107.)
- 86 SCHILLER 1980, s. 103, 107.
- 87 Kniha perikop, celostránková iluminace: Smrt Panny Marie, Vestfálsko, kolem poloviny 12. století, Francie, Paříž, Bibliothèque nationale de France, MS Latin 17325, fol. 51v.
- 88 Myšlenka, že Kristus na nebi očekával Marii, přichází ve 12. století a vyjadřuje mariologickou symboliku nevěsty. Tato symbolika se na Marii pozvolně přenáší z Písně písní. (TÖRÖK, 1973, s. 165; SCHILLER 1980, s. 103, 107; LIEBL 1994, s. 440.)
- 89 Žaltář z Yorku (Hunterian žaltář), cyklus Smrti Panny Marie, kolem roku 1170, pergamen, Glasgow, Universitní knihovna, Sp Coll MS Hunter U.3.2 (229), fol. 17v., 18r., 19v.
- 90 V liturgických knihách je cyklus poměrně vzácný. Znázornění smrti Panny Marie se obvykle objevuje v příslušné části knihy mariánského svátku *Assumptio Mariae*. Žaltář z Yorku byl však pravděpodobně používán i pro osobní potřebu, nejen pro liturgii. Vyobrazení není svázáno s liturgickým textem, je tedy možné, že se zde zohlednilo přání objednavatele. (SCHILLER 1980, s. 106, 109, 118.) Postupem času se objevuje častěji scéna *Nanebevzetí Marie* nebo její *Korunovace*. Tento jev pozorujeme především ve středoevropské knižní malbě ve 13. století. (MYSLIVEC 1972, sl. 335–336.)
- 91 MYSLIVEC 1972, sl. 336; SCHILLER 1980, s. 121–122.
- 92 Můžeme to chápat jako moment vzkříšení Marie. V Novém zákonu je častým prvkem uzdravování nebo probouzení mrtvolky Kristem skrze kladení jeho rukou na nemocného nebo mrtvého. (SCHILLER 1980, s. 111.)
- 93 Ibidem.

94 V Cabestany je apoštol Tomáš s pásem ještě jako vedlejší scéna cyklu. Samostatná se stává až od 13. století. (SCHILLER, s. 119–120, 129–130.)

95 SCHILLER 1980, s. 108–109.

96 Žaltář královny Ingeborgy, celostránková iluminace: Korunovace a Smrt Panny Marie, kolem r. 1195, pergamen, 30,4 × 20,4 cm, Francie, Chantilly, Musée Condé, Ms. 1695, fol. 34r.

97 SCHILLER 1980, s. 106.

98 Ibidem, s. 105, 133. Tento motiv se pak často objevuje v 14., 15. a na začátku 16. století [63].

99 LIEBL 1994, s. 441.

100 Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, desky nástavce: Zvěstování Smrti Panny Marie a Loučení apoštola Jana s Marií, tempera na dřevě, u každé desky 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Viz také [69], [70], [71], [72].

101 Siena, Palazzo Pubblico, Cappella dei Signori.

102 SCHILLER 1980, s. 93, 123, 125, 131; LIEBL 1994, s. 439.

103 Relikvii podle místní tradice přinesl do Prata italský účastník první křížové výpravy roku 1141 z Jeruzaléma, kde ji získal sňatkem jako věno. Před svou smrtí relikvii odevzdal biskupovi v Pratu, a pak byla uložena v hlavním oltáři dómu sv. Štěpána. Ve 14. století byla v dómu zřízena Capella del Sacro Cingolo, kde tuto relikvii uložili. V kapli tehdy vznikly i tematické fresky od Angola Gaddi a motiv s páskem Marie byl i na predele oltáře dómu od Bernanda Daddi z 2. čtvrtiny 14. století [75]. Tento kult byl silný v Itálii, ale motiv se objevuje i severně od Alp, například i v Lübecku. (SCHILLER 1980, s. 123, 130.)

104 VŠETEČKOVÁ, 1999, s. 143; NOVOTNÁ – SVETKOVÁ, 2002, s. 100.

105 Panna Marie zemřela bez bolesti, proto byla vzorem „dobré smrti.“ Později se tento význam objevuje opět na přelomu 15. a 16. století v souvislosti s protireformačním hnutím a strachem ze smrti. (PAZDEROVÁ 2014, s. 10, 41.)

106 Svíčky, které jsou nesený apoštoly nebo anděly, se objevují už na starších zobrazeních, ale nejdříve od 15. století bylo zdůrazněno slavnostní předávání Marii. (SCHILLER 1980, s. 135.) Od 70. let 15. století je tento prvek hojně rozšiřován i díky mědirytině Martina Schongauera.

107 LIEBL 1994, s. 441.

108 Hugo van der Goes, Smrt Panny Marie, kolem roku 1480, olejové barvy na dřevě, 147,8 × 122,5 cm, Belgie, Bruggy, Groeninge Museum, inv. no. 0000.GRO0204.I.

109 Michael Pacher, hlavní oltář sv. Wolfganga, spodní deska levého křídla otevřeného oltáře: Smrt Panny Marie, 1481, Rakousko, St. Wolfgang, farní kostel.

110 SCHILLER 1980, s. 136; LIEBL 1994, s. 441–442.

- 111** Dnes ve Švýcarsku, v Kunstmuseu, v Basileji. Motiv sedící Marie při její smrti použil Holbein opakovaně [84]. (LIEBL 1994, s. 441.)
- 112** Toto držení rukou lze chápat rovněž jako gesto modlitby, které bylo u západního zobrazování mystické zbožnosti velmi oblíbené. (TÖRÖK 1973, s. 203, pozn. č. 84.)
- 113** Klečení Marie může navazovat na její modlitbu na Olivové hoře, již zmiňují apokryfické texty. (TÖRÖK 1973, s. 164.)
- 114** Už Josef Cibulka roku 1929 rozlišuje tři typy pro ikonografii smrti Panny Marie, kterou rozděluje na *Vlastní smrt*, *Výkrop* a *Poslední modlitbu*. (CIBULKA 1929, s. 84.)
- 115** Mistr Antifonáře z Vorau a dílna, Antifonář z Vorau, iniciála „E“ - Poslední modlitba Panny Marie, 1365 – 1370, Rakousko, Vorau, Stiftsbibliothek, sign. 259. I-IV, fol. 285r. Antifonář vznikl pravděpodobně pro pražskou kapitolu na Vyšehradě. Od roku 1435 je rukopis v augustiniánském klášteře ve Vorau. (TÖRÖK 1973, s. 151, 162; FLOR 2008, s. 733; PAZDEROVÁ 2014, s. 25, kat. č. 22.)
- 116** Důraz na modlitbu, kterou Marie provádí s největší zbožností, byl také kladen jako příklad pro všechny věřící. (TÖRÖK 1973, s. 166.)
- 117** TÖRÖK, 1973, s. 168; SCHILLER 1980, s. 137.
- 118** Misál Václava z Radče, iniciála „G“ - audeamus - Poslední modlitba Panny Marie, před rokem 1400, pergamen, Praha, Kapitulní knihovna, P.5, fol. 207r. (TÖRÖK 1973, s. 171; PAZDEROVÁ 2014, s. 27, kat. č. 35.)
- 119** Martyrologium Usuarda, kolem r. 1410, Poslední modlitba Panny Marie, Španělsko, Girona, Museu dicesà de Girona, inv. MD 273, fol. 81 r. Zpočátku byl Jan přidržující Marii oddělen od světice postelí [90], [91], [88], později se dostává před lůžko blíže k Marii.
- 120** TÖRÖK 1973, s. 180; SCHILLER 1980, s. 137; LIEBL 1994, s. 442.
- 121** Meister von Schloß Lichtenstein, Smrt Panny Marie, 1440 – 1450, desková malba, Německo, Stuttgart, Staatsgalerie, inv. č. L1191.
- 122** TÖRÖK 1973, s. 193.
- 123** Ibidem.
- 124** Ibidem, s. 193–194.
- 125** MYSLIVEC 1972, sl. 337; TÖRÖK 1973, s. 198; LIEBL 1994, s. 442.
- 126** Podle průzkumu J. Hudáka bylo na Slovensku mariánské patrocinium velmi oblíbené a objevovalo se nejčastěji. Samotné zasvěcení Smrti Panny Marie ale nezaznamenal. Nutno však říci, že ne vždy se mu podařilo zjistit přesnou mariologickou podobu zasvěcení. Velmi frekventované bylo ale patrocinium *Nanebevzetí Panny Marie*. (HUDÁK 1984, s. 5–6, 43, 193–204.)
- 127** Takto umístěné ženské figury se nacházejí například v Benedikcionálu svatého Aethelwolda z let 975 – 980 [47], nebo v Benedikcionálu arcibiskupa Roberta ze Jumièges, kolem roku 980 [48]. Mnohem častěji se objevují ženské figury v popředí před lůžkem, např.

na reliéfu západního tympanonu jižní strany transeptu katedrály Notre-Dame ve Štrasburku, kolem roku 1230 [58], nebo na Morganově diptychu, kolem 1360 [98] (New York, Pierpont Morgan Library, inv. č. AZO 22.2.), Smrt Panny Marie z Košátek, 1340 – 1345 [63] (Boston, Museum of Fine Arts, inv. č. 50.2716), nebo na nástěnné malbě Giottovy školy v chóru Cappella degli Scrovegni v Padově [66].

128 SCHILLER 1980, s. 87.

129 Výrazné gestikulující plačky se objevují např. u Giotta v scéně *Oplakávání Krista*, v Cappella degli Scrovegni v Padově [99].

130 Spojení kompozic *Smrti Panny Marie* a *Korunovace* nebylo ve středoevropské ikonografii ojedinělé. Nebeská korunovace Marie tu slouží jako protiváha k tématu smrti a poskytuje jistou naději. (GERÁT 2001, s. 79.) Dvou-zónové rozvržení s horní zónou s *Korunovací* nalézáme také v Batizovcích [kat. č. 5].

131 Geometrické ornamenty napodobují dekoraci inkrustační technikou, kterou se proslavila rodina Cosmů v Římě v druhé polovině 13. století. (CLAUSSEN 1996, s. 918–923.) Na základě typu kosmatského ornamentu, arkádového vlysu a kompozičního schématu se jeví možný vliv umění raného italského trecenta. (TOGNER 2012, s. 164.)

132 Podobný postoj Krista např. v žaltáři královny Ingeborgy [60] (Francie, Chantilly, Musée Condé, Ms. 1695, fol. 34r.). S tímto motivem úcty se setkáváme hlavně u andělů, kteří se chystají převzít duši Marie od Krista [38], [39].

133 Příkrčené postavy v popředí, které uvádějí diváka do scény, se objevují už u Giotta v Padově (1306) [99]. Tento motiv se dále vyvíjí v druhé polovině 14. století a udržel se po celé 15. století. Zajímavým příkladem je oltář v Schotten (1370 – 1380) s mnoha sedícími apoštoly, kteří se vzájemně překrývají. (TÖRÖK 1973, s. 152, 199, pozn. č. 6.)

134 Badatelé polemizují právě nad zobrazeními posledních chvil života Panny Marie, které jsou v tomto kostele ve dvou scénách. Vlasta Dvořáková označila scény jako dvojí zobrazení *Smrti Panny Marie*. (DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978, s. 150–152.) S tím však nesouhlasí Milan Togner, který výjev na severním poli klenby presbytáře označuje jako *Pohřbívání Marie* a analogie vidí u Duccia v malbě sienského dómu [72]. (TOGNER 1988, s. 99–100.) Mária Prokopp scénu na klenbě blíže nespecifikuje, popisuje však scénu *Smrti Panny Marie* na severní stěně presbytáře a přiřazuje ji malíři, který v šamorínském kostele pracoval v 80. letech 13. století. (PROKOPP 2005, s. 171.)

135 Podobně koncipováno je lůžko na nástěnné malbě v kostele sv. Jakuba Většího na jižní stěně presbytáře v Pohořelicích, před rokem 1323 [100]. (PAZDEROVÁ 2014, kat. č. 3.)

136 Tato postava je interpretována různě. Bakoš ji označuje jako nevěřícího Žida Jefoniáše, který se snaží shodit Marii z nosítek. (BAKOŠ 1984, pozn. č. 228.) Tady se však nejedná o scénu pohřbu, kde se Jefoniáš zpravidla objevuje. Stejně tak by tomu odporoval nimbus. Svatozár rovněž nepodporuje domněnku, že by se mohlo jednat o malou postavu klečícího donátora. Mária Prokopp figuru označuje jako apoštola Tomáše. Domnívá se, že ruka, která se před ním objevila, by mu mohla podávat Mariin pás. (PROKOPP 2005, s. 171.)

137 Přes trup figur za lůžkem je vedená vodorovná linie. Jelikož se z výjevu zachovala jen spodní podmalba, mohlo by se jednat o pomocnou čáru malíře.

138 Frontální zobrazení Krista za smrtelnou postelí Marie je stará byzantská tradice, viz. pozn. č. 64. Žehnajícího Krista s duší Panny Marie můžeme také nalézt na desce z Wennigsen, kolem roku 1290 [62] (Hannover, Landesmuseum, inv. č. PAM 894), později na oltáři Roudnickém [85] (NG Praha, inv. č. O 1465). Kristus svou postavou výrazně převyšuje ostatní figury, čímž je vyjádřena hierarchická nadřazenost Krista. S tím jsme se setkali už v Levoči [kat. č. 2].

139 Analogie výjevů *Smrti Panny Marie* a korunovační scény ve dvou širokých zónách nad sebou můžeme nalézt v plastice Parlérovskeho okruhu, jako například v kostele sv. Kříže ve Švábském Gmündu (1351), na jižním portálu katedrály ve Freiburgu (po r. 1354) a v katedrále svatého Štěpána ve Vídni (před r. 1356). (TÖRÖK 1973, s. 164.)

140 Kompozice byla inspirovaná nástěnnou malbou v Levoči [kat. č. 2] s patrnými italizmy, avšak zde i prostupující rustikalizace. Stejně jako v Levoči, Kristus s křížovým nimbem drží dušičku Marie, ale ta není natolik vyzdvížena, jako u levočského výjevu. Podobně se tady nachází i motiv čtoucíh apoštolů v popředí před postelí. (TOGNER 2012, s. 197.)

141 Analogické zobrazení Trůnicího Krista s postavičkou duše Marie nalezneme v Graduálu CO195 v Olomouci [100]. Kompozičně může připomínat mariánský ikonografický motiv *Sedes Sapientia*. Podobný motiv, ale se sedící dušičkou Marie, zobrazuje dřevěná plastika, která pravděpodobně patřila k Mariánskému oltáři ve Spišském Štvrtku, kolem poloviny 15. století [kat. č. 10]. Rozdělení scény *Smrti Panny Marie* na dvě zóny, z nichž ta nahoře zobrazuje Krista v mandorle s duší Marie, nacházíme také v kostele sv. Vavřince v Černovičkách (po roce 1350), severní stěna presbytáře, nebo v Dobrši, v kostele Zvěstování Panny Marie na severní stěně presbytáře z konce 15. století [102]. (PAZDEROVÁ 2014, s. 17.)

142 Mohl zde chybět apoštol Tomáš, který přišel podle apokryfních textů později, a byl pak svědkem *Nanebevzetí Marie*.

143 Viz. pozn. č. 106. Svíčku Marii většinou podává sv. Jan [20], [33], [34], [76]. Ovšem setkáváme se i s odchylkami. V jedné z nich se této role ujal sv. Petr [26], [96]. Zajímavý moment je na desce od Huga van der Goes [78] (*Smrt Panny Marie*, kolem roku 1480, olejové barvy na dřevě, 147,8 × 122,5 cm, Belgie, Bruggy, Groeninge Museum, inv. no. 0000.GRO0204.I.), kde je znázorněn okamžik zapálení svíce jedním z apoštolů. Zde jí v ruce drží sv. Petr, ještě před vložením do rukou Marie. (PAZDEROVÁ 2014, s. 44, pozn. č. 150.)

144 Rok vzniku dokazují dva nápisy letopočtů na foliu 1v a foliu uloženém v SNK v Martině. (KATALOG BRATISLAVA 2003, s. 790.)

145 Velmi podobná je kompozice v Misálu arcibiskupa Rohra v Mnichově [109] (iniciála „G“ *audeamus - Smrt Panny Marie*, před r. 1482, Německo, Mnichov, Bayerische Staatbibliothek, clm. 15710, fol. 119v).

146 Datace rukopisu je určena na základě nápisu na dnes už nezvěstném přideštním zapsaného však v katalogu kapitolských kodexů Nándora Knauze z roku 1870. (KATALOG BRATISLAVA 2003, s. 792.)

147 Schongauerova mědirytina byla až do konce středověku často napodobována a znovu zaměřila pozornost na ikonografický typ *Koimesis* s ležící Marií, který se objevoval od třetí čtvrtiny 15. století souběžně s frekventovanějším typem *Poslední modlitby Panny Marie*. V knižní malbě jsou podobné české rukopisy začátku 16. století, jako například Graduál

mladoboleslavský [105] (Mladá Boleslav, Okresní muzeum, inv. č. 21691, fol. 234v.), a ze stejné dílny Franusův graduál (Hradec Králové, Muzeum východních Čech, fol. 87v, Hr 6.) [104]. (PAZDEROVÁ 2014, s. 23–25.)

148 Marii na trůnu ve scéně její smrti zobrazuje např. Hans Holbein st. na začátku 16. století [83].

149 Další deska na oltáři s výjevem Korunovace Panny Marie převzala kompozici z Dürerovy stejnojmenné grafiky z roku 1510 [107]. V horním plánu je Marie korunována sv. Trojicí, ve spodním jsou apoštolové při prázdném sarkofágu, v popředí s márami.

150 Nejstarším dochovaným vyobrazením *Poslední modlitby* v médiu nástěnné malby je v kapli sv. Kateřiny na zámku Herberstein, kolem roku 1370 [89], nebo v Čechách v Levém Hradci v chóru kostela sv. Klimenta, 1380 [108]. (FLOR 2008, s. 735–736.)

151 Malba je ohraničená lomeným obloukem gotické klenby. Rozměry zachované malby jsou cca 380 x 560 cm, na bočních stranách stěny se omítky nezachovaly.

152 Malíř této kvalitní fresky není znám. Medvecký se domnívá, že jde o středoitalského mistra. (MEDVECKÝ 2012, s. 6–7.) Kdežto Krisztina Ilkó píše o středoevropském mistru, který pracuje v italizujícím stylu. (ILKÓ 2014, s. 16, 20.)

153 Spojení těchto dvou scén, *Smrti Panny Marie* a její *Korunovace* je od 12. století běžné. Viz. pozn. č. 130. Avšak Korunovace Marie je zde zobrazena nikoli nad výjevem, jako se objevuje například v Levoči [kat. č. 2] nebo Batizovcích [kat. č. 5], ale ve vedlejší scéně, která je oddělena hranolovou architektonickou strukturou, která možná představuje kampanilu. Italské vlivy jsou patrné, Marie přijímá korunu s překříženými rukama na prsou, sedí s Kristem na trůnu s obloukovým baldachýnem, nad kterým jsou tři trojúhelníkové štíty a štíhlé věžovité konzoly. Trůn je obklopen anděly.

154 Marie klečí před modlitebním pultem sama, podobně jako na miniatuře z Opatovického breviře, 1370 – 1380 (Breviř opatovický, iniciála „T“ota - Poslední modlitba Panny Marie, 1370 – 1380, Krakov, Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Wawel, fol. 187r.) [110]. (ILKÓ 2014, s. 16–22.)

155 Podobná kompozice frontálně zobrazeného Krista s duší Marie jako v Gánovcích [kat. č. 4], viz. pozn. č. 138.

156 Červení andělé kolem Krista byli rozšířeni v polovině 14. století ve středoevropské knižní malbě. (ILKÓ 2014, s. 19.)

157 Podobnost útvaru stylizovaného průzoru na nebesa vlnou oblaku se objevuje také na klenbě v Šamoríně [kat. č. 3]

158 Úplná *Svatá Trojice* se objevuje u scény smrti Marie jen tehdy, když je spojená se scénou *Korunovace*. (ILKÓ 2014, s. 20.)

159 Zobrazení sv. Petra jako papeže, v tiáře a honosném rouchu, se objevuje v Nitře souběžně se vznikem Morganové desky (1360) v Čechách [98], jež by mohla poukazovat na papeže Inocence VI. (pontifikát 1352 – 1362). Mohlo by se tedy jednat o apoteózu papežské moci. (PAZDEROVÁ 2014, s. 18, 43.) Zobrazení papežské třístupňové tiáry se objevuje také v Drásově, 1370 (kostel Povýšení sv. Kříže, jižní stěna presbytáře) [111], nebo na začátku 15.

století v Polsku [81]. Na území dnešního Slovenska se tento prvek vyskytuje opět na konci 15. a začátku 16. století [21], [14], [16], [33].

160 Nutno brát v úvahu, že tato deska je cizí provenience. Vyšla z okruhu Mistra Tucherova oltáře. Kdy se objevila na Slovensku, není známo. Podle Bartlové možná už v polovině 15. století. (KATALOG BRATISLAVA 2003 (Bartlová), s. 266.) V roce 1933 o tomto obraze publikoval E. Hoffmann a spojil ho s kresbou v Erlangen [112] (Okruh Mistra Tucherova oltáře, 42,6 × 28,5 cm, Německo, Erlangen, Graphische Sammlung der Universität, inv. č. 112), přičemž zjistil, že kompozičně obě rozsáhlá zobrazení souhlasí, a liší se jen drobnými detaily. (TÖRÖK, 1973, s. 190; NOVOTNÁ 2002, s. 108.)

161 Novotná se zaobírala detaily příkrývky se symboly jelenů, které uvádí ve vztahu ke Kristovi, jakožto ženicha církve v duchu novozákonní interpretace lásky Krista k církvi (Ef 5,25) na základě starozákonního textu Písně písní (PŠ 2,17). (NOVOTNÁ 2002, s. 108.)

162 Apoštoly lze identifikovat na základě nápisů na jejich nimbech: Jan („*tusjohannes*“), Filip („*sanctusphilipus*“), Jakub Menší („*jacobus mino.*“), sv. Petr („*sanctuspetrus*“), sv. Ondřej („*sanctusandreass*“), sv. Šimon („*sanctussimonabostoll*“), sv. Bartoloměj („*sanctusbartolomeus*“), Jakub Starší („*sanctusjacobbus*“), Matouš („*matheus. abostolus*“), sv. Matěj („*sanctusmathias*“), Juda Tadeáš („*sanctusiuda*“ a sv. Tomáš („*sanctusthomasabosto...*“). (NOVOTNÁ 2002, s. 105–106.)

163 Andělé vyhazují z košíků květy jako na výjevu Smrti Panny Marie od Benozza Gozzoliho [114] (kolem roku 1484, transfer fresky, Itálie, Castelfiorentino, Biblioteca Comunale).

164 Vzor baldachýnu tvoří figury lvů. Novotná jej chápe jako symbol vzkříšení. (NOVOTNÁ 2002, s. 108.)

165 S podobnou kompozicí rozdělenou na sféru pozemskou a nebeskou, kde se zjevuje Kristus a je nesen anděly, se setkáváme později u Michaela Pachera, v Smrti Panny Marie ve farním kostelu ve St. Wolfagangu, 1481 [79], nebo v jednodušším provedení u flámského malíře Petra Christa, 1460 – 1465 [115] (olejové barvy na dubové desce, 73,7 × 102,9 cm, USA, San Diego, Timken Museum of Art, 67-3/8 x 54-1/2.)

166 Doposud se na Slovensku korunovaný Kristus v této scéně neobjevoval, v pozdějších výjevech *Smrti Panny Marie* je buď zcela vynechán, nebo se objevuje jako malá polopostava vznášející se v oblacích, např. boční oltář z Košic [kat. č. 23] a oltář sv. Anny, Lipany [kat. č. 32]. Českými analogiemi je např. deska z Košátek [63]. Zobrazení Krista jako Krále králů (Zj 19,16), nápisové pásky a jiné indicie, viz níže, odkazují na Janovu Apokalypsu.

167 Zj 22,13. (NOVOTNÁ 2002, cit. s. 101.)

168 Zj 12,1. Ibidem.

169 Ibidem.

170 Novotná se domnívá, že by mohlo jít o text: „*Veni, electa mea, et ponam te in thronum meum*“. Tento text se často objevuje na výjevech *Korunovace Panny Marie*. Bílá páska by mohla být také symbolem duše Marie, která se vznáší mezi světem pozemským a nebeským. (NOVOTNÁ 2002, s. 101.)

171 Novotná shledává souvislosti s chápáním Krista jakožto slunce, přičemž se odvolává na výklad Matoušova evangelia od sv. Jana Zlatoústého: „*Kristus vyslal apoštolov, ako slnko*

vysiela svoje lúče... aby sa v ich cnostiach poznala Kristova moc, tak ako vidíme slnko v jeho paprskoch...“ Tato charakteristika byla ve středověku známá i prostřednictvím Zlaté legendy. (NOVOTNÁ 2002, cit. s. 101.)

172 Nebo se může jednat o složitý vícestupňový pulpit [81], [110].

173 V náznacích se tady objevuje splývání dvou scén, *Poslední modlitby* a *Pohřbu*. (TÖRÖK, 1973, s. 192.)

174 Toto gesto se objevuje už v Byzanci [38].

175 Umírněnější gesto byzantské tradice vyjadřující smutek [113].

176 Vyjadřuje svůj žal zcela protikladně k apoštolu s podepřenou tváří. Tato afektace připomíná italské motivy [99], později se objevuje také v Krakově (Veit Stoss, reliéf Smrti Panny Marie, 1477 – 1489, dubové dřevo, polychromie, Polsko, Krakov, kostel Panny Marie) [92].

177 Apoštola vpravo lze identifikovat jako apoštola Jakuba staršího, jenž má na pokrývce svatojakubskou mušli.

178 Malý baret bez širšího okraje, který těsně přiléhá k hlavě, nosí často učenci. (KYBALOVÁ 1996, s. 66.)

179 Jedná se o gesto truchlení, nikoli znázornění spánku. V zahraničních výjevech se osamocený apoštol v pozadí u lůžka věnuje většinou četbě [116], nebo truchlí [117]. Rovněž gesto smutku vyjadřuje i apoštol vpravo, který se opírá o hranolovitou konstrukci, nejspíše se jedná o nějaký kus nábytku, možná mohutný pulpit.

180 Toto kompoziční řešení, kde diagonála postele pokračovala na pulpit s Marií a tím zdůrazňovala její postavu, se objevuje často v poslední čtvrtině 15. století v Uhrách [14], [16], [17] a v Polsku např. deska z Naramice (střední deska oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1460, Polsko, Naramice, farní kostel) [117]. (TÖRÖK 1973, s. 192.)

181 Malá půlfigura vznášející se v oblacích se nachází také na desce z Košic [26] a na oltáři sv. Martina [32] i sv. Anny v Lipanech [35]. Tento motiv se objevuje už ve 13. století [61].

182 Nezvykle podaná stojící Marie, které se podlamují kolena, je také v následujícím zobrazení v Levoči [kat. č. 20], nebo například v Kájově z přibližně stejné doby [119] (kolem roku 1490, reliéf, dřevo, zbytky polychromie, zlacení, 130 × 110 × 20 cm, hlavní oltář kaple Smrti Panny Marie).

183 S bezvládnou Marií klesající k zemi se setkáváme také na desce Konráda Laiba [120], (Ptujský oltář, střední deska: Smrt Panny Marie, kolem r. 1460, Slovinsko, Ptuj, farní kostel).

184 Tuto manipulaci s kadidelnicí můžeme ve výjevech *Smrti Panny Marie* chápat jako žánrový motiv, často používán hlavně ve třetí čtvrtině 15. století. Oblíbený byl rovněž v dřevořezbě, viz. pozn. č. 193. Tento motiv se však používal i na začátku 15. století [81], [90].

185 Podle apokryfních textů totiž Panna Marie odešla tři dny před smrtí do samoty, aby se modlila, a tam se jí zjevil Kristus. (NOVOTNÁ 2004, s. 8–13.)

186 V západním umění 15. století se scény *Smrti Panny Marie* odehrávají často ve výpravném měšťanském interiéru plném nábytku a předmětů, které tvoří zátiší, čímž se tato sakrální scéna zesvětš'ovala [123].

187 Vysílení umírající Marie, která sice ještě stojí, ale již klesá únavou, je zobrazeno i na oltáři ze Spišského Podhradí [21]. Podobná poloha ochablých překřížených rukou se objevuje ve Spišském Štvrtku [11] nebo u Mistra z Großgmain [121] (deska *Smrti Panny Marie*, 1499, smrkové dřevo, 152 × 102,5 cm, Rakousko, Großgmain, farní kostel).

188 Výjimku tvoří deska na hlavním oltáři sv. Alžběty v Košicích [14], tam se ale setkáváme s márami. Rovněž u plastiky nastala redukce pouze na figurální kompozici [15].

189 K provenienci viz. KATALOG BRATISLAVA 2003 (Endrödi), s. 728.

190 Podobný prvek je v českém svatojakubském graduálu Mistra Friedrichova brevíře [124] (iniciála „G“ *audeamus - Smrt Panny Marie*, 1493 – 1494, pergamen, Brno, Archiv města Brna, SK. č. II,2, fol. 198v).

191 Od krakovského oltáře se liší tím, že Marii nepodepírá Jakub, ale mladistvý Jan. Ostatní postavy jsou hustě seskupené, podobně jako reliéf v polské Świdnici [122], na Slovensku pak ještě pozdější reliéf z Jura [kat. č. 25].

192 Frontálně zobrazená Marie při *Poslední modlitbě* se nachází i na reliéfu v Olomouci po roku 1480 [97], na Slovensku ještě na reliéfu z Chrenovca [29] a na desce oltáře sv. Martina v Lipanech [32].

193 Dříve například *Smrt Panny Marie* z neznámé lokality [24] – zde u apoštola na kraji vpravo, jenž má uražené ruce a kadidelnice se nedochovala, deska ze Spišského Podhradí [21], dále v Bardějově [27], ve Spišské Kapitule [15], ve Spišském Štvrtku [11], ale i na nástěnné malbě v Rimavském Brezově [9] nebo v Levoči [2].

194 Viz. pozn. č. 180. Rozvržení postele s nebesy je podobné řešení Mistra z Großgmain [121].

195 Motiv známý například v hodinkách vévody z Berry, kolem roku 1400 [125] (*Petites Heures de Jean de Berry*, kolem r. 1400, iluminace: *Smrt Panny Marie*, Francie, Paříž, Bibliothèque nationale de France, MS Latin 18014, fol. 144r).

196 *Smrt Panny Marie* ze Świdnice, 1492, vysoký reliéf, Świdnica, oltář v severní lodi katedrály.

197 Podobný detail například na polské desce Marcina Czarnego (triptych *Smrti Panny Marie*, 1508, tempera na dřevě, Polsko, Bodzentyn, farní kostel) [127].

198 S dvojitou oporou Marie od apoštolů se setkáváme také v Levoči, avšak Jan nepomáhá Marii z boku, ale zezadu. V Česku je podobný motiv na reliéfu v Opavě [128] (*Smrt Panny Marie*, kolem roku 1500, dřevo, reliéf, 81 × 80 cm, Opava, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 48 B).

199 Viz. pozn. č. 193.

200 Podobně ochablé sepjaté ruce na reliéfu z Juru [kat. č.25], nebo na desce oltáře v Levoči [kat. č. 20].

201 RADOCSAY 1967, s. 162.

202 Koruna duše symbolizuje „korunu věčného života“, jež byla přislíbena těm, kteří zůstanou věrní Kristu až do smrti (1Kor 9, 25). Rovněž vyjadřuje význam svatební koruny. (SCHILLER 1980, s. 102; PAZDEROVÁ 2014, s. 42, pozn. č. 98.)

203 Na desce s výjevem *Zvěstování* je vpravo dole letopočet 1524.

204 Mezi nejznámější kompoziční řešení rozčlenění apoštolů do trojic je v milánské fresce *Poslední večeře* [129] (Leonardo da Vinci, *Poslední večeře*, 1498, nástěnná malba, kombinovaná technika, 460 × 880 cm, Itálie, Milano, konvent Santa Maria delle Grazie).

205 Datace vychází z letopočtu uvedeného na desce *Zvěstování*.

206 Důraz je tu na palmovou větev z ráje, jakožto symbol vítězství nad smrtí, která se objevuje na všech čtyřech deskách tohoto cyklu.

207 Kompozičně často navazuje na *Zvěstování Panně Marii*. U tohoto výjevu *Zvěstování smrti* drží Marie v levici již nějaký tyčovitý předmět nahoře s rozšířením. Mohlo by se jednat o vřeteno, které se někdy ve scénách *Zvěstování* objevuje, například u Giotta [126] (Padova, Cappella degli Scrovegni, 1304 – 1306).

208 Podle apokryfických legend se evangelista Jan dostal k Marii jako první a Marie ho pověřuje nesením palmové větve z ráje u pohřbu [54].

209 Tento motiv byl hojný u dřívějších cizích památek zobrazujících cyklus *Smrti Panny Marie*, nebo jen u scény *Přenosu k hrobu* [41], [43].

210 Sarkofág byl zobrazen i v Šamoríně [5], se scénou *Ukládání Marie do hrobu* se u cizích památek setkáváme hlavně v cyklických zobrazeních [52], [60], [72].

211 Oltář objednala pravděpodobně vdova po bohatém starostovi Reichovi, čemuž by mohla odpovídat ikonografie Mariina vdovství a smrti. (GLATZ 1987, s. 91.) Výběr neobvyklého tématu mariánského cyklu také může dokazovat existenci rozvinutých pozdně středověkých forem mariánské zbožnosti v městském prostředí Bardějova. (GERÁT 2001, s. 236.)

212 Wagner jej uvádí do souvislosti s reliéfy v Očové [30] a Dobré Nivě [31], přičemž jako vzor pro tyto dvě uvedené dřevořezby předpokládá banskobystrický reliéf. (WAGNER 1930, s. 86; HOMOLKA 1972, s. 76.)

213 DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Stejskal), s. 130.

214 GERÁT 2001, s. 112.

215 KATALOG BRATISLAVA 2003 (Bartlová), s. 704.

216 GERÁT 2001, s. 235.

Summary

This diploma thesis is focused on the iconography of *Death of the Virgin Mary* in Medieval art in Slovakia. The opening chapters are dedicated literary sources, legends and mainly Apocryphas, that inspired the depictions. Following chapters concern this specific iconography in European countries and Slovakia. The attention is paid also to the extraordinary motifs and specific changes of the iconographical schemes. Images are classified into two categories. The first one represents the Eastern type of *Dormition of the Virgin Mary*, well-known like *Koimesis*: the Mother of God is lying on the bed surrounded by Apostles and Jesus Christ, who is holding her Spirit. The second type is characteristic for the Western art, where the Virgin Mary is kneeling and praying. In the Slovakia Medieval art are used both.

Basis of the thesis is the catalogue of depictions with thirty two examples of the Slovak art in the Middle Ages in different medias, such as mural painting, panel painting, book illuminations, sculpture and art crafts.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny:

BIBLIA

Svätá Biblia. Z pôvodných jazykov preložil prof. Jozef Roháček, revidované vydanie 1993, Slovenská biblická spoločnosť.

COTHENET 1961

E. Cothenet, Marie dans les écrits apocryphes de l' Assomption, in: H. du Manoir (ed.), *Maria*, vol. VI., Paris 1961, s. 71–156.

DALEY 2001

Brian E. Daley, At the Hour of Our Death. Mary's Dormition and Christian Dying in Late Patristic and Early Byzantine Literature, *Dumbarton Oaks Papers*, č. 55, Cambridge 2001, s. 71 – 89.

ESBROECK 1981

Michel van Esbroeck, Les textes littéraires sur l' Assomption avant le Xe siècle, in: François Bovon (ed.), *Les Actes Apocryphes des apôtres. Christianisme dans le monde païen*, Genève 1981, s. 265–285.

KRETZENBACHER 1999

Leopold Kretzenbacher, *Sterbekerze und Palmzweig-Ritual beim "Marientod". Zum Apokryphen in Wort und Bild bei der koimésis, dormitio, assumptio der Gottesmutter zwischen Byzanz und dem mittelalterlichen Westen*, Wien 1999.

NOVOZÁKONNÍ APOKRYFY II, 2003

Jan A. Dus, *Novozákonní apokryfy II. Příběhy Apoštolů*, Praha 2003.

Studijní literatura:

AGGHÁZY 1958

M. Aggházy, *Alte Holzfiguren in Ungarn*, Budapest 1958.

BAKOŠ 1972 – 1974

Ján Bakoš, Stav bádania o začiatkoch gotického tabuľového maliarstva na Slovensku, *Ars* VI., 1972 – 1974, s. 5–36.

BAKOŠ 1984

Ján Bakoš, *Dejiny a koncepcie stredovekého umenia na Slovensku*, Bratislava 1984.

BIATHOVÁ 1958

Katarína Biathová, Príspevok k dejinám gotických nástenných malieb v Gemeri, *Pamiatky a múzeá VII*, 1958, s. 29–35.

BIATHOVÁ 1983

Katarína Biathová, *Maliarske prejavy stredovekého Liptova*, Bratislava 1983.

BURAN 2000

Dušan Buran, Antifonár kanonika Jána Hana, misál knižnice Batthyaneum a iluminované rukopisy bratislavskej kapituly na sklonku 15. storočia, *Galéria 2000. Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*, Bratislava 2000, s. 45–66.

CIBULKA 1929

Josef Cibulka, Korunovaná assumpta na pŕlměsíci. Příspěvek k české ikonografii XIV. – XVI. století, in: *Sborník k sedmdesátým narozeninám Karla B. Mádla*, Praha 1929, s. 80–127.

CIDLINSKÁ 1956

Libuše Cidlinská, *Bardejov*, Martin 1956.

CIDLINSKÁ 1957a

Libuše Cidlinská, Spišská Kapitula a jej pamiatky, *Pamiatky a múzeá VI*, 1957, č. 2, s. 68–72.

CIDLINSKÁ 1957b

Libuše Cidlinská, Katedrála v Košiciach, *Pamiatky a múzeá VI*, 1957, č. 4, s. 151–159.

CIDLINSKÁ 1966

Libuše Cidlinská, Slovenské gotické sochárstvo a tabuľové maliarstvo, *Výtvarný život XI*, Bratislava 1966, s. 213.

CIDLINSKÁ 1971

Libuše Cidlinská, Poznámky k ikonografii pozdněgotické tabulové malby na Slovensku, *Umění XIX*, 1971, č. 5, s. 509–513.

CIDLINSKÁ 1975

Libuše Cidlinská, Několik poznámek k slovenským středověkým oltářům, *Umění XXIII*, 1975, č. 2, s. 109–127.

CIDLINSKÁ 1989

Libuše Cidlinská, *Gotické krídlové oltáre na Slovensku*, Bratislava 1989.

CIULISOVÁ 1989

Ingrid Ciulisová, Bardejovské tondo a jeho svislosti, *Ars*, 1989, s. 41–47.

CLAUSSEN 1996

P. C. Claussen, heslo Cosmatus-family, in: Jane Turner (ed.), *The Dictionary of Art*, vol. 7, Ohio 1996, s. 918–923.

DOBROWOLSKI 1980

Tadeusz Dobrowolski, *Wit Stwosz Oltarz Mariacki*, Kraków 1980.

DRĂGUȚ 1970

V. Drăguț, *Pictura Românesca în Imagini*, București 1970.

DVOŘÁKOVÁ 1965

Vlasta Dvořáková, Talianske vývinové prúdy stredovekej nástennej maľby na Slovensku, in: Marian Városov (ed.), *Zo starších výtvarných dejín Slovenska*, Bratislava 1965, s. 225–244.

DVOŘÁKOVÁ 1974

Vlasta Dvořáková, Dvorská legenda doby Karla IV. Z hlediska vzájemných vztahů literatury a malířství, *Sborník Strahovská knihovna IX*, 1974, s. 5–42.

DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA 1961

Vlasta Dvořáková – Josef Krása, Zpráva o průzkumu slovenských středověkých nástěnných maleb konaném v září 1960, *Umění*, č. 9, 1961, s. 197–206.

DVOŘÁKOVÁ – STEJSKAL 1962

Vlasta Dvořáková – Karel Stejskal, K vývoji středověké nástěnné malby v oblasti gemerské a malohontské, *Umění VI.*, č. 4, 1958, s. 325–363.

DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1961

Vlasta Dvořáková – Josef Krása – Karel Stejskal, Zpráva o průzkumu středověkých nástěnných maleb na Slovensku za rok 1961, *Umění*, č. 10, 1962, s. 258–275.

DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978

Vlasta Dvořáková – Josef Krása – Karel Stejskal, *Stredoveká nástenná malba na Slovensku*, Bratislava 1978.

FAJT 2012

Jiří Fajt (ed.), *Europa Jagellonica 1386-1572. Umění a kultura ve střední Evropě za vlády Jagellonců. Průvodce výstavou*, Kutná Hora 2012.

FAJT – CHLUMSKÁ 2006

Jiří Fajt – Štěpánka Chlumská (eds.), *Čechy a střední Evropa 1200 – 1550. Dlouhodobá expozice Sbírký starého umění Národní galerie v Praze v klášteře sv. Anežky České*, Praha 2006.

FELBEROVÁ 1985

Mária Felberová, *Výtvarná kultura na Spiši*, Košice 1985.

FLOR 2008

I. Flor, Das letzte Gebet Mariae – Eine prager Bild-Invention, in: Jarošová M. – Kuthan J. – Scholz S. *Prag und die Grossen Kulturzentren Europas in der Zeit der Luxemburger (1310 – 1437)*. Praha 2008, s. 733–750.

FLOREA 1982

Vasile Florea, *Rumänische Malerei*, Bukarest 1982.

FODOR 1966

P. M. Fodor, Nové objavy nástenných malieb, *Výtvarný život*, č. 6, 1966, s. 202–207.

FODOR – DVOŘÁKOVÁ 1958

P. M. Fodor – V. Dvořáková, Nové objavy nástenných malieb, *Výtvarný život*, č. 7, 1958, s. 256–266.

GBK DEUTSCHLAND 2007

Bruno Klein (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Deutschland. Band 3. Gotik*, München – Berlin – London – New York 2007.

GBK DEUTSCHLAND 2009

Bruno Reudenbach (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Deutschland. Band 1. Karolingische und ottonische Kunst*, München 2009.

GBK ÖSTERREICH 2000

Günter Brucher (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. Band 2. Gotik*, München – London – New York 2000.

GBK ÖSTERREICH 2003

Artur Rosenauer (ed.), *Geschichte der bildenden Kunst in Österreich. Band 3. Spätmittelalter und Renaissance*. München – Berlin – London – New York 2003.

GERÁT 2001

Ivan Gerát, *Stredoveké obrazové témy na Slovensku*, Bratislava 2001.

GERÁT 2008

Ivan Gerát, Smrť a zomieranie v obrazových legendách stredoveku - poznámky k fenoménu interpiktoriality, in: Róbert Karul – Martin Muránsky – Jaroslava Vydrová, *Vnímať, konať, myslieť*, Bratislava 2008, s. 77–88.

GLATZ 1975

Anton C. Glatz, Doplnky k spišskej tabuľovej maľbe obdobia 1440 – 1540, in: *Galéria 3, Staré umenie*, Bratislava 1975, s. 23–65.

GLATZ 1980

Anton C. Glatz, Neskorogotcké sochárstvo Horného Ponitria v zbierkach Múzea v Bojniciach, *Horná Nitra: Vlastivedný zborník*, č. 9, Martin 1980, s. 97–128.

GLATZ 1984

Anton C. Glatz, Gotické sochárstvo v zbierkach Stredoslovenského múzea 2, *Stredné Slovensko 3. Vlastivedný zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici*, Martin – Banská Bystrica 1984, s. 255–286.

GLATZ 1987

Anton C. Glatz, Pokus o vymedzenie maliarskych okruhov na Spiši v prvej polovici 16. storočia, *Ars*, č. 2, 1987, s. 55–100.

GLATZ 1995

Anton C. Glatz et al., *The art of Slovakia. Permanent exhibition of the Slovak National Gallery*, Bratislava 1995.

GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ 1975

Alžbeta Güntherová-Mayerová, *Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska*, Bratislava 1975.

GÜNTHEROVÁ-MAYEROVÁ – MIŠIANIK 1977

Alžbeta Güntherová – Ján Mišianik, *Stredoveká knižná maľba na Slovensku*, Bratislava 1977.

HAMBURGER 2010

Jeffrey F. Hamburger, Magdalena Kremer, Scribe and Painter of the Choir and Chapter Books of the Dominican Convent of st. Johannes-Baptista in Kirchheim unter Treck, in: James H. Marrow, Richard A. Linenthal, William Noel (eds.), *The Medieval Book. Glosses from Friends and Colleagues of Christopher de Hamel*, Houten 2010, s. 124–150.

HOFMAN 1930

Josef Hofman, *Staré umění na Slovensku*, Praha 1930.

HOMOLKA 1972

Jaromír Homolka, *Gotická plastika na Slovensku*, Bratislava 1972.

HOMOLKA – HORVÁTH – KOTRBA 1961

Jaromír Homolka – P. Horváth – F. Kotrba et al., *Majster Pavol z Levoče, tvorca vrcholného diela slovenskej neskorej gotiky*, Bratislava 1961.

HUDÁK 1984

Ján Hudák, *Patrocíniá na Slovensku*, Bratislava 1984.

CHALUPECKÝ 1991

Ivan Chalupecký, *Chrám sv. Jakuba v Levoči*, Martin 1991.

CHALUPECKÝ – TARNER 1988

Ivan Chalupecký, Štefan Tarner – bardejovský rezbár?, *Ars*, č. 1, 1988, s. 17–19.

CHALUPECKÝ – SOJÁK – KARABINOŠ 2007

Ivan Chalupecký – Marián Soják – Anton Karabinoš, Výskum v Kostole Svätého Ducha v Žehre, *Pamiatky a múzeá* č. 2, 2007, s. 9–12.

ILKÓ 2014

Krisztina Ilkó, K identifikácii stredovekých fresiek v Katedrále sv. Emeráma v Nitre, *Pamiatky a múzeá* č.2, 2014, s. 16–22.

JANKOVIČ 1978

Vendelín Jankovič et. al., *Pamiatky na Slovensku. Súpis pamiatok*, zv. 4, Bratislava 1978.

JASAŇ 1985

Viktor Jasaň et. al., *Výtvarná kultúra na Spiši*, Košice 1985.

KAMPIS 1966

Antal Kampis, *Kunst in Ungarn*, Budapest 1966.

KARŁOWSKA-KAMZOWA 1982

Alicja Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo gotyckie Europy środkowo-wschodniej*, Poznań 1982.

KARŁOWSKA-KAMZOWA – DOMASŁOWSKI – KORNECKI 1984

Alicja Karłowska-Kamzowa – J. Domasłowski – A. Kornecki et al., *Gotyckie malarstwo ścienne w Polsce*, Poznań 1984.

KATALOG BRATISLAVA 1975

Karol Vaculík (ed.), *Gotické umenie na Slovensku* (kat. výst.), Bratislava 1975.

KATALOG BRATISLAVA 1983

Anton C. Glatz (ed.), *Gotické umenie v zbierkach SNG* (kat. výst), Bratislava 1983.

KATALOG BRATISLAVA 1999

Anton C. Glatz (red.), *Gotické umenie z bratislavských zbierok* (kat. výst.), Bratislava 1999.

KATALOG BRATISLAVA 2003

Dušan Buran (ed.), *Gotika. Dejiny slovenského výtvarného genia* (kat. výst.), Bratislava 2003.

KATALOG KOŠICE 1995

Anton C. Glatz (ed.), *Gotické umenie z košických zbierok* (kat. výst.), Košice 1995.

KATALOG PRAHA 1937

Výstava Staré umění na Slovensku (kat. výst.), Praha 1937.

KATALOG PRAHA 1972

Ladislav Kesner (ed.), *Umění české a slovenské gotiky* (kat. výst.), Praha 1972.

KATALOG PRAHA 1977

Karol Vaculík (ed.), *Umění slovenské gotiky. Ze zbírek SNG* (kat. výst.), Praha 1977.

KATALOG PRAHA 2006

Jiří Fajt (ed.), *Karel IV., císař z Boží milosti. Kultura a umění za vlády Lucemburků 1310-1437* (kat. výst.), Praha 2006.

KATALOG SCHALLABURG 1982

Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn (kat. výst.), Schallaburg 1982.

KLIMKO 1980

Jozef Klimko, *Vývoj územia Slovenska a utváranie jeho hraníc*, Bratislava 1980.

KOVAČOVIČOVÁ-PUŠKÁROVÁ 1965

Blanka Kovačovičová-Puškárová, *Nové objavy v Batizovciach*, *Vlastivedný časopis* XIV, 1965, s. 45.

KRAMÁŘ 1936 – 1937

Vincenc Kramář, *Smrt Panny Marie ve Spišském Štvrtku*, *Život*, č. 15, 1936 – 1937, s. 217–221.

KRÁSA 1959

Josef Krása, *K novým objevům středověkých nástěnných maleb na Slovensku*, *Umění* VII, 1959, s. 170–173.

KRÁSA 1960

Josef Krása, *Zpráva o průzkumu středověkých nástěnných maleb na Slovensku*, *Umění* VIII, 1960, s. 306–309.

KRÁSA – STEJSKAL 1964

Josef Krása – Karel Stejskal, Středověké nástěnné malby na Slovensku, *Dějiny a současnost*, č. 5, 1964, s. 24–29.

KRESÁNEK 2009

P. Kresánek a kol., *Slovensko. Ilustrovaná encyklopédia pamiatok*, Bratislava 2009.

KUZMÍK 1987

Jozef Kuzmík, *Knižná kultúra na Slovensku v stredoveku a renesancii*, Martin 1987.

KYBALOVÁ 1996

Ludmila Kybalová, *Dějiny odívání. Renaissance*, Praha 1996.

KYBALOVÁ 2001

Ludmila Kybalová, *Dějiny odívání. Středověk*, Praha 2001.

LABUDA 1994

Adam S. Labuda, Malarstwo gotyckie w wielkopolsce. Studia o dziełach i ludziach, Poznań 1994.

LIEBL 1994

U. Liebl, Tod Mariens, in: Remigius Bäumer – Leo Scheffczyk, *Marienlexikon*, Bd. 6, von Scherer – Zypresse, St. Ottilien 1994, s. 436–442.

MEDVECKÝ 2012

Jozef Medvecký, Smrť a korunovanie Panny Márie. Gotická freska v Nitre, *Pamiatky a múzeá: revue pre kultúrne dedičstvo* č. 4, 2012, s. 2–8.

MYSLIVEC 1972

Josef Myslivec, Tod Mariens, in: Engelbert Kirschbaum (ed.), *Lexikon der Christlichen Ikonographie*, Bd. 4, Rom – Freiburg – Basel – Wien 1972, sl. 333–338.

MOJZER 1965

Miklós Mojzer, *Das christliche Museum von Esztergom*, Budapest 1965.

NOVOTNÁ 2004

Mária Novotná, Oltár Panny Márie Snežnej v Chráme svätého Jakuba v Levoči, *Pamiatky a múzeá* 2004, č. 2, s. 8–13.

NOVOTNÁ – SVETKOVÁ 2002

Mária Novotná – Anna Svetková, Smrť Panny Márie. Tabuľová maľba zo Spišského Štvrtku, *Ars*, č. 1–3, 2002, s. 97–110.

OTTO-MICHAŁOWSKA 1982

Maria Otto-Michałowska, *Gotyckie malarstwo tablicowe w Polsce*, Warszawa 1982.

PEŠINA 1983

Jaroslav Pešina, Raně byzantský figurální motiv v evropském a českém středověkém umění, *Umění XXXI*, 1983, s. 289–307.

PEŠINA – HOMOLKA 1966

Jaroslav Pešina – Jaromír Homolka, K otázkám umění dunajské školy, *Umění XIV*, Praha 1966, s. 334–377.

PETRI – BEINERT 1996

Heinrich Peteri – Wolfgang Beinert, *Učení o Marii*, Olomouc 1996.

PLEKANEC 2013

Vladimír Plekanec, Nález stredovekej fresky v Katedrále sv. Emeráma v Nitre, *Pamiatky a múzeá* č. 3, 2013, s. 8–10.

PLEKANEC – HAVIAR 2010

Vladimír Plekanec – Tomáš Haviar, *Gotický Gemer a Malohont. Italizmy v stredovekej nástennej maľbe*, Bratislava 2010.

PROPYLÄEN KUNSTGESCHICHTE 6, II. 1972

Otto von Simson (ed.), *Propyläen Kunstgeschichte, Band 6: Das Mittelalter II. Das hohe Mittelalter*, Berlin 1972.

PODOLINSKÝ 2010

Štefan Podolinský, *Kultúrne krásy Slovenska - Gotické kostoly - vidiek*, Bratislava, 2010.

PROKOPP 1983

Mária Prokopp, *Italian trecento influence on Murals in East Central Europe, particularly Hungary*, Budapest 1983.

PROKOPP 2005

Mária Prokopp, Stredoveký kostol Šamorína, in: Gábor Strešňák – László Végh (eds.), *Kapitoly z dejín mesta Šamorín. Historická konferencia pri príležitosti 600. výročia získania mestských výsad udelených kráľom Žigmundom*, Šamorín 2005, s. 155–178.

PUŠKÁROVÁ 1986

Blanka Puškárová, Kostol sv. Ducha v Žehre, *Pamiatky a príroda*, č. 17, 1986, s. 46–51.

RADOCSAY 1954

Dénes Radocsay, *A középkori Magyarország falképei*, Budapest 1954.

RADOCSAY 1967

Dénes Radocsay, *A középkori Magyarország faszobrai*, Budapest 1967.

RADOCSAY 1977

Dénes Radocsay, *Wandgemälde in Mittelalterlichen Ungarn*, Budapest 1977.

ROYT 2000

Jan Royt, *Zahrada mariánská. Mariánská úcta ve výtvarném umění od středověku do 20. století*, Sušice 2000.

SKUBISZEWSKI 1985

Piotr Skubiszewski, *Veit Stoss*, Bratislava 1985.

SCHILLER 1980

Gertrud Schiller, *Ikonographie der Christlichen Kunst*, Bd.4/2, Maria, Gütersloh 1980.

SCHÜRER WIESE 1938

Oskar Schürer – Erich Wiese, *Deutsche Kunst in der Zips*, 1938.

SOPKO 1981

Július Sopko, *Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach. Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie*, Martin 1981.

SOPKO 1982

Július Sopko, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, Martin 1982.

SPOLOČNÍKOVÁ 1988

Mária Spoločníková, K problému oltára Narodenia v Bardejove, *Ars*, č. 1, 1988, s. 7–16.

STEJSKAL 1965

Karel Stejskal, K obsahovej a formovej interpretácii stredovekých nástenných malieb na Slovensku, in: Marian Váross (ed), *Zo starších výtvarných dejín Slovenska*, Bratislava 1965, s. 175.

SPS I., II., III.

Súpis pamiatok na Slovensku, zv. I.–III., Bratislava 1967 – 1968 – 1969.

ŠÁŠKY 1956

Ladislav Šášky, Farský kostol v Bardejove, *Pamiatky a múzeá*, č. 1, 1956, s. 12–22.

ŠMATLÁK 1979

Stanislav Šmatlák a kol., *Slovensko. Kultúra*, I. časť, Bratislava 1979.

ŠOUREK 1938

Karel Šourek (ed.), *Umění na Slovensku*, Praha 1938.

ŠPAČEK 1925

Richard Špaček, Svědectví pro pobyt a smrt Panny Marie v Efesu, *Časopis katolického duchovenstva* III, 1925, s. 169–177.

ŠTAJNOCHR 2000

Vítězslav Štajnochr, *Panna Maria Divotvůrkyně. Nauka o Panně Marii, mariánská ikonografie, mariánská poutní místa*, Uherské Hradiště 2000.

TOGNER 1988

Milan Togner, *Stredoveká nástenná malba na Slovensku. Súčasný stav poznania*, Bratislava 1988.

TOGNER 1989

Milan Togner, *Stredoveká nástenná malba na Gemeri*, Bratislava 1989.

TOGNER 2002

Milan Togner, Recepčia a transformácia. Slovensko a Taliansko v stredoveku. K percepcii trecentných italizmov v stredovekej nástennej malbe na Slovensku, in: Ján Bakoš – Martin Vančo – Milan Togner – Ivan Gerát et al., *Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska*, Bratislava 2002, s. 54–78.

TOGNER – PLEKANEC 2012

Milan Togner – Vladimír Plekanec, *Stredoveká nástenná malba na Spiši*, Bratislava 2012.

TORANOVÁ 1975 – 1976

Eva Toranová, Das Kunsthandwerk in der Slowakei aus der Zeit der Gotik, *Ars*, č. 1 – 4, 1975 – 1976, s. 125–157.

TÖRÖK 1973

Gyöngyi Török, Die Ikonographie des Letzten Gebetes Maria, *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae* XIX, 1973, s. 152–205.

TRAJDOS 1967

Ewa Trajdos, Deux contributions aux relations artistiques entre la Pologne et la Slovaquie à la fin du moyen âge, *Ars*, č. 2, 1967.

VACULÍK 1978

Karol Vaculík, *Staré slovenské umenie*, Bratislava 1978.

VACULÍK 1985

Karol Vaculík, *Slovenská národná galéria. 100 diel slovenského a svetového maliarstva*, Bratislava 1985.

VACULÍK 1987

Karol Vaculík (ed.), *Staré umenie Slovenska. Expozície slovenského výtvarného umenia 13. – 19. storočia*, Bratislava 1987.

VÁCHA 1999

Zdeněk Vácha, Najstaršie stavebné dejiny reformovaného kostela v Šamoríně, *Pamiatky a múzeá*, č. 2, 1999, s. 52–55.

VÁCHA 2004

Zdeněk Vácha, Reformovaný kostel v Šamoríně, *Pamiatky a múzeá*, č. 1, 2004, s. 27–33.

WAGNER 1930

Vladimír Wagner, *Dejiny výtvarného umenia na Slovensku*, Trnava 1930.

WAGNER 1941

Vladimír Wagner, *Neskorogotická tabuľová mal'ba slovenská*, Martin 1941.

WAGNER 1942

Vladimír Wagner, *Gotické tabuľové maliarstvo na Slovensku*, Martin 1942.

WAGNER 1942

Vladimír Wagner, Umenie neskoršej gotiky a ranej renesancie na Slovensku, *Pamiatky a múzeá*, 1954, s. 146–158.

WEIGERT 1961

Hans Weigert, *Romanische Plastik in Europa*, Frankfurt am Main 1961.

ŽÁRY 1994

Juraj Žáry (ed.), *Umenie Slovenska. Stále expozičné Slovenskej národnej galérie*, Bratislava 1994.

ŽUDEL 1984

Juraj Žudel, *Stolice na Slovensku*, Bratislava 1984.

Nepublikovaná literatúra:

KOSMAČOVÁ 2009

Mariana Kosmačová, K problematike niektorých oltárov v Kostole sv. Anny v Strážkach, In: J. Sipko – M. Chovanec – E. Zubenko (eds.), *4. študentská vedecká konferencia. Zborník príspevkov*. Prešovská univerzita v Prešove 2009, s. 182–190.

PAZDEROVÁ 2014

Jitka Pazderová, Zobrazení Smrti Panny Marie v umění českého středověku (bakalářská práce), Katedra dějin umění FF UP v Olomouci, Olomouc 2014.

Internetové zdroje:

BUZÁS 2012

Gergely Buzás, A budapesti Mátyás-templom középkori Mária-kapuja, *Archaeologia - Altum Castrum Online. A Magyar Nemzeti Múzeum visegrádi Mátyás Király Múzeumának középkori régészeti online magazinja*, 2012,
<http://archeologia.hu/content/archeologia/73/buzas-g-matyas-templom.pdf>, vyhledáno 15. 4. 2015.

APSIDA

<http://www.apsida.sk/>, vyhledáno 13. 2. 2015.

ARSLEXICON

<http://www.arslexicon.sk/>, vyhledáno 8. 12. 2014.

PAMIATKOVÝ ÚRAD SR

<https://www.pamiatky.sk/sk>, vyhledáno 5. 1. 2015.

REPOZITÁR PAMIATKOVÉHO ÚRADU SR

<http://pamiatky.custodea.com/>, vyhledáno 8. 12. 2014.

WEB UMENIA

<http://webumenia.sk/web/guest/home>, vyhledáno 20. 4. 2015.

WGA

<http://www.wga.hu/index1.html>, vyhledáno 3. 2. 2015.

Seznam vyobrazení

- [1] Smrt Panny Marie, 20. – 40. léta 14. století, nástěnná malba, Čečejevce, evangelický kostel, jižní stěna presbytáře, spodní pás maleb. Foto: převzato z APSIDA, <http://www.apsida.sk/c/2311/cecejovce>, vyhledáno 8.12.2014.
- [2] Smrt a Korunovace Panny Marie, po roku 1330, nástěnná malba, Levoča, bývalý minoritský klášterní kostel sv. Ladislava, severní stěna presbytáře. Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 83, s. 128.
- [3] Ukládání Panny Marie do hrobu a Smrt Panny Marie, 40. – 50. léta 14. století, nástěnná malba, Šamorín, kostel reformované křesťanské církvi, severní stěna a klenba presbytáře. Foto: převzato z APSIDA, <http://www.apsida.sk/c/7743/samorin>, vyhledáno 8.12.2014.
- [4] Smrt Panny Marie, 40. – 50. léta 14. století, nástěnná malba, Šamorín, kostel reformované křesťanské církvi, severní stěna presbytáře pod západním polem klenby. Foto: převzato z SOMORJAI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG, <http://www.srek.sk/templomunk-keszitettemery-gabor>, vyhledáno 19.4.2015.
- [5] Ukládání Panny Marie do hrobu, 40. – 50. léta 14. století, nástěnná malba, Šamorín, kostel reformované křesťanské církvi, severní klenební pole presbytáře. Foto: převzato z SOMORJAI REFORMÁTUS EGYHÁZKÖZSÉG, <http://www.srek.sk/templomunk-keszitettemery-gabor>, vyhledáno 19.4.2015.
- [6] Smrt Panny Marie, asi polovina 14. století, nástěnná malba, Gánovce, kostel archanděla Michaela, severní stěna lodě. Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 106, s. 149.
- [7] Smrt a Korunovace Panny Marie, počátek 3. čtvrtiny 14. století, nástěnná malba, Batizovce, kostel Všech svatých, severní stěna presbytáře. Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 105, s. 148.
- [8] Poslední modlitba a Korunovace Panny Marie, 1360 – 1370, nástěnná malba, Nitra, katedrála sv. Jimrama, východní stěna presbytáře dolní lodi chrámu. Foto: převzato z PAMIATKOVÝ ÚRAD SR, <https://www.pamiatky.sk/sk/page/aktuality-kpu-nitra>, vyhledáno 12.4.2015.
- [9] Smrt Panny Marie, 60. – 80. léta 14. století, nástěnná malba, Rimavské Brezovo, evangelický kostel, severní stěna původního presbytáře. Foto: převzato z APSIDA, <http://www.apsida.sk/c/11581/rimavske-brezovo>, vyhledáno 12.4.2015.
- [10] Poslední modlitba Panny Marie, kolem poloviny 15. století, nástěnná malba, Žehra, kostel sv. Ducha, štítové pole severní stěny lodě. Foto: převzato z KRESÁNEK 2009, s. 801.
- [11] Dílna Mistra Tucherova oltáře, Poslední modlitba Panny Marie, kolem roku 1450, smrkové dřevo, 175 × 113 cm, Spišský Štvrtok, kostel sv. Ladislava, kaple Nanebevzetí Panny Marie. Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 226, s. 270.

- [12] Kristus s duší Panny Marie ze Spišského Štvrtku, kolem roku 1450, lipové dřevo, zbytky polychromie, 52,2 × 32 × 13 cm, Košice, Galéria Júliusa Jakobyho, inv. č. P 25.
Foto: převzato z KATALOG KOŠICE 1995, obr. 9, s. 28.
- [13] Vyšivaná kasule, Smrt Panny Marie, druhá polovina 15. století, Bardějov, depozit františkánského kláštera v tamním muzeu, inv. č. 1072. Foto: převzato z ŠOUREK 1938, obr. 633.
- [14] Oltářní deska z Košic, levé křídlo uzavřeného oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, 70. léta 15. století, plátno na dřevěné desce, tempera, 127 × 81 cm, Košice, dóm sv. Alžběty, hlavní oltář sv. Alžběty. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 40, s. 183.
- [15] Smrt Panny Marie ze Spišské Kapituly, 1470 – 1478, vysoký reliéf, lipové dřevo, polychromie, 163 × 150 cm, Spišská Kapitula, katedrála sv. Martina, oltář Smrti Panny Marie.
Foto: převzato z HOMOLKA 1972, obr. 130.
- [16] Oltářní desky z Rokycan, levé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1480 – 1490, 89,5 × 53,5 cm, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 55.901.1 – 55.901.13.
Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 41, s. 185.
- [17] Oltářní deska z Bardějova, pravé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1480 – 1490, 116 × 118 cm, Bardejov, bazilika sv. Jiljí, boční oltář Narození Krista. Foto: převzato z ŠOUREK 1938, obr. 326.
- [18] Oltářní deska z Pukance, pravé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1480 – 1490, 89,5 × 53,5 cm, Pukanec, kostel sv. Mikuláše, oltář Panny Marie. Foto: převzato z MERYRATIO, <http://www.meryratio.hu/bakabanyai-szent-miklos-templom>, vyhledáno 14.3.2015.
- [19] Dílna Ulricha Schreiera, Hanův kodex- Bratislavský antifonář IIa - IIb, iniciála „V“idi - Smrt Panny Marie, 1487, pergamen, Bratislava, Archív hl. mesta SR Bratislavy, II. zv. EC Lad. 4, kat. č. 6, fol. 88v. Foto: převzato z SOPKO 1981, s. 284.
- [20] Bratislavský misál VII. (fragmenty), iniciála „G“audeamus - Smrt Panny Marie, 1489, pergamen, Bratislava, Archív hl. mesta SR Bratislavy, EC Lad. 2/40, inv. č. 14091 (r).
Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 472, s. 522.
- [21] Spišskokapitulský mistr, vnitřní strana křídla mariánského oltáře ze Spišského Podhradí: Poslední modlitba Panny Marie, 90. léta 15. století, tempera na dřevě, 132,4 × 141,2 cm, Bratislava, Slovenská národná galéria, inv. č. DO 1029.
Foto: převzato z ŠOUREK 1938, obr. 314.
- [22] Oltářní deska z Levoče, levé křídlo uzavřeného oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, 1496 – 1500, 115 × 89 cm, Levoča, farní kostel sv. Jakuba, oltář Panny Marie Snežné.
Foto: převzato z NOVOTNÁ 2004, s. 11.
- [23] Oltářní deska z Levoče, pravé křídlo uzavřeného oltáře: Setkání Krista s Matkou, 1496 – 1500, 115 × 89 cm, Levoča, farní kostel sv. Jakuba, oltář Panny Marie Snežné.
Foto: převzato z NOVOTNÁ 2004, s. 10.

[24] Smrt Panny Marie z neznámé lokality, konec 15. století nebo kolem roku 1500, reliéf, lipové dřevo, stopy po polychromii, 82 x 97 × 20 cm, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 55.922. Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 4.60, s. 728.

[25] Smrt Panny Marie ze Seliec, kolem r. 1500, reliéf, lipové dřevo, 106,5 × 102 cm, Banská Bystrica, Stredoslovenské múzeum, inv. č. 3567. Foto: převzato z HOMOLKA 1972, obr. 43.

[26] Oltářní deska z Košic, střed: Poslední modlitba Panny Marie, začátek 16. století, Košice, dóm sv. Alžběty, boční oltář Smrti Panny Marie. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 38, s. 180.

[27] Oltářní desky z Bardějova, pravé a levé křídlo otevřeného oltáře: cyklus Smrti Panny Marie, kolem r. 1505, každá deska 88 × 47 cm, Bardejov, farský kostel sv. Jiljí, oltář Panny Marie a sv. Erasma. Foto: převzato z GLATZ 1987, s. 69.

[28] Smrt Panny Marie z Jura, první až druhé desetiletí 16. století, reliéf, lipové dřevo, zbytky polychromie, 107 × 88 cm, Jur u Bratislavy, farní kostel sv. Jiří. Foto: převzato z GERÁT 2001, obr. 95, s. 235.

[29] Smrt Panny Marie z Chrenovce, 1510 – 1530, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 96 × 95 cm, Bratislava, Slovenská národná galéria, inv. č. P 2633. Foto: převzato z WEB UMENIA, http://webumenia.sk/web/guest/detail/-/detail/id/SVK:SNG.P_2633/Nezn%C3%A1my%20rezb%C3%A1r, vyhledáno 9.1.2015.

[30] Smrt Panny Marie z Očové, kolem roku 1515 – 1520, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 133 × 133 cm, Očová, farní kostel Všech svatých, skříň bočního oltáře. Foto: převzato z KATALOG BRATISLAVA 2003, obr. 4.89, s. 763.

[31] Smrt Panny Marie z Dobré Nivy, 1519, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 103 × 99 cm, Maďarsko, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. 52.755. Foto: převzato z MAGYAR NEMZETI GALÉRIA, <http://www.mng.hu/en/collections/allando/181/oldal:3/963>, vyhledáno 26.4.2015.

[32] Oltářní deska z Lipan, levé křídlo otevřeného oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1520, 105 × 78 cm, Lipany, kostel sv. Martina, hlavní oltář sv. Martina. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. č. 45, s. 191.

[33] Oltářní desky ze Sabinova, pravé a levé křídlo uzavřeného oltáře: Smrt Panny Marie a Nanebevzetí Panny Marie, kolem r. 1520, Maďarsko, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 52756. Foto: převzato z SLIDESHARE (Institut dějin umění, Eötvös Loránd University, Budapešť), <http://www.slideshare.net/eltemti/o10111muv251pr06?related=2>, vyhledáno 23.1.2015.

[34] Oltářní deska ze Strážok, predela: Poslední modlitba Panny Marie, 1524, 32 × 212 cm, Strážky, kostel sv. Anny, oltář Panny Marie. Foto: převzato z MESTO SPIŠSKÁ BELÁ, http://www.spisskabela.sk/files/navstevnik/sakralne_pamiatky/kostol_sv_anny_1.jpg, vyhledáno 8.12.2014.

[35] Oltářní deska z Lipan, levé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1526, 77,5 × 42 cm, Lipany, kostel sv. Martina, oltář sv. Anny. Foto: převzato z KRESÁNEK 2009, s. 905.

Seznam srovnávací obrazové přílohy

- [36] Zvěstování smrti Panně Marii Kristem, 872 – 882, nástěnná malba, Itálie, Řím, Santa Maria Egiziaca. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 657.
- [37] Koimesis, konec 10. století, reliéf, slonovina, 14 × 13 cm, Německo, Kolín nad Rýnem, Schnütgenmuseum. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 588.
- [38] Slonovinový reliéf knižní vazby Evangelistáře Otty III.: Koimesis, poslední čtvrtina 10. století, Německo, Mnichov, Bayerische Staatbibliothek, clm. 4453. Foto: převzato z MYSLIVEC 1972, obr. č. 1, sl. 334.
- [39] Evangeliář z Thargmantchat, celostránková iluminace: Koimesis, 1232, Arménie, Jerevan, Mesrop Mashtots Matenadaran, MS 2743, fol. 294r. Foto: převzato z ARMENIAN HERITAGE, http://www.armenianheritage.org/misc/g_i.php?id=1991&m=b, vyhledáno 10.4.2015.
- [40] Smrt Panny Marie, 1150, mozaika, Itálie, Palermo, kostel Santa Maria dell'Ammiraglio, klenba. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/support/viewer_m/z.html, vyhledáno 10.4.2015.
- [41] Neznámý ruský malíř ikon, Smrt Panny Marie, kolem roku 1300, vaječná tempera na dřevě, 90 x 67 cm, Německo, Recklinghausen, Ikonen-Museum. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 100.
- [42] Smrt Panny Marie, 1295, nástěnná malba, Makedonie, Ohrid, klášterní kostel sv. Klimenta, západní stěna. Foto: převzato z MAKEDONSKÝ ORTODOXNÍ KOSTEL OHRID, <http://koe.mk/bogorodicen-post-1/>, vyhledáno 10.4.2015.
- [43] Smrt Panny Marie, kolem r. 1320, nástěnná malba, Kosovo, Gračanica, klášterní kostel. Foto: převzato z MEISTERWERKE DER MALEREI, http://www.malerei-meisterwerke.de/bilder_gross/meister-von-gracanica-%28ii%29-fresken-in-der-kirche-von-gracanica-szene-tod-der-maria-06617.html, vyhledáno 10.4.2015.
- [44] Modlitba Panny Marie na Olivové hoře před její smrtí, 1335 – 1350, nástěnná malba, Kosovo, Dečani, klášterní kostel. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 652.
- [45] Smrt Panny Marie, 1317 – 1318, nástěnná malba, Makedonie, Staro Nagoričino, kostel sv. Jiří. Foto: převzato z WIKIMEDIA COMMONS, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Frescos_in_St._George%27s_Church_%28Staro_Nagoricane%29_01.JPG, vyhledáno 10.4.2015.
- [46] Apoštolové před prázdným hrobem Panny Marie, 1313 – 1314, nástěnná malba, Srbsko, Studenica, kostel Krále. Foto: převzato z BYZANTINH ZΩΓΡΑΦΙΚΗ, <http://galaxy.hua.gr/~hp228304/FRESCOES/F%20FOTOS/20.jpg>, vyhledáno 10.4.2015.

- [47] Benedikcionál svatého Aethelwolda, iluminace: Smrt Panny Marie, Winchester, 975 – 980, Velká Británie, Londýn, British Library, Additional MS 49598, fol. 102v. Foto: převzato z BRITISH LIBRARY, https://imagesonline.bl.uk/?service=search&action=do_quick_search&language=en&q=benedictional+of+st+aethelwold+dormition, vyhledáno 22.4.2015.
- [48] Benedikcionál arcibiskupa Roberta z Jumièges, iluminace: Smrt Panny Marie, Winchester, kolem r. 980, Francie, Rouen, Bibl. Municipale, Ms. 369 [Y 7], fol. 54v. Foto: převzato z LIEBL 1994, s. 439.
- [49] Troparium a Sequentarium, iluminace: Smrt Panny Marie, Reichenau, začátek 11. století, Německo, Bamberk, Staatsbibl., Msc. lit. 5, fol. 121v. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 596.
- [50] Kniha perikop Jindřicha II., iluminace: Smrt Panny Marie, Reichenau, začátek 11. století, Německo, Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 4454, fol. 161v. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 597.
- [51] Bernulfův evangelistář, iluminace: Smrt Panny Marie, Reichenau, 1040 – 1050, Nizozemí, Utrecht, Rijksmuseum het Catharijneconvent, Ms.3, fol. 173v. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 599.
- [52] Kniha perikop Bertholda z Řezna, iluminace: Smrt Panny Marie, Salzburg, 2. polovina 11. století, USA, New York, Pierpont Morgan Library, Ms. 780, fol. 64v. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 601.
- [53] Kniha perikop, celostránková iluminace: Smrt Panny Marie, Vestfálsko, kolem poloviny 12. století, Francie, Paříž, Bibliothèque nationale de France, MS Latin 17325, fol. 51v. Foto: převzato z GALICA BIBLIOTHÈQUE NUMÉRIQUE, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b550059715/f108.image.r=%28text:Latin%20AND%20text:17325%29%20AND%20%28categories:DroitsSpec.langFR>, vyhledáno 22.4.2015.
- [54] Žaltář z Yorku (Hunterian žaltář), iluminace: cyklus Smrti Panny Marie, kolem roku 1170, pergamen, Glasgow, Universitní knihovna, Sp Coll MS Hunter U.3.2 (229), fol. 17v, 18r, 19v. Foto: převzato z GLASGOW UNIVERSITY LIBRARY. SPECIAL COLLECTIONS DEPARTMENT, <http://special.lib.gla.ac.uk/exhibns/month/may2007.html>, vyhledáno 22.4.2015.
- [55] Reliéf Korunovace, Smrt a Ukládání Panny Marie do hrobu, 1205 – 1212, Francie, Chartres, katedrála Notre-Dame, severní rameno transeptu, tympanon středního portálu. Foto: převzato z CHRISTIAN ICONOGRAPHY, <http://www.christianiconography.info/biggerFiles/coronationChartres.html>, vyhledáno 23.4.2015.

[56] Reliéf Korunovace, Ukládání do hrobu a Vzkříšení Panny Marie anděly, kolem roku 1170, Francie, Senlis, katedrála Notre-Dame, západní portál. Foto: převzato z INDEX OF ART HISTORICAL SITES, <http://www.bluffton.edu/~sullivanm/senlis/tympclose.jpg>, vyhledáno 23.4.2015.

[57] Reliéf Korunovace a Vzkříšení Panny Marie, 1210 – 1220, Francie, Paříž, katedrála Notre-Dame, tympanon severního portálu západního průčelí. Foto: Zuzana Dorociaková

[58] Reliéf Smrti Panny Marie, kolem roku 1230, Francie, Štrasburk, katedrála Notre-Dame, západní tympanon jižního průčelí transeptu. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 93.

[59] Reliéf mariánského cyklu s výjevem Vzkříšení Panny Marie, apoštol Tomáš s pásem, Kristus s Pannou Marií a Nanebevzetí Marie, fragment tympanonu z farního kostela v Cabestany, kolem r. 1150, Francie, Cabestany, kostel Notre-Dame-des-Anges. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/support/viewer_m/z.html, vyhledáno 23.4.2015.

[60] Žaltář královny Ingeborgy, celostránková iluminace: Korunovace a Smrt Panny Marie, kolem r. 1195, pergamen, 30,4 × 20,4 cm, Francie, Chantilly, Musée Condé, Ms. 1695, fol. 34r. Foto: převzato z PROPYLÄEN KUNSTGESCHICHTE 6, II. 1972, obr. 92.

[61] Smrt Panny Marie, fragment z dominikánského martyrologia, Štrasburk, 2. polovina 13. století, Mnichov, Staatliche Graphische Sammlung, inv. no. 40259, recto. Foto: převzato z HAMBURGER 2010, obr. 7, s. 131.

[62] Smrt Panny Marie z Wennigsen, kolem roku 1290, desková malba, dubové dřevo, 114 × 139,5 cm, Německo, Hannover, Landesmuseum, inv. č. PAM 894. Foto: převzato z GBK DEUTSCHLAND 2007, s. 412.

[63] Smrt Panny Marie z Košátek, mezi léty 1340 – 1345, desková malba, dubové dřevo, tempera, 100 × 71 cm, USA, Boston, Museum of Fine Arts, inv. č. 50.2716. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 11.

[64] Jacopo Torriti, Smrt Panny Marie, 1296, mozaika, Itálie, Řím, Santa Maria Maggiore, apsida. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/support/viewer_m/z.html, vyhledáno 23.4.2015.

[65] Giottova škola, Přilet apoštolů a loučení s Pannou Marií, kolem roku 1310, nástěnná malba, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni, chór. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 660.

[66] Giottova škola, Smrt Panny Marie, kolem roku 1310, nástěnná malba, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni, chór. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 664.

[67] Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Zvěstování Smrti Panně Marii, tempera na dřevě, 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/duccio/maesta/crown_f/cro_f_a1.jpg, vyhledáno 23.4.2015.

- [68] Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Loučení apoštola Jana s Pannou Marií, tempera na dřevě, 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/duccio/maesta/crown_f/cro_f_b1.jpg, vyhledáno 23.4.2015.
- [69] Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Loučení apoštolů s Pannou Marií, tempera na dřevě, 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/duccio/maesta/crown_f/cro_f_c.jpg, vyhledáno 23.4.2015.
- [70] Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Smrt Panny Marie, tempera na dřevě, 40 × 45,5 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/duccio/maesta/crown_f/cro_f_f1.jpg, vyhledáno 23.4.2015.
- [71] Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Pohřeb Panny Marie, tempera na dřevě, 58 × 52,5 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/duccio/maesta/crown_f/cro_f_g.jpg, vyhledáno 23.4.2015.
- [72] Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Ukládání Panny Marie do hrobu, tempera na dřevě, 41 × 54,5 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/duccio/maesta/crown_f/cro_f_h.jpg, vyhledáno 23.4.2015.
- [73] Taddeo di Bartolo, Loučení apoštolů s Pannou Marií, 1407, freska, Itálie, Siena, Palazzo Pubblico, Cappella dei Signori. Foto: převzato z SCHILLER 1980, obr. 663.
- [74] Taddeo di Bartolo, Pohřeb Panny Marie, 1409, freska, 320 × 345 cm, Itálie, Siena, Palazzo Pubblico, severní stěna Cappella dei Signori. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/t/taddeo/funeral.jpg>133, vyhledáno 23.4.2015.
- [75] Bernardo Daddi, detail predely oltáře z dómu v Prato: Apoštol Tomáš ukazuje Mariin pás, 2. čtvrtina 14. století, Itálie, Prato, Museo Civico, E. no. 2651. Foto: převzato z CULTURAITALIA, http://www.culturaitalia.it/opencms/museid/article.jsp?language=it&article=/it/contenuti/focus/Prato__riapre_il_Palazzo_Pretorio.html, vyhledáno 23.4.2015.
- [76] Konrad von Soest, Mariánský oltář, kolem r. 1420, fragment střední desky: Smrt Panny Marie, dřevěná deska, 141 × 110 cm, Německo, Dortmund, Marienkirche. Foto: převzato z WIKIWAND, http://www.wikiwand.com/de/Conrad_von_Soest, vyhledáno 23.4.2015.
- [77] Hans Multscher, Wurzachův oltář, 1437, spodní deska uzavřeného oltáře: Smrt Panny Marie, desková malba, 148 × 140 cm, Berlín, Staatliche Museen. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/m/multsche/wurzach/8death.jpg>, vyhledáno 23.4.2015.

[78] Hugo van der Goes, Smrt Panny Marie, kolem r. 1480, olejové barvy na dřevě, 147,8 × 122,5 cm, Belgie, Bruggy, Groeninge Museum, inv. no. 0000.GRO0204.I.

Foto: převzato z WIKIMEDIA,

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c3/Hugo_van_der_Goes_010.jpg,
vyhledáno 23.4.2015.

[79] Michael Pacher, hlavní oltář sv. Wolfganga, spodní deska levého křídla otevřeného oltáře: Smrt Panny Marie, 1481, Rakousko, St. Wolfgang, farní kostel.

Foto: převzato z WIKIMEDIA,

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/7c/Sankt_Wolfgang_Kirche_-_Pacheraltar_Marientod_1.jpg,
vyhledáno 23.4.2015.

[80] Mariánské hodinky, iluminace: Smrt Panny Marie, 1390 – 1395, pergamen, tempera, Praha, Knihovna Národního muzea, V H 36, fol. 76v.

Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 34.

[81] Mariánský polyptych z Grudziądz, střední deska: Smrt Panny Marie, 1390 – 1400, tempera na dřevě bílé jedle potaženém plátnem, 284 × 234 cm, Polsko, Varšava, Národní muzeum, inv. č. Šr. 22. Foto: převzato z WIKIMEDIA,

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/69/Grudzi%C4%85dz_Polyptych_15.jpg

[82] Misál Václava z Radče, iniciála „G“ audeamus - Poslední modlitba Panny Marie, před rokem 1400, pergamen, Praha, Kapitulní knihovna, P.5, fol. 207r. Foto: převzato z FLOR 2008, obr. 4, s. 745.

[83] Hans Holbein starší, deska bývalého hlavního oltáře dominikánského kostela ve Frankfurtu nad Mohanem: Smrt Panny Marie, tempera, 1501, Švýcarsko, Basilej, Kunstmuseum. Foto: převzato z WIKIART, <http://www.wikiart.org/en/hans-holbein-the-younger/death-of-the-virgin-1>,
vyhledáno 24.4.2015.

[84] Hans Holbein starší, Smrt Panny Marie, kolem r. 1490, tempera na dubovém dřevě, 150 × 228,5 cm, Maďarsko, Budapešť, Szépművészeti Múzeum. Foto: převzato z WIKIMEDIA, http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Hans_Holbein_the_Elder_-_The_Dormition_of_the_Virgin_-_Google_Art_Project.jpg,
vyhledáno 24.4.2015.

[85] Oltář roudnický, střed: Smrt Panny Marie, kolem r. 1410, lipové dřevo, plátno, tempera, 147 × 118,5 cm, Praha, Národní galerie, inv. č. O 1465.

Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 40.

[86] Mistr Antifonáře z Vorau a dílna, Antifonář z Vorau, iniciála „E“ cce - Poslední modlitba Panny Marie, 1365 – 1370, Rakousko, Vorau, Stiftsbibliothek, sign. 259. I-IV, fol. 285r.

Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 1, s. 153.

[87] Reliéf Poslední modlitby Panny Marie, kolem r. 1370, Maďarsko, Buda, kostel Nanebevzetí Panny Marie (Matyášův kostel), detail pravé části tympanonu jižního portálu.

Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 13, s. 162.

- [88] Norimberská deska Poslední modlitby Panny Marie, kolem r. 1420, lipově dřevo, plátno potažené křídou, tempera, zlaceno, 38 × 32 cm, Norimberk, Germanisches Nationalmuseum, inv. č. Gm. 1119. Foto: převzato z OBJEKT KATALOG DES GERMANISCHEN NATIONALMUSEUMS, <http://objektkatalog.gnm.de/image.php?id=27587&size=medium>, vyhledáno 24.4.2015.
- [89] Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1370, nástěnná malba, Rakousko, bývalá kaple sv. Kateřiny na zámku Herberstein. Foto: převzato z FLOR 2008, obr. 2, s. 738.
- [90] Martyrologium Usuarda, kolem r. 1410, iluminace Poslední modlitba Panny Marie, Španělsko, Girona, Museu dicesà de Girona, inv. MD 273, fol. 81r. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 19, s. 166.
- [91] Antifonář ze Sedlce, iniciála „G“ audeamus - Smrt Panny Marie, 1414, zlato a tempera na pergameni, 9,4 × 10,3 cm, Maďarsko, Budapešť, Szépművészeti Múzeum, inv. č. 3105. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 43.
- [92] Veit Stoss, reliéf Smrti Panny Marie, 1477 – 1489, dubové dřevo, polychromie, Polsko, Krakov, kostel Panny Marie. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/s/stoss/altar_ma.jpg, vyhledáno 24.4.2015.
- [93] Reliéf Smrti Panny Marie, 1390 – 1400, Německo, Řezno, katedrála sv. Petra, tympanon hlavního portálu, detail. Foto: převzato z OURTOUR, http://ourtour.co.uk/home/wp-content/uploads/2012/08/DSC_9217.jpg, vyhledáno 24.4.2015.
- [94] Iluminátor Michael, Misál probošta Georga Muestingera, iniciála „G“ audeamus - Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1435 – 1340, Rakousko, Klosterneuburg, Stiftsbibliothek, cod. 613, fol. 72v. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 30, s. 175.
- [95] Meister von Schloß Lichtenstein, Smrt Panny Marie, 1440 – 1450, desková malba, Německo, Stuttgart, Staatsgalerie, inv. č. L1191. Foto: převzato WIKIMEDIA, z http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d7/Meister_von_Schlo%C3%9F_Lichtenstein_001.jpg, vyhledáno 24.4.2015.
- [96] Oltář z Orlové, spodní obrazové pole levého křídla: Smrt Panny Marie, poslední čtvrtina 15. století, tempera na dřevě, Česká Republika, Orlová, benediktinský klášterní kostel Narození Panny Marie, hlavní oltář. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 58
- [97] Smrt Panny Marie, po roce 1480, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 117 × 73 × 8 cm, Česká Republika, Olomouc, Arcidiecézní muzeum Olomouc. Foto: Zuzana Dorociaková.
- [98] Mistr Morganova diptychu, Morganovy desky, Smrt Panny Marie, kolem roku 1360, dřevěná deska, tempera, 29 × 18,5 cm, USA, New York, Pierpont Morgan Library, inv. č. AZO 22.2. Foto: převzato z KATALOG PRAHA 2006, obr. 15b, s. 101.
- [99] Giotto di Bondone, Oplakávání Krista, kolem r. 1304 – 1306, freska 200 × 185 cm, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/g/giotto/padova/3christ/chris20.jpg>, vyhledáno 20.4.2015.

- [100] Smrt Panny Marie, před rokem 1323, nástěnná malba, Česká Republika, Pohořelice, kostel sv. Jakuba Většího, jižní stěna presbytáře. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 3.
- [101] Graduál, iniciála „Q“ ue est - Trůnící Kristus s duší Panny Marie, Olomouc, první čtvrtina 14. století, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, CO 195, fol. 282v. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 4.
- [102] Smrt Panny Marie, konec 15. století, nástěnná malba, Česká Republika, Dobruška, kostel Zvěstování Panny Marie, severní stěna presbytáře. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 71.
- [103] Martin Schongauer, Smrt Panny Marie, Německo, 1470, mědirytina, 25,5 × 16,8 cm, USA, New York, The Metropolitan Museum of Art, no.1984.1201.3. Foto: převzato z THE METROPOLITAN MUSEUM OF ART, <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online/search/336160>, vyhledáno 20.4.2015.
- [104] Janíček Zmílelý, Franusův graduál, iniciála „G“ audeamus - Smrt Panny Marie, 1505, Hradec Králové, Muzeum východních Čech, Hr 6., fol. 87v. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 82.
- [105] Graduál mladoboleslavský (Janíčka Zmílelého z Písku), iniciála „G“ audeamus - Smrt Panny Marie, asi 1509, Mladá Boleslav, Okresní muzeum, inv. č. 21691, fol. 234v. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 83.
- [106] Albrecht Dürer, Smrt Panny Marie, 1510, dřevoryt, 29,3 × 20,6 cm, Německo, Karlsruhe, Staatliche Kunsthalle, Kupferstichkabinett. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/durer/2/12/5virgin/17_life.jpg, vyhledáno 25.4.2015.
- [107] Albrecht Dürer, Korunovace a Nanebevzetí Panny Marie, 1510, dřevoryt, Rakousko, Vídeň, Albertina, Graphische Sammlung. Foto: převzato z WGA, http://www.wga.hu/art/d/durer/2/12/5virgin/18_life.jpg, vyhledáno 25.4.2015.
- [108] Smrt Panny Marie, kolem roku 1380, nástěnná malba, Česká Republika, Levý Hradec, kostel sv. Klimenta, severní strana presbytáře. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 27.
- [109] Misál arcibiskupa Bernarda Rohra, iniciála „G“ audeamus - Smrt Panny Marie, před r. 1482, Německo, Mnichov, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 15710, fol. 119v. Foto: převzato z MÜNCHER DIGITALISIERUNGSZENTRUM, <http://daten.digitalisierungen.de/~db/0004/bsb00045166/images/index.html?fip=193.174.98.30&seite=250&dfseitex=>, vyhledáno 25.4.2015.
- [110] Breviář opatovický, iniciála „T“ ota - Poslední modlitba Panny Marie, 1370 – 1380, Polsko, Krakov, Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Wawel, fol. 187r. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 25.
- [111] Smrt Panny Marie, po r. 1370, nástěnná malba, Česká Republika, Drásov, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní stěna presbytáře. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 23.

- [112] Okruh Mistra Tucherova oltáře, Smrt Panny Marie, kresba, 42,6 × 28,5 cm, Německo, Erlangen, Graphische Sammlung der Universität, inv. č. 112. Foto: převzato z NOVOTNÁ 2002, s. 108.
- [113] Bartolomé Bermejo, Smrt Panny Marie, 1460 – 1462, dubové dřevo, 63 × 41 cm, Německo, Berlín, Staatliche Museen. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/b/bermejo/deathvir.jpg>, vyhledáno 25.4.2015.
- [114] Benozzo Gozzoli, Smrt Panny Marie, kolem roku 1484, transfer fresky, Itálie, Castelfiorentino, Biblioteca Comunale. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/g/gozzoli/6late/2tosse2.jpg>, vyhledáno 25.4.2015.
- [115] Petrus Christus, Smrt Panny Marie, 1460 – 1465, olejové barvy na dubové desce, 73,7 × 102,9 cm, USA, San Diego, Timken Museum of Art, 67-3/8 x 54-1/2. Foto: převzato z TIMKEN MUSEUM, <http://www.timkenmuseum.org/collection/collection-item-image/57>, vyhledáno 25.4.2015.
- [116] Hans Raphon, křídlo oltáře: Smrt Panny Marie, kolem r. 1510, Německo, Heiligenstadt proboštský kostel. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 48, s. 194.
- [117] Martin Schaffner, Wettenhausener oltář, 1523 – 1524, levé křídlo oltáře: Smrt Panny Marie, Německo, Mnichov, Alte Pinakothek. Foto: převzato z BILDERGIPFEL, <http://www.bildergipfel.de/s/Fluegel>, vyhledáno 25.4.2015.
- [118] Oltář z Naramice, střední deska: Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1460, Polsko, Naramice, farní kostel. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 43, s. 187.
- [119] Smrt Panny Marie z Kájova, kolem roku 1490, reliéf, dřevo, zbytky polychromie, zlacení, 130 × 110 × 20 cm, Česká Republika, Kájov, hlavní oltář kaple Smrti Panny Marie. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 65.
- [120] Konrad Laib, Ptujský oltář, střední deska: Smrt Panny Marie, kolem r. 1460, Slovinsko, Ptuj, farní kostel. Foto: převzato z SLOVINSKÉ REÁLIE, <http://slorealie.upce.cz/images/laib.jpg>, vyhledáno 24.4.2015.
- [121] Mistr z Großmain, Smrt Panny Marie, 1499, smrkové dřevo, 152 × 102,5 cm, Rakousko, Großmain, farní kostel. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 175.
- [122] Smrt Panny Marie ze Świdnice, 1492, vysoký reliéf, Polsko, Świdnica, skříň oltáře v severní lodi katedrály. Foto: převzato z DOLNY ŚLĄSK NA FOTOGRAFII, <http://dolny-slask.org.pl/970359,foto.html?idEntity=562782>, vyhledáno 24.4.2015.
- [123] Ivo a Hans Striegel, desky křídlového oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1480, Maďarsko, Budapešť, Szépművészeti Múzeum, inventarnr. 152 – 153. Foto: převzato z TÖRÖK 1973, obr. 50, s. 196.
- [124] Svatojakubský graduál, iniciála „G“ audeamus - Smrt Panny Marie, 1493 – 1494, pergamen, Brno, Archiv města Brna, SK. č. II,2, fol. 198v. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 67.

- [125] Petites Heures de Jean de Berry, kolem r. 1400, iluminace: Smrt Panny Marie, Francie, Paříž, Bibliothèque nationale de France, MS Latin 18014, fol. 144r. Foto: převzato z GALLICA BIBLIOTHÈQUE NUMÉRIQUE, <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8449684q/f297.image>, vyhledáno 22.4.2015.
- [126] Giotto di Bondone, detail ze scény Zvěstování sv. Anně, 1304 – 1306, freska, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/g/giotto/padova/1joachim/joachi31.jpg>, vyhledáno 24.4.2015.
- [127] Marcin Czarny, triptych Smrti Panny Marie, 1508, tempera na dřevě, Polsko, Bodzentyn, farní kostel. Foto: převzato z WIKIMEDIA, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d8/Marcin_Czarny,_Tryptyk_z_Bodzentyna.jpg, vyhledáno 24.4.2015.
- [128] Smrt Panny Marie, kolem r. 1500, dřevo, reliéf, 81 × 80 cm, Opava, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 48 B. Foto: převzato z PAZDEROVÁ 2014, obr. 78.
- [129] Leonardo da Vinci, Poslední večeře, 1498, nástěnná malba, kombinovaná technika, 460 × 880 cm, Itálie, Milano, konvent Santa Maria delle Grazie. Foto: převzato z WGA, <http://www.wga.hu/art/l/leonardo/03/4lastsu2.jpg>, vyhledáno 24.4.2015.

I. KATALOG

Katalog

Umělecká díla uvedená v katalogu jsou řazena chronologicky bez ohledu na médium, ve kterém je dílo vytvořeno. V hranatých závorkách jsou uvedeny odkazy na čísla obrázků v příloze.

1. Čečejevce, nástěnná malba v evangelickém kostele [1]

Datování: 20. – 40. léta 14. století

Umístění: Čečejevce, okres Košice, evangelický kostel, jižní stěna presbytáře, spodní pás maleb

Popis:

Raně gotický jednolodní kostel se čtvercovým presbytářem klenutým valenou klenbou pochází asi z konce 13. století. Kostel byl původně zasvěcen pravděpodobně sv. Janu Evangelistovi.

Nástěnná malba se scénou *Smrti Panny Marie* se nachází na konci dolního pásu jižní stěny a ze tří stran je ohraničena jednoduchou lištou. Nad touto mariánskou scénou je výjev *Klanění tří králů*. Z pravé strany je okenní otvor, pak následuje scéna *Vjezd Krista do Jeruzaléma*. Na přiléhající východní stěně je výjev *Psychostáze*, přičemž tento výjev není od scény *Smrti Panny Marie* oddělen malovanou lištou.

Výjev *Smrt Panny Marie* zobrazuje v popředí ležící Mariino tělo na lůžku obrácené hlavou doprava, jež má podepřenou polštářem. Marie je přikrytá, na hlavě má maforion a výraznou svatozář. Za figurou Panny Marie v pravé polovině výjevu je polopostava Krista, který v levé ruce drží její duši v podobě malého zavnutého dítěte. Za Kristem se nacházejí apoštolové, kteří jsou uplatnění pouze výraznými překrývajícími se nimby. Po levici Krista vidíme polopostavu sv. Petra, který sahá po nádobě na svěcenou vodou. Ta se nachází za hlavou Marie vpravo dole. V levé polovině výjevu stojí tři ženské figury s nimby. Může se jednat o plačky, nebo o tři panny z legendy o smrti Panny Marie, které připravovaly mrtvé tělo Marie na uložení do hrobu. Jedna z nich, v bílé roušce, upravuje Marii pokrývku. Další, v černém šatu, je viditelná pouze svým poprsím, a třetí polopostava je zobrazena s výrazným gestem nářků pomocí zdvižených rukou. Nad těmito ženskými figurami je trojice menších polopostav andělů.

Restaurování: malby byly částečně odkryty v roce 1893 a následně je restauroval J. Huszka, v roce 1946 pak P. J. Kern.

Literatura: RADOSCAY 1954, s. 125–126; DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Dvořáková), s. 81–82; PROKOPP 1983, s. 145–146; TOGNER 1988, s. 36.

2. Levoča, nástěnná malba v kostele sv. Ladislava [2]

Datování: po roku 1330

Umístění: Levoča, okres Spišská Nová Ves, bývalý minoritský klášterní kostel sv. Ladislava, severní stěna presbytáře

Popis:

Klášter byl založen na počátku 14. století, začalo se stavbou podélného presbyteria kostela, pak se pokračovalo halovým trojlodím, budovami kláštera a ambitu.

Nad vchodem do sakristie se nachází nástěnná malba s kompozicí *Smrti Panny Marie* a spolu s výjevem *Korunovace Panny Marie* je rámovaná lištou s kosmatskou ornamentikou. Z obou stran výjevů jsou akanty sestavené medailony s motivem hrajících andělů na různé hudební nástroje. Spodní zóna s výjevem *Smrti Panny Marie* je od *Korunovace* nad ní oddělena pásem s obloučkovým vlysem.

Ve scéně smrti se na lůžku opírá Panna Marie v polosedě o polštář a ruce má překřížené přes sebe. Je hlavou obrácena doleva a oči má již zavřené. Za ní stojí frontálně Kristus s figurou dušičky v levé ruce, kterou má zakrytou rouškou, pravou rukou žehná. Kristus a duše v podobě děvčátka se obracejí k Marii. Apoštolové jsou nepravidelně rozmístění po skupinách kolem lůžka. Čtyři apoštolové jsou vlevo, další čtyři vpravo a tři apoštolové sedí v popředí před postelí.

V levé skupině je polopostava apoštola, který manipuluje s kadidelnicí a je otočen doleva. Nad ním jsou apoštolové otočeni doprava, uplatnění pouze hlavami. Jeden z apoštolů drží v ruce pravděpodobně palmovou ratolest. Za záhlavím postele stojí Petr s procesním křížem. Další čtveřice je v pravé části výjevu a postavy jsou otočeny doleva. Jeden z nich má v ruce nejspíše tordovanou svíčku. Vpravo dole u postele je snad fragmentárně dochován poslední skrčený apoštol ze zmíněné čtveřice.

Restaurování: malby byly odkryty ve 30. letech 20. století, restaurovány a značně retušovány v letech 1938–1939 Jiřím Jelínkem.

Literatura: RADOSČAY 1954, s. 166–167; RADOSČAY 1977, s. 153–155; DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Krása), s. 119–121; PROKOPP 1983, s. 99, 163; BAKOŠ 1984, s. 157, 196; TOGNER 1988, s. 62; GERÁT 2001, s. 233; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Togner), kat. č. 3. 6, s. 674; TOGNER – PLEKANEC 2012, s. 120–121, 160–165.

3. Šamorín, nástěnné malby v kostele reformované křesťanské církvi [3], [4], [5]

Datování: 40. – 50. léta 14. století

Umístění: Šamorín, okres Dunajská Středá, dnes kostel reformované křesťanské církvi, původně zasvěcen Nanebevzetí Panny Marie, dolní pás maleb severní stěny presbytáře pod západním polem klenby a severní klenební pole presbytáře

Popis:

Původně románský kostel s první etapou výstavby z 12. století, kdy vznikl jednolodní kostel s apsidou. Pozdějšími přestavbami vznikla trojlodní stavba s polygonálně uzavřeným presbytářem se žebrovou klenbou a se severní sakristií, na západě s panskou tribunou a věží z 13. století. V 16. století se dispozice kostela změnila na čtyřlodní s pozdně gotickou klenbou nesenou dvěma osmiúhelníkovými pilíři.

Jedná se tu o dvě scény s tématem *Smrti Panny Marie*. Na severní stěně presbytáře ve spodním pásu maleb je symetrická kompozice, kde Marie s hlavou směřující doleva leží uprostřed scény na lůžku umístěném paralelně s obrazovou plochou. Lůžko je zobrazeno iluzivní perspektivou. Za postelí stojí uprostřed polopostava Krista s duší Panny Marie a po obou stranách jsou šestičlenné skupiny. Postavy jsou statické a izokefalicky řazeny vedle sebe. V dolní části uprostřed před postelí je malá postava se sepjatýma rukama. Další menší figura se jeví v pravé části výjevu za lůžkem před apoštolem po levici Krista.

V pásu nad touto scénou jsou vlevo zobrazeny tři frontálně stojící postavy světců pod gotickými baldachýny, dva biskupové a král. Vpravo je scéna se *sv. Martinem* na koni.

Na severním klenebním poli presbytáře je scéna *Ukládání Panny Marie do hrobu*. Vidíme sarkofág a zavinutou dolní část Mariina těla do plátna. Marie směřuje hlavou doleva. Za ní se nachází skupina postav apoštolů. Krajní učedník vlevo fouká do kadidelnice, vpravo u Mariiných nohou sedí apoštol na stylisticky znázorněných skalnatých útvarech, a protějšek mu tvoří před sarkofágem sedící postava s otevřenou knihou. Nad kompozicí se vznáší polopostava Krista ve stylizovaných oblacích s duší Panny Marie v pravé ruce.

Restaurování: malby byly dlouho zakryty vápenným nátěrem, v letech 1956–1957 je restaurovali M. Staudt, M. Mariániová a A. Kuc, v restaurování se pokračovalo v letech 1988–1992, a v letech 1991–1995.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1975 (Vaculík), s. 31; DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Dvořáková), s. 150–152; PROKOPP 1983, s. 179; TOGNER 1988, s. 99–100; PROKOPP 2005, s. 155–178.

4. Gánovce, nástěnná malba v kostele archanděla Michaela [6]

Datování: asi polovina 14. století

Umístění: Gánovce, okres Poprad, kostel archanděla Michaela, severní stěna loď

Popis:

Jednolodní gotická stavba z konce 13. století má pravoúhlý presbytář se severní sakristií a západní věží. Původně měl kostel Mariánské patrocinium.

Marie leží na lůžku a je hlavou obrácená doleva. Za ní je symetrická kompozice, kde uprostřed frontálně stojící Kristus svírá v levé ruce duši v podobě malé postavičky, a pravou rukou žehná. Kristus má výrazně větší měřítko než ostatních dvanáct postav různě gestikulujících apoštolů. Někteří drží svíčku, jiní knihu, jako například *sv. Petr* za lůžkem u hlavy Panny Marie vlevo.

Scéna je orámována nepravidelně silnou červenou lištou. Rám evokuje simultánní pohled na exteriér i interiér architektury, o čemž nasvědčuje levá část představující úzkou vysokou fasádu s lomeným štítem. Uvnitř tohoto věžovitého útvaru vlevo je ženská postava v roušce a se svatozáří, která pravou rukou pozdvihuje nějaký předmět, možná kalich. Není zcela jasné, zda patří ke scéně *Smrti Panny Marie*, nebo je to výjev jiný. Snad je správná druhá možnost, o čemž by svědčilo rozdílné měřítko postavy a také jiný rukopis malíře.

Na severní stěně se nachází také *Kristus Soudce* v mandorle se symboly evangelistů a dvanácti apoštolů, a pod *Smrtí Panny Marie* výjev *Madony Ochraničky se sv. Kateřinou a Markétou*. Vpravo od scény *Smrti Panny Marie* je pravděpodobně fragment výjevu *Posledního soudu* s troubícími anděly a trojicí povstávající z hrobu. Tato scéna pokračuje na stěnu vítězného oblouku. Zmíněné výjevy jsou ohraničeny silnou červenou lištou.

Restaurování: malby jsou ve fragmentárním stavu, restaurátorské zásahy v roce 1957 realizoval František Gajdoš.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1975 (Vaculík), s. 31; DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Stejskal), s. 95; PROKOPP 1983, s. 151; TOGNER 1988, s. 42; TOGNER – PLEKANEC 2012, s. 13, 190–193.

5. Batizovce, nástěnná malba v kostele Všech svatých [7]

Datování: počátek třetí čtvrtiny 14. století

Umístění: Batizovce, okres Poprad, kostel Všech svatých, severní stěna presbytáře

Popis:

Jednolodní kostel se čtvercovým presbytářem z doby kolem roku 1300 s úpravami po polovině 18. století, kdy byl zaklenut a zbarokizován.

Mariánský cyklus v pásovém uspořádání se dochoval nejlépe ve scénách *Korunovace Panny Marie* a *Smrti Panny Marie*. Marie leží na posteli, jejíž boční strany zdobí obloučkový vlys. Hlava Marie směřuje doleva. Kristus stojí frontálně za lůžkem uprostřed, má křížový

nimbus a v levé ruce drží drobnou postavičku duše Panny Marie. Pravou rukou žehná a obrací se tříčtvrtinou tváře k ležící Marii. Dvanáct apoštolů se shromáždilo kolem lůžka. Sv. Jan stojí vedle Krista zleva a sklání se nad lůžkem. Nalevo od Jana je v záhlaví postele další apoštol a sv. Petr, který má aspergil a štólu. Vedle něj vlevo stojí další dva apoštolové, přičemž jeden z nich má překřížené ruce na prsou. Před lůžkem v dolní části sedí trojice apoštolů. Prostřední z nich drží otevřenou knihu.

Korunovace Panny Marie se nachází v horní horizontální zóně nad scénou smrti. Jednotlivé scény odděluje široké orámování bordurou se stylizovanými liliemi a listovím.

Restaurování: malby byly objeveny v letech 1963–1967, restaurování objektu proběhlo v letech 1966–1969 Máriou Mariániovou a Evou Kaiserovou.

Literatura: DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Krása), s. 73–74; TOGNER 1988, s. 32; TOGNER – PLEKANEC 2012, s. 13, 194–201.

6. Nitra, nástěnná malba v katedrále sv. Jimrama [8]

Datování: 1360 – 1370

Umístění: Nitra, hradní katedrála sv. Jimrama, východní stěna presbytáře dolní lodi chrámu

Popis:

Katedrála sv. Jimrama tvoří soubor vzájemně propojených prostorů, a to dolního kostela s pozdně románskou kaplí s apsidou z 13. století, a výše situovaného tzv. horního kostela z poloviny 14. století. Dnešní podobu získal přestavbami středověkých objektů a jejich radikální barokizací v 17. a 18. století.

Freska s mariánským výjevem se nachází na východní stěně dolního kostela na zdi, která odděluje dolní kostel od románské kaple.

Výjev *Smrti Panny Marie* je v levé půlce nástěnné malby. Pravá půlka zobrazuje *Korunovaci Panny Marie*. Nad oběma výjevy je *Veraikon*, který drží dva letící andělé.

Výjev smrti je typu *Poslední modlitby*. Marie klečí v popředí scény z profilu směrem doleva. Je přibližně uprostřed výjevu, který je v levé části poškozen. Marie má sepjaté ruce položené na pulpitu s otevřenou knihou. Hlava jí klesá a natáčí se do tříčtvrtinového profilu. Její oči jsou zavřené. Mírně vlevo nad Pannou Marií stojí Kristus s její duší v levé ruce a pravou rukou žehná. Duše Marie je v podobě děvčátka v bílém oděvu se sepjatýma rukama. Kristus je na pozadí mandorly dekorované grisaillovými tvářemi andělů. Mandorla je obklopena šesti anděly.

Kristus i klečící Marie mají výrazně větší měřítko, než ostatní postavy scény. V levé části výjevu stojí před Marií tři apoštolové, kteří jsou ve fragmentárním stavu. V pravé části za Marií klečí další dva apoštolové obráceni doleva. Ve druhém plánu vpravo je lůžko s pruhovaným přehozem. Za postelí stojí tři apoštolové obráceni doleva se sepjatýma rukama. Sv. Petr je nejbližší u Krista, má papežskou tiáru a otevřenou knihu. Nad scénou vpravo se vznáší půlfigura Boha Otce ve stylizovaném průhledu na nebesa, který tvoří vlna oblaků. Bůh má pozvednutou pravici a žehná, druhou rukou vysílá holubici Ducha svatého, která letí přes anděly ke Kristu s dušičkou Marie.

Scéna *Korunovace* je oddělena od výjevu *Smrti Panny Marie* hranolovou architektonickou strukturou s římsovým zakončením nahoře a otvory, která možná představuje kampanilu. Marie s Kristem sedí frontálně na trůnu s obloukovým baldachýnem, nad kterým jsou tři trojúhelníkové štíty a štíhlé věžovité konzoly. Marie má překřížené ruce na prsou a je korunována Kristovou pravicí. Trůn je obklopen anděly.

Celý výjev je na tmavomodrém pozadí, na kterém vynikají do omítky plasticky vtlačené zlaté nimby.

Restaurování: freska byla několik staletí zakryta raně barokním oltářem *Snímání z kříže* Johanesa Perneggera, objevena byla v únoru 2012 a následně restaurována pod vedením Vladimíra Plekance. Restaurování bylo dokončeno v lednu 2015.

Literatura: MEDVECKÝ 2012, s. 2–8; PLEKANEC 2013, s. 8–10; ILKÓ 2014, s. 16–22.

7. Rimavské Brezovo, nástěnná malba evangelického kostela [9]

Datování: 60. – 80. léta 14. století

Umístění: Rimavské Brezovo, okres Rimavská Sobota, dnes evangelický kostel, dřívější patrocinium Narození Panny Marie Královny andělů, severní stěna původního presbytáře

Popis:

Původně gotický jednolodní kostel se čtvercovým presbytářem zaklenutým křížovou žebrovou klenbou je z období první poloviny 14. století. Rozsáhlejší stavební úpravy v 19. a 20. století pozměnily orientaci stavby, a z původního presbytáře se stala východní kaple.

Smrt Panny Marie je zobrazena ve dvou horizontálních zónách. Na spodním výjevu je ležící Marie, jejíž polštářem podepřená hlava směřuje doprava. Má zavřené oči a překřížené ruce na lůnu. Je oděna ve tmavém šatu a má maforion. Za lůžkem stojí apoštolové, vytvářejí symetrickou kompozici, ale uprostřed je výjev porušen plombou. V levé části skupiny učedníků je u nohou Marie sv. Petr se štólou a pravíci asperguje. V levé ruce drží nádobu na svčenu vodu. Vedle Petra vlevo je trojice apoštolů. Prostřední z nich drží oběma rukama kadidelnici. V pravé části je skupina čtyř apoštolů. Postava apoštola u hlavy Marie držela v pravé ruce pravděpodobně procesní kříž. Vedle něho vpravo je apoštol s otevřenou knihou, kterou pozdvihuje. Zbývající dva apoštolové sedí před postelí a čtou z knih.

V horní zóně ve štítovém poli je mandorla a v ní trůnící Kristus na skříňovitém trůnu s baldachýnovým opěradlem. Kristus pravou rukou žehná a levou podepírá dušičku Marie, která stojí na jeho levém koleně. Duše Panny Marie má podobu malého děvčátka v bílém rouchu, které má sepjaté ruce v modlitbě. Mandorlu drží dvě dvojice andělů. Výjev vytváří dojem zónového pozadí, ale v současném stavu zachování je těžko identifikovatelné.

Malby ve svatyni jsou převážně mariánské tematiky a pokrývají celý presbytář. Na klenbě jsou postavy církevních otců, evangelistů a andělů, na sousedící stěně je výjev *Klanění tří králů* a *Nanebevzetí Marie*. Dnešní podoba je postižena silnými přemalbami.

Restaurování: malby byly objeveny roku 1893 a restauroval je I. Groh, I. Möller a I. Huszko. Malby byly pravděpodobně vícekrát hrubě přemalovány, protože jsou patrné rozdíly mezi jednotlivými partiemi.

Literatura: RADOCSAY 1954, s. 202–203; DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Dvořáková), s. 139–140; PROKOPP 1983, s. 90, 177; TOGNER 1988, s. 87–88; TOGNER 1989, s. 75, 181–182.

8. Žehra, nástěnná malba v kostele sv. Ducha [10]

Datování: kolem poloviny 15. stol.

Umístění: Žehra, okres Spišská Nová Ves, farní kostel sv. Ducha, štítové pole severní stěny lodě

Popis:

Raněgotický kostel se čtvercovým presbytářem, sakristií a západní věží byl vystavěn ve 13. století. Přestavba na dvojloď byla uskutečněna kolem roku 1380. Kostel má mladší stavební úpravy ze 17., 18. a 20. století.

Výjev *Smrti Panny Marie* se nachází ve štítovém poli severní zdi a je ve velmi fragmentárním stavu. Přibližně uprostřed štítového pole je stojící Panna Marie zobrazena z profilu a je otočena vpravo. Má sepjaté ruce a skloněnou hlavu. Za ní se nachází mohutná postel umístěná paralelně s obrazovou plochou. Nad Marií, ve vrcholu štítového pole, se vznáší bysta Krista ve stylizovaném průhledu na nebesa. Ostatní postavy mají nápadně menší měřítko. Vlevo vedle Marie je apoštol, který ji pravděpodobně přidržuje. Napravo od Marie je fragment bližze neurčené postavy, ze které se dochovala jen dolní část. Ostatní postavy jsou ve dvou skupinách, v pravém a levém okraji štítového pole. Na vedlejším štítovém poli vpravo je *Korunovace Panny Marie*.

Restaurování: malby byly poškozeny při údajném zabíjení v 17. století. Mezi lety 1872–1873 byly částečně odkryty a restaurovány. P. J. Kren restauroval malby v letech 1939–1940. Konzervační postupy byly použity v letech 1954 a 1956. Následná konzervace proběhla ještě v roce 1959 ve spolupráci M. Staudta, A. Kuca a M. Mariániovej a v roce 2009 malby restauroval Ivan Havasi a Marek Holomaň.

Literatura: RADOSCAY 1977, s. 182–185; DVOŘÁKOVÁ – KRÁSA – STEJSKAL 1978 (Dvořáková), s. 174–181; PROKOPP 1983, s. 191–192; TOGNER 1988, s. 116–117; TOGNER – PLEKANEC 2012, s. 227, 234.

9. Deska Smrti Panny Marie, Spišský Štvrtok [11]

Místo vzniku: z dílny Mistra Tucherova oltáře

Datování: kolem roku 1450

Materiál: smrkové dřevo

Rozměry: 175 × 113 cm

Umístění: Spišský Štvrtok, okres Levoča, kostel sv. Ladislava, kaple Nanebevzetí Panny Marie

Popis:

Panna Marie klečí v dolní části kompozice uprostřed, je obrácena frontálně a hlavou směřuje ze tří čtvrtin doleva k pulpitu, kde je kniha, v níž listuje apoštol Filip. Marie má překřížené ruce a zezadu je podepírána sv. Janem. Za Marií je diagonálně umístěná postel s brokátovou přikrývkou a kolem ní jsou apoštolové. V levé dolní části desky je Jakub Menší, který fouká do kadidelnice, za ním stojí sv. Petr s aspergilem, a za ním u čela postele stojí sv. Ondřej se svíčkou v ruce. Za postelí vlevo je sv. Šimon, vedle zprava sv. Bartoloměj a Jakub Starší. Poslední skupina apoštolů je v pravé části desky a je tvořena čtyřmi apoštoly. V popředí je klečící sv. Tomáš, za ním je s brýlemi a knihou apoštol Matouš, za ním pak sv. Matěj, který se uplatňuje pouze částí hlavy se svatozáří. Poslední apoštol vpravo za apoštolem Tomášem je sv. Juda Tadeáš v červeném oděvu. Apoštolové jsou označeni jmény, a to plastickým písmem v nimbech.

V horní části kompozice se vznáší korunovaný trůnící Kristus nesený dvěma menšími anděly. Za Kristem odkrývají další dva andělé zlatý baldachýn. Kristus v pravé ruce drží korunu a levicí ukazuje na Marii. Pod Kristem je vznášející se bílá páska, jejíž nápis je dnes

nečitelný. Nadpozemskou a pozemskou sféru symetricky oddělují dva po stranách letící andělé s košíky v rukou, ze kterých vyhazují lupínky a listy květů.

Deska pravděpodobně patřila do oltáře, který se už nedochoval. Údajně k němu ale patřila ještě dřevěná socha Krista s duší Panny Marie [kat. č. 10]. Dnes je deska zasazena do neogotického oltáře z 19. století.

Restaurování: A. Svetková v roce 2000.

Literatura: NOVOTNÁ – SVETKOVÁ 2002, s. 97–110; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Bartlová), kat. č. 4. 24, s. 266, 701.

10. Kristus s duší Panny Marie ze Spišského Štvrtku [12]

Datování: kolem roku 1450

Materiál: lipové dřevo, zbytky polychromie

Rozměry: 52,5 × 32 × 13 cm

Umístění: původně Spišský Štvrtok, kostel sv. Ladislava, dnes Košice, Galéria Júliusa Jakobyho, inv. č. P 25

Popis:

Kristus v pluviiálu sepnutým pod krkem sedí na skříňovitém trůnu. Jeho pozvednutá žehnající pravice se nedochovala. Na levém koleně přidržuje levou rukou duši Panny Marie v podobě malého děvčátka, které má sepjato ruce v modlitbě a je otočeno doleva.

Dřevěná skulptura není vzadu vyhloubená a má zbytky polychromie. Šat Krista byl bílý, podšívka pláště modrá a lemovaná zlatem.

Restaurování: roku 1983 D. Kőszeghyová.

Literatura: KATALOG KOŠICE 1995, s. 28–29.

11. Vyšívaná kasule s motivem Smrti Panny Marie [13]

Datování: druhá polovina 15. století

Technika výšivky: příložný steh zlatou nití a atlasový steh pestrobarevnou nití, pozadí s příložným vlnitým stehem ze zlatého dracounu

Umístění: Bardějov, depozit františkánského kláštera v tamním muzeu, inv. č. 1072

Popis:

Kasule je zhotovena ze zeleného sametu se stříhaným květinovým vzorem granátového jablka. Výšivka je zhotovená na plátěném podkladu příložným stehem ze zašlého zlatého dracounu a technikou atlasového stehu bílou, zelenou, modrou a žlutou nití. Kontury postav jsou vyvýšené.

Dorsální kříž je zdoben složitým figurálním motivem *Smrti Panny Marie*. Světice je zobrazena nahoře uprostřed, leží skrze střed kříže, trup má diagonálně a hlavou je obrácená doprava. Má výraznou svatozář, na hlavě roušku a oči má již zavřené. Opírá se o polštář, levou ruku má položenou podél těla a je přikryta květovaným přehozem s bledým podšitím, které vidíme v přeložení konce přikrývky u hrudi Marie. Pravicí přidržuje svíčku za asistence sv. Jana.

Kolem Marie se soustřeďují skupiny apoštolů. Nahoře, za lůžkem u hlavy Marie, jsou dva apoštolové. Vlevo, vedle již zmíněného apoštola Jana, je sv. Petr, který má aspergil a nádobu se svěcenou vodou. Zbylí apoštolové jsou rozmístěni symetricky po trojicích v ramenech dorsálního kříže. Ve spodní části, před smrtelnou postelí, jsou dva stojící a jeden sedící apoštol s knihou v ruce. Apoštol vpravo je zobrazen zezadu a hlavu odvrací doprava.

Nad scénou, asymetricky vlevo, se vznáší malá bysta Krista s dušičkou Marie v rukou.

Kromě scény *Smrti Panny Marie* je ještě níže na kasuli zobrazena scéna *Narození a Vraždění nevinátek*.

Literatura: ŠOUREK 1938, s. 43; TORANOVÁ 1975 – 1976, s. 153, 155.

12. Deska na hlavním oltáři sv. Alžběty, Košice [14]

Datování: 70. léta 15. století

Rozměry: velikost tabule cca 127 × 81 cm

Umístění: Košice, Dóm sv. Alžběty, deska je v horní části levého křídla při uzavření hlavního oltáře

Popis:

Oltář obsahuje oboustranně malované desky. Cyklus Panny Marie můžeme vidět při úplném uzavření oltáře na dvanácti deskách. *Smrt Panny Marie* typu *Poslední modlitby* je v pravém horním rohu oltáře.

Marie klečí vlevo v popředí za asistence sv. Jana na šachovnicové podlaze, je otočena směrem doleva, ruce má překřížené a opřené o lavici nebo pulpit. Z boční strany této dřevěné konstrukce vidíme pootevřená dvířka a v přední části, přibližně v polovině výšky, je zavřená kniha. Marie má modrý šat a na hlavě bílý šátek. Za nohama Marie vpravo je položena nádoba se svěcenou vodou. V přední části zprava je apoštol s kadidelnicí, který klečí na pravém kolenu a směřuje polohou těla doleva k Marii. Za ním je pak jen patrně viditelná dřevěná konstrukce pokrytá brokátovou příkrývkou. Spatřená část se nám jeví jako nosítka mář. Máry jsou umístěny mírně diagonálně. Za nimi je skupina postav apoštolů.

V čele skupiny uprostřed je sv. Petr v honosném liturgickém pluvíálu ze zlatého brokátu. V pravé ruce drží knihu, v levé aspergil. Za ním je seřazených ostatních devět apoštolů. Plačící apoštol úplně napravo se odvrací od scény. Uprostřed skupiny za sv. Perem je apoštol Jakub atributován čapkou s mušlí. Vedle něj vlevo je učedník se svíčkou v pravé ruce a levicí ukazuje na Marii s Janem. Jen patrně viditelný apoštol nahoře úplně vlevo se otáčí doleva a odvrací se od scény.

Mariánský cyklus uzavřeného oltáře obsahuje výjevy *Vraždění neviňátek*, *Útěk do Egypta*, *Adorace děcka*, *Obřezání Krista*, *Mariina cesta do chrámu*, *Zasnoubení Panny Marie*, *Dvanáctiletý Kristus v chrámě*, *Klanění tří králů*, *Obětování v chrámu*, *Zvěstování a Navštívení*.

Restaurování: P. J. Kren v letech 1947–1950; K. Veselý a kol. v letech 1950–1964.

Literatura: TÖRÖK 1973, s. 192; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Gerát), kat. č. 4. 36. 2, s. 371, 709–711.

13. Reliéf na oltáři Smrti Panny Marie, Spišská Kapitula [15]

Datování: 1470 – 1478

Materiál: lipové dřevo, polychromie

Rozměry: 163 × 150 cm, Kristus 60 cm, andělé 30 a 35 cm

Umístění: Spišská Kapitula, katedrála sv. Martina

Popis:

Boční skříňový oltář chrámu sv. Martina má ve skříni vysoký reliéf *Smrti Panny Marie* typu *Poslední modlitby*. Nad ním, částečně kryté dekorativním baldachýnem, je poprsí Krista s duší Panny Marie v oblacích, se dvěma létajícími anděly po stranách. V nástavci oltáře je skulptura *Korunování*.

Vysoký reliéf je komponován ve dvou paralelních rovinách, spodní tvoří klečící Marie a šest apoštolů, v horní rovině je zbylých šest apoštolů.

Marie klečí v pravé polovině kompozice, tělem se natáčí mírně doprava, ale hlavu má frontálně a nakloněnou doleva. Oči má zavřené. Ruce má překřížené, v pravici drží hořící svíčku. Na hlavě má složený šátek, zpod kterého jí trčí vlnité vlasy. Z levé strany je Marie podepírána Janem, vedle něho je pak apoštol Petr s aspergilem a nádobou na svěcenou vodu. Postava zcela vlevo vyjadřuje žal přiloženou pravou rukou k líci. Dvojice apoštolů napravo nabízí Marii otevřenou knihu.

V horní paralelní rovině je vpravo apoštol s otevřenou knihou, třetí zprava je apoštol s výrazným gestem zdvižených rukou, a dále vlevo apoštol z profilu, který manipuluje s kadidelnicí. Krajní postava vlevo je pootočena z profilu, ruce má sepnuté k modlitbě a hledí vzhůru k bystě Krista, která se vznáší nad scénou a je částečně kryta kružbami. Kristus v levé ruce drží duši Panny Marie, pravici žehná, a je nesen dvěma letícími anděly.

Otevřený oltář dále tvoří malované desky s výjevvy světců, jako *sv. Štěpán král*, *sv. Ladislav*, *sv. Emerich* a *sv. Jan Almužník*.

Restaurování: v letech 1888–1889.

Literatura: CIDLINSKÁ 1957a, s. 71; CIDLINSKÁ 1966, s. 213; HOMOLKA 1972, kat. č. 57, s. 174.

14. Deska na oltáři sv. Marie Magdalény, Rokycany-okres

Prešov [16]

Místo vzniku: Košice (?)

Datování: 1480 – 1490

Rozměry: deska 89,5 × 53,5 cm

Umístění: Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. oltářních desek 55.901.1 – 55.901.13

Popis:

Výjev *Smrti Panny Marie* typu *Poslední modlitby* je na horní desce levého křídla oltáře.

Panna Marie klečí u pulpitu v popředí výjevu zcela vlevo a je otočena směrem doleva. Levou ruku má položenou na otevřené knize na pulpitu, pravou má volně spuštěnou. Marie má zahalenou hlavu, sklopený pohled a jako jediná z postav má svatozář. Za ní je apoštol Jan a podepírá ji. Vedle Jana vpravo stojí apoštol Petr v honosném pluviálu s tiárou na hlavě. Pravicí pozdvihuje aspergil a levou rukou drží otevřenou knihu. Asistuje mu apoštol s nádobou na svěcenou vodu, který stojí vpravo vedle něj.

Ve druhém plánu je diagonálně umístěná postel s nařasenou příkrývkou. Za postelí stojí ostatní apoštolové. V pravé části je apoštol s procesním křížem, vlevo vedle něj je trojice čtoucích apoštolů, dále vlevo pak učedník s kadidelnicí a apoštol s překříženými rukama na prsou. Za nimi v zadním plánu je ještě trojice apoštolů, kteří se uplatňují pouze hlavami. Ten

vlevo má svíčku a dvojice napravo od něj je charakteristická svými pokrývkami hlavy. Třetí postava zleva má na čapce svatojakubskou mušli.

Oltář tvoří hlavní výjev se skulpturou *Máří Magdalény*, a boční desky s výjevem *Nanebevstoupení Krista*, *Umučení sv. Voršily* a *Smrt deseti tisíců mučedníků*.

Literatura: TÖRÖK 1973, s. 192; CIDLINSKÁ 1989, s. 67.

15. Deska na oltáři Narození Krista, Bardějov [17]

Datování: 1480 – 1490

Rozměry: velikost desky 116 × 118 cm

Umístění: Bardějov, bazilika sv. Jiljí, pravé křídlo oltáře

Popis:

Na vnitřní straně pravého křídla bočního oltáře *Narození Krista* je zobrazena *Smrt Panny Marie* typu *Poslední modlitby*, je tudíž součástí otevřeného křídla oltáře.

Asymetrická kompozice zobrazuje Pannu Marii v pravé půlce scény, kde klečí a je otočena směrem doprava k apoštolovi, který jí nabízí otevřenou knihu. Marie má zkřížené ruce na prsou, je oděna do tmavých šatů, má bílou rouškou na hlavě a je podepírána sv. Janem, který stojí za ní vlevo. Jan má oblečený rudý plášť, a tvoří tak výrazný prvek centra kompozice. Uprostřed skupiny apoštolů v levé části obrazu stojí sv. Petr s aspergilem v pravé ruce, v levici drží nádobu na svěcenou vodu. Před ním vlevo je apoštol, který manipuluje s kadidelnicí. Za ním je pak ještě dvojice čtoucích apoštolů, za nimiž se objevují ještě další tři apoštolové. Ve druhém plánu uprostřed je znázorněná postel s baldachýnovým záhlavím. O lůžko se zprava opírá apoštol, jehož gesto v tomto případě vyjadřuje žal. Vpravo se nachází hranolovitá architektura s cimbuřím, která má rozevřená dvířka. Pod dvířky je plocha konstrukce zešíkmená a je na ní kniha. V pravé části se o tuto konstrukci opírá apoštol, který truchlí a klade si pravou ruku na líce. Ve spodní části výjevu na mramorové podlaze je téměř uprostřed svícen s hořící svíčkou.

Oltář pozůstává z reliéfu *Narození* ve skříni oltáře a z menších figur světic jako *sv. Kateřiny*, *sv. Barbory*, *sv. Markéty* a *sv. Doroty* po stranách hlavního reliéfu v baldachýnových konzolách. V nástavci oltáře je dřevěná plastika *sv. Ladislava* v centru, který je pak z obou stran obklopen menšími figurami *sv. Vojtěcha*, světic, možná *sv. Anny* a *Panny Marie*, a úplně vpravo je *sv. Jiljí*. Na predele oltáře jsou vyřezávané výjevy *Navštívení*, *Klanění tří králů* a *Zvěstování*. Malované desky obsahují výjevy *Dvanáctiletý Kristus v chrámě*, *Vraždění neviňátek* a *Útěk do Egypta*.

Restaurování: F. Ženíšek roku 1931; I. Mészárošová-Krukovská, M. Spoločníková, J. Bartl, F. Sysel v letech 1963–1965.

Literatura: TÖRÖK 1973, s. 192; SPOLOČNÍKOVÁ 1998, s. 7–16; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Végh), kat. č. 4. 49, s. 719–720.

16. Deska na oltáři Panny Marie, Pukanec [18]

Datování: 1480–1490

Rozměry: 89,5 × 53,5 cm

Umístění: Pukanec, okres Levice, kostel sv. Mikuláše

Popis:

Výjev *Smrti Panny Marie* typu *Poslední modlitby* se nachází na spodní desce pravého křídla otevřeného oltáře.

Panna Marie je v popředí uprostřed, je natočena směrem doprava z profilu, ale hlavu otáčí doleva. Klečí na klekátku pulpitu vpravo, na kterém je otevřená kniha. Oči se jí zavírají a ruce má sepjaté k modlitbě. Marie má volně rozpuštěné vlasy bez roušky a je oděna do brokátových šatů s tmavým pláštěm. Před ní vpravo klečí mladistvý Jan. Za Marií vlevo je dřevěná hranolovitá konstrukce s otvorem v horní části. Za ní klečí první z trojice apoštolů vlevo.

Ve druhém plánu je diagonálně umístěná postel s brokátovou přikrývkou, za kterou stojí uprostřed sv. Petr s rozevřenou knihou. U ostatních apoštolů vidíme pouze jejich polofigury nebo hlavy. Všechny postavy mají zlaté nimby.

V pravé horní části desky se vznáší menší, frontálně zobrazená, postava Krista s duší Panny Marie, kterou drží v levé ruce a pravicí žehná. Kristus má hlavu ze tříčtvrtinového profilu. Duše Marie má tmavý šat, sepnuté ruce k modlitbě a hledí vzhůru směrem doleva. Pozadí je zlaté se šablonovitým, opakujícím se vzorem rozvilin.

Střed oltáře tvoří socha *Madony Immaculata*, která je obklopena světicemi *Barborou*, *Kateřinou*, *Markétou* a *Dorotou*. Malby na křídlech oltáře zobrazují *Zvěstování*, *Obětování v chrámu* a *Korunovaci Panny Marie*.

Restaurování: A. Darolová, V. Bilčík, Ľ. Pisár v letech 1974–1975.

Literatura: CIDLINSKÁ 1989, s. 65.

17. Hanův kodex (Bratislavský antifonář IIa - IIb) [19]

Místo vzniku, autor: Bratislava – Vídeň (?), výzdoba Ulrich Schreier a dílna

Datování: 1487

Materiál: pergamen

Umístění: Bratislava, Archív hlavného mesta SR Bratislavy, II. zv. EC Lad. 4, kat. č. 6, fol. 88v, iniciála V-idi

Popis:

Modrá iniciála „V“ s výjevem *Smrti Panny Marie* se nachází ve druhém svazku Bratislavského antifonáře.

Marie leží hlavou směrem doprava na diagonálně umístěné posteli a je přikrytá červeným přehozem. Opírá se o zelený polštář a je obklopena skupinou asi devíti apoštolů. Jeden z nich, uprostřed skupiny, má christologické črty. Vedle něj vlevo je apoštol Petr

s otevřenou knihou v rukou. V popředí před postelí vpravo je zády otočen sedící apoštol, který rozpažuje ruce a hlavu otáčí doleva. Další klečící učedník je u nohou Marie vlevo v zeleném rouchu. Ostatní stojí za postelí, mají zlaté nimby a roucha různých barev.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1999 (Kalinayová), kat. č. 64, s. 71; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Buran – Šedivý), kat. č. 6. 1. 23, s. 790–791.

18. Bratislavský misál VII (fragmenty) [20]

Místo vzniku: Ostřihom nebo Vespém (?)

Datování: 1489

Materiál: pergamen

Umístění: Bratislava, Archív hlavného mesta SR Bratislavy, EC Lad. 2/40, inv. č. 14091 (r), iniciála G-audeaumus

Popis:

Misál byl vyzdoben velkými figurálními iniciály. Iniciála „G“ rámuje scénu *Smrti Panny Marie*. Dřík tvoří stylizované akanty.

Uprostřed je diagonálně umístěná postel, na které sedí Marie, hlavou směřuje mírně doleva. Opírá se o bílý polštář, oči má zavřené, a na hlavě má roušku. Přes nohy má modrou přikrývku, a ve spodní části iniciály vidíme u nohou Marie svícen s hořící svíčkou.

V pravé části iniciály je u hlavy Marie mladistvý Jan, který jí podává svíčku. Přes jeho rameno vidíme další ruku s aspergilem. Vpravo za mladíkem stojí apoštol v bledém rouchu, jehož ruka směřuje k tváři. Za ním je pak skupina apoštolů, u kterých vidíme hlavu jednoho v popředí, u ostatních pouze nimby. Vpravo u nohou Marie je pak ještě další dvojice apoštolů.

V levé části iniciály u hlavy Marie stojí dva apoštolové. Jeden z nich má modrý šat a ohnutou pravici, v levé pravděpodobně něco drží, což mohla být kadidelnice. Učedník zprava vedle něj má sepjaté ruce v modlitbě. V dolní části stojí ještě další dva apoštolové. Ten

v zeleném plášti drží otevřenou knihu, apoštol za ním drží v pravici dlouhý procesní kříž a levou rukou ukazuje v knize svého kolegy.

Nad scénou je modré nebe se stylizovanými kupovitými oblaky.

Literatura: SOPKO 1986, s. 63–65; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Buran), kat. č. 6. 1. 27, s. 792–793.

19. Deska bývalého hlavního oltáře v Spišském Podhradí [21]

Místo vzniku, autor: Spiš, Spišskokapitulský mistr

Datování: 90. léta 15. století

Technika, rozměry desky: tempera na dřevě, velikost desky 132,4 × 141,2 cm

Umístění: Bratislava, Slovenská národná galéria, inv. č. DO 1029

Popis:

Původní oltář byl umístěn v Spišském Podhradí v kostele Narození Panny Marie a měl dvanáct desek. Dnes jsou desky rozptýleny, některé jsou v Spišském Podhradí, další zapůjčila římsko-katolická církev Slovenské národní galerii. Jedna z vnitřních desek pohyblivého křídla znázorňuje i *Smrt Panny Marie* typu *Poslední modlitby*.

Panna Marie stojí frontálně uprostřed obrazu v dlouhém modrém plášti s ostrou draperií a brokátovými zlatými šaty. Její hlava se natáčí tříčtvrtinovým profilem směrem doleva. Na hlavě má bílou roušku a zdobí ji také zlatá svatozář. Marie je podepírána Janem, který za ní stojí zleva. Má dlouhý zelený plášť, který se nadouvá. Z druhé strany zprava je před Marií postaven zlatý tordovaný svícen s hořící svíčkou.

V levé části obrazu za Janem je skupina osmi apoštolů. V popředí stojí sv. Petr s tíarou na hlavě, který má v levé ruce knihu a v druhé aspergil. Je natočen doprava, směrem k Marii. Za sv. Janem vlevo je apoštol s červeným rouchem s kápí na hlavě, který drží zlatou nádobu se svěcenou vodou.

V pravé části desky je diagonálně umístěná postel s brokátovou přikrývkou. Před ní vpravo dole je apoštol s červeným rouchem, který fouká do pootevřené kadidelnice a otáčí se doprava. Z druhé strany postele vlevo jsou tři apoštolové, z nichž jeden má čapku se svatojakubskou mušlí. Dva z nich jsou opřeni o postel a čtou, třetí je vlevo za nimi a je zobrazen z profilu. V pozadí je zeď, která je uprostřed přerušena.

Další tabule z oltáře ze Spišského Podhradia obsahují mariánské výjevy jako *Zvěstování*, *Adorace děcka*, a *Klanění tří králů*.

Restaurování: B. Slánský v roce 1937.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1975 (Vaculík), s. 52; VACULÍK 1978, s. 29; VACULÍK 1985, s. 10; KATALOG KOŠICE 1995 (Glatz), kat. č. 42–45; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Végh), kat. č. 4. 52, s. 721–722.

20. Desky oltáře Panny Marie Sněžné, Levoča [22], [23]

Datování: 1496 – 1500

Rozměry desky: 115 × 89 cm

Umístění: Levoča, farní kostel sv. Jakuba

Popis:

Při uzavření tohoto pozdně gotického křídlového oltáře vidíme mariánské výjevy jako *Obětování v chrámě*, *Dvanáctiletý Kristus v chrámě*, *Vraždění neviňátek*, *Útěk do Egypta*, *Nanebevstoupení Krista* a mezi nimi jsou zaznamenány i okamžiky konce života Panny Marie jako *Poslední modlitba*, *Korunovace Marie* a výjev *Setkání vzkříšeného Krista s Matkou*. Podle apokryfických textů totiž Panna Marie odešla tři dny před smrtí do samoty, aby se modlila, a tam se jí zjevil Kristus.

Na scéně *Poslední modlitby* je Marie zobrazena uprostřed scény, stojí, ale klesá k zemi před perspektivně zobrazeným masivním pulpitem, který je ozdoben brokátovým vzorem v přední části. Marie, je natočena ze tří čtvrtin doleva k pulpitu s knihou, má bílou roušku na

hlavě a černý šat. Marie má překřížené ruce, které jí klesly k dolní části trupu. Zprava jí podepírá ruku vousatý apoštol, který klečí na pravém kolenu. Zprava za Marií stojí Jan, z druhé strany Marie, za pulpitem, je Petr se svíčkou. Vedle Petra vlevo stojí apoštol, který se dívá doprava na skupinu kolem Marie. Za těmito postavami jsou ostatní apoštolové. Ti jsou však uplatněni jen hlavami, nebo nimby. Zlaté svatozáře navíc ještě splývají se zlatým pozadím.

Setkání Krista s Matkou je na začátku dolní řady čtveřice desek oltářních křídel uzavřeného oltáře. Kompozičně opakuje schéma *Zvěstování*, kde se před Marií v pravé části výjevu u pulpitu místo Gabriela objevuje Kristus s žehnajícím gestem pravicí. Marie klečí před pulpitem, na němž leží otevřená kniha. Její ruce jsou sepjaty v modlitbě. Kristus přichází zleva, je otočen na Marii, a v levé ruce drží praporek. Oděn je do červeného pláště. Děj se odehrává v interiéru, v němž v pozadí vidíme u zdi dřevěnou lavici s polštářkem se střapci.

Restaurování: Franz Stornov letech 1872–1873, malby opětovně restaurovala Anna Svetková v letech 1995–1997.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1975 (Glatz), s. 44; CIDLINSKÁ 1989, s. 48; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Végh), kat. č. 4. 55, s.724–725; NOVOTNÁ 2004, s. 8–13.

21. Plastika Smrti Panny Marie z neznámé lokality [24]

Místo vzniku: pravděpodobně v spišské dílně v Levoči

Datování: konec 15. století nebo kolem roku 1500

Materiál: lipové dřevo, stopy po polychromii

Rozměry: 82 × 97 × 20 cm

Umístění: Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 55.922

Popis:

Původně badatelé označovali reliéf jako plastiku z Košic, uvažovalo se i o lokalitě Bijacoviec, avšak tyto provenience se na základě faktů nedají jednoznačně potvrdit.

Reliéf zobrazuje *Poslední modlitbu*. Marie klečí v popředí uprostřed kompozice na podušce se střapci, je natočena směrem doleva, hlava jí klesá a oči má zavřené. Marii spadla rouška z hlavy na ramena a vidíme její dlouhé vlnité vlasy, její šat je bohatě rozprostřen na zemi. Již slabé světlici nejspíše ochably i ruce, které jsou dnes ulomeny. Vlevo od ní je apoštol s rozevřenou knihou. Marie je podepírána sv. Janem, jenž stojí za ní zprava. Tato skupina je obklopena ostatními apoštoly, kteří jsou v řadě za nimi.

Vlevo vidíme učedníka s nádobou na svěcenou vodu v pravici, kterému dnes chybí pravděpodobně aspergil v druhé ruce. Z apoštola, který uzavírá zástup vpravo, vidíme téměř celou figuru. Pozdviženou pravou ruku má ulomenou, ale lze předpokládat, že foukal do kadidelnice, kterou přidržoval levicí.

Literatura: HOMOLKA 1972, s. 52; KATALOG KOŠICE 1995 (Glatz), s. 10; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Endrődi), kat. č. 4. 60, s. 728–729.

22. Reliéf Smrti Panny Marie ze Seliec [25]

Autor: neznámý mistr ze středního Slovenska

Datování: kolem roku 1500

Materiál, stav zachování: lipové dřevo bez polychromie, poškozeno

Rozměry: 106,5 × 102 cm

Umístění: Banská Bystrica, Stredoslovenské múzeum, inv. č. 3567, původně farský kostel v Selciach, okres Banská Bystrica

Popis:

Klečící Marie je zobrazena frontálně uprostřed kompozice s otevřenýma očima. Má sepjaté ruce v modlitbě, na hlavě má roušku a je podepírána Janem, který stojí rovněž frontálně, vpravo za ní. Vedle něj zprava klečí apoštol, který drží v levici nádobu. V pravé části reliéfu sedí apoštol s otevřenou knihou a otáčí se směrem doprava k Marii.

Ve druhém plánu jsou ostatní apoštolové, z nichž jeden, uprostřed kompozice, manipuluje s kadidelnicí. Napravo od něj je apoštol s rouškou na hlavě, který se dotýká líce, a úplně vpravo apoštol s knihou. Vlevo nahoře chybí poprsí jednoho z apoštolů, bylo jich tedy dvanáct.

Literatura: KATALOG PRAHA 1937, kat. č. 239; HOMOLKA 1972, kat. č. 31, s. 70, 396; KATALOG PRAHA 1972, kat. č. 75.

23. Deska bočního oltáře Smrti Panny Marie, Košice [26]

Datování: začátek 16. století

Umístění: Košice, dóm sv. Alžběty

Popis:

Střed oltáře tvoří malovaná deska s výjevem *Smrti Panny Marie* a znázorňuje její *Poslední modlitbu*. Marie, v dlouhém plášti se světlou rouškou na hlavě, klečí v pravé části scény v popředí při pulpitu, a směřuje doprava. Na pulpitu je otevřená kniha a Marie před ní drží sepjaté ruce se svíčkou. Marie je zezadu zleva podepírána sv. Janem. Střed obrazového plánu tvoří diagonálně umístěná postel s baldachýnovým záhlavím. Za Janem vlevo jsou před lůžkem dva klečící apoštolové.

Ve třetím plánu je v popředí před Marií vpravo sv. Petr v honosném pluvíálu s papežskou tíarou, který levou rukou pomáhá Marii držet svíčku a pravici má pozdviženou v žehnajícím gestu. Za Petrem jsou pak ostatní apoštolové ve dvou řadách. Ti v popředí mají

ruce sepjaté v modlitbě, nebo drží různé předměty, jako aspergil a svíčky. Apoštol nalevo u čela postele si tvář zakrývá otevřenou knihou.

V popředí na šachovnicové podlaze jsou položeny liturgické předměty jako svícen se svíčkou vlevo a vpravo kadidelnice a nádoba na svěcenou vodu.

V pozadí uprostřed nad scénou se vznáší polopostava Krista na stylizovaném oblaku s korunou na hlavě. Žehná pravicí a levou rukou drží duši Panny Marie v podobě malé postavičky se sepjatýma rukama.

Na křídlech oltáře jsou světci *sv. Kosmas a Damián*, *sv. Žofie se třemi dcerami*, *sv. Šebestián*, *sv. Fabián* a *sv. Blažej se sv. Erasmem*. Na predele jsou reliéfní postavy *Spasitele s nástroji umučení*, *Pannou Marií*, *sv. Petrem* a *Janem Křtitelem*, vlevo je *sv. Pavel* a *Jan apoštol* a *sv. Vavřinec*. V nástavci je *glorifikace Panny Marie*.

Literatura: TÖRÖK 1973, s. 192; KATALOG BRATISLAVA 1975 (Vaculík), s. 50.

24. Desky oltáře Panny Marie a sv. Erasma, Bardějov [27]

Místo vzniku: Spišská Kapitula (?)

Datování: kolem roku 1505

Rozměry: u všech desek 88 × 47 cm

Umístění: Bardějov, farský kostel sv. Jiljí

Popis:

Na vnitřní straně oltáře se nacházejí desky ojedinělé ikonografie, a to v cyklu *Smrti Panny Marie*. Cyklus začíná deskou *Zvěstování smrti Panně Marii*, *Marie odevzdává palmovou ratolest Janovi*, *Pohřeb Panny Marie* a *Kladení Panny Marie do hrobu*.

Na Pravé horní desce je výjev *Zvěstování smrti* andělem, který Marii přináší palmovou větev z ráje. Marie sedí v pravé části výjevu, má výrazný nimbus, roušku na hlavě, a je oděna do tmavého šatu. Je natočena mírně doleva na anděla, který před ní poklekl s aklamačním

gestem levé ruky. V pravici drží palmovou větev a odevzdává ji Marii, která ji přijímá pravou rukou. Marie drží v levici pravděpodobně vřetenou.

Na levé horní desce je Panna Marie, která odevzdává pravou rukou palmovou větev Janu Evangelistovi. Oba stojí, Jan je vlevo a klade si levou ruku na hrud', druhou rukou už drží větev.

Na pravé spodní desce je *Pohřeb Panny Marie*, na němž vidíme pohřební průvod, který je zobrazen diagonálně a směřuje doprava. Před márami vpravo je evangelista Jan, který nese vztyčenou palmovou ratolest před průvodem. Vedle něj zleva je apoštol, který nese přední část már. V popředí zleva je židovský velekněz Jefoniáš, jenž se snaží shodit mrtvé tělo Panny Marie. Ostatní apoštolové jsou zobrazeni v zadní části za nosítkami. Zobrazených je deset apoštolů, ale nevidíme zadní část már s nosičem, tudíž můžeme předpokládat apoštola i zde.

Poslední deska znázorňuje *Kladení Panny Marie do hrobu* za asistence apoštolů. Diagonálně umístěný hrob je právě naplněn tělem Marie, jejíž hlava směřuje doleva. V levé části stojí apoštol a naklání se k Marii, v popředí vpravo stojí zády muž christologické obličejové typiky, který natáčí hlavu doleva. Pozadí tvoří skupina apoštolů se sv. Janem uprostřed, jenž drží palmovou ratolest. Celkem je tam dvanáct mužských postav.

Ve skříni oltáře je skulptura *Madony* flankována sv. *Erasmem* a sv. *Mikulášem*.

Literatura: ŠÁŠKY 1956, s. 12–22; CIDLINSKÁ 1989, s. 33.

25. Reliéf Smrti Panny Marie, Jur [28]

Datování: první až druhé desetiletí 16. století

Materiál: lipové dřevo, zbytky polychromie

Rozměry: 107 × 88 cm

Umístění: Jur, okres Bratislava, kostel sv. Jiří

Popis:

Jedná se pravděpodobně o fragment z pozdně gotického řezbářského oltáře. Vzadu je reliéf vyhlouben, a dochovány jsou zbytky staré polychromie na křídlovém podkladu.

Smrt Panny Marie typu *Poslední modlitby* je líčena tradičně s klečící Marií, která je v centru kompozice ve spodní části. Marie je natočená doleva ze tříčtvrtinového pohledu. Oči má přivřené, z hlavy jí spadla rouška, a vidíme její vlnité vlasy. Ruce má položené na kolenou. Zleva k ní klečmo přistupuje apoštol, který oběma rukama drží pravděpodobně svíčku. Z pravé strany podepírá Marii apoštol Jan. Vedle něj vpravo je přikrčený apoštol s otevřenou knihou.

Ve druhém plánu stojí ostatní apoštolové. V pravé části je čtveřice v čele s apoštolem z profilu foukajícím do kadidelnice. Uprostřed kompozice za Marií stojí sv. Petr, který držel aspergil v pravici. Asistuje mu apoštol vedle něj vlevo s nádobou na svěcenou vodu. Za sv. Petrem je pak další čtveřice apoštolů, u kterých vidíme polofigury nebo hlavy.

Restaurování: roku 1912 S. Endrödi, v roce 1970 Karol Veselý.

Literatura: HOMOLKA 1972, kat. č. 6, s. 21–22, 391.

26. Reliéf Smrti Panny Marie z Chrenovce [29]

Datování: 1510 – 1530

Materiál: lipové dřevo, polychromie

Rozměry: 96 × 95 cm

Umístění: Bratislava, Slovenská národná galéria, inv. č. P 2633

Popis:

Reliéf zobrazuje *Poslední modlitbu Panny Marie* a původně byl nejspíše součástí křídlového oltáře.

Panna Marie klečí v popředí uprostřed a je zobrazena frontálně, ale mírně se naklání doprava. Levou ruku má položenu na hrudi, pravá ji překřížuje, a patrně v ní držela svíčku. Na hlavě má čelenku, vlasy jí volně padají na ramena. Je obklopena dvanácti apoštoly, první dva jsou vedle ní a podepírají ji. Napravo je sv. Jan, kterému chybí část levé ruky od zápěstí, a nalevo sv. Petr se štólou a pluviálem, který se naklání k Marii a podepírá ji levicí.

Ve druhém obrazovém plánu je zástup šesti apoštolů, kteří mají různě natočená těla v pohybu. Vlevo se k sobě naklání dva, přičemž druhý drží otevřenou knihu. Dále vpravo pokračuje trojice, z nichž prostřední drží knihu a dva se k němu symetricky naklání. Poslední v řadě vpravo pravděpodobně držel kadidelnici a podle výrazu tváře rozfoukával uhlíky.

Ve třetím plánu jsou čtyři apoštolové. Sv. Jakub vlevo a vedlejší apoštol od něj zprava, s otevřenou knihou, se otáčejí k sobě. Následující dva apoštolové drží své knihy rovněž rozevřené, a jsou obdobně otočeni vzájemně na sebe.

Restaurování: v roce 1960 v Múzeu v Bojniciach, přemalby snímali J. Beňušík a O. Kuc, řezbu doplnil J. Blaho; restaurovala O. Gömörová.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1975 (Vaculík), s. 81; GLATZ, 1980, s. 120–125.

27. Reliéf Smrti Panny Marie, Očová [30]

Datování: kolem roku 1515 – 1520

Materiál: lipové dřevo, polychromie

Rozměry: 133 × 133 cm

Umístění: Očová, okres Zvolen, farní kostel Všetech svatých

Popis:

Z původního křídlového oltáře *Smrti Panny Marie* se zachovala jen skříň s reliéfem *Poslední modlitby Panny Marie* a predela. Dnes je reliéf umístěn ve skříni bočního oltáře kostela.

Reliéf je tvořen skupinou postav stojících apoštolů pod řídkými rozvilinami hroznového vína. Panna Marie klečí uprostřed kompozice v předním plánu, a trupem i hlavou se otáčí doprava. Ruce má sepjaté a klesají jí ke kolenům. Rouška z hlavy jí padá, ukazuje vlnité vlasy, které odhalují její ucho. Zprava ji povzbuzuje apoštol s otevřenou knihou, která mu klesla ke kolenům. Zleva Marie klečí apoštol, který si levou rukou pravděpodobně přidržel brýle. Druhou rukou si založil strany v uzavřené knize. Marie je podepírána apoštolem Janem, jenž stojí za ní a natáčí se doprava.

Ve druhém plánu vpravo stojí sv. Petr, který pravicí vykonává aspergaci. Původní kropáč se však nedochoval. V levé ruce drží otevřenou knihu a otáčí se doleva k Marii. Jeho protějšek nalevo vidíme jen jako polopostavu s otevřenou knihou, která se otáčí doleva a odvrací se tak od scény.

Třetí plán tvoří apoštolové ve vzájemně přivrácených dvojicích. Třetí zleva je sv. Jakub se svatojakubskou mušlí na čapce. Třetí zprava drží kadidelnici.

Restaurování: před rokem 1956 J. Hučko.

Literatura: HOMOLKA 1972, s. 88; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Šugár), kat. č. 4. 89, s. 763–764.

28. Reliéf Smrti Panny Marie z Dobré Nivy [31]

Datování: 1519

Materiál: lipové dřevo

Rozměry: 103 × 99 cm

Umístění: původně Dobrá Niva, okres Zvolen, dnes Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. 52.755

Popis:

Reliéf znázorňující *Poslední modlitbu Panny Marie* se nachází ve skříni oltáře Smrti Panny Marie. Světice klečí v popředí uprostřed, je mírně natočena doleva a ruce měla pravděpodobně sepnuté v modlitbě. Je podepírána vousatým apoštolem zezadu, apoštol Jan je vlevo a sklání se k ní. Vpravo vedle Marie je další klečící učeník. Ve druhém plánu jsou čtyři apoštolové, zbylých šest stojí v řadě vedle sebe ve třetím plánu reliéfu. Apoštol na levém okraji je otočen doleva a fouká do kadidelnice.

Literatura: WAGNER 1930, s. 87; RADOCSAY 1967, s. 162.

29. Deska hlavního oltáře sv. Martina, Lipany [32]

Autor: signace HLER (Hans Köhler?)

Datování: kolem roku 1520

Rozměry desky: 105 × 78 cm

Umístění: Lipany, okres Prešov, kostel sv. Martina

Popis:

Desky vnitřních křídel hlavního oltáře obsahují výjevy ze života Panny Marie, jako *Zvěstování, Narození Krista a Navštívení*. Na jedné desce levého křídla je i *Smrt Panny Marie* s výrazným pulpitem.

Jedná se o typ *Poslední modlitby Panny Marie*, která je umístěna v centru kompozice pod oknem. Marie je zobrazena frontálně, modlící se u pulpitu s rozevřenou knihou. Hlavu natáčí mírně doprava, kde jí asistuje apoštol Jan. Vpravo dole klečí směrem doleva sv. Petr v brokátovém pluviálu. V levici pozdvihuje aspergil. Výrazný je apoštol s kadidlem, který pravou rukou drží řetěz kadidelnice a levicí ji přidržuje vespod. Vedle něho zprava stojí dvě postavy otočené doleva, a za sv. Janem vpravo se objevuje ještě jedna hlava apoštola otočeného doprava na učeníka s kadidelnicí. Kompoziční protějšek k sv. Petru tvoří klečící apoštol vlevo, který se otáčí doprava. Vedle něj vpravo je na podlaze položen svícen. Ve

druhém plánu vlevo je skupina čtyř apoštolů, z nichž dva uprostřed hledí vzhůru a dva krajní se otáčejí navzájem na sebe.

V pozadí uprostřed je architektura prolomená okenním otvorem. Na obloze se v oblacích vznášejí postava s dlouhým plnovousem, která v pravici drží korunovanou duši Panny Marie a levicí žehná. Pod nimi je holubice Ducha svatého. Ve spodní části průzoru okna se nachází stylizovaný kopec. Okenní otvor je ozvláštněn dvojicí sloupků.

Tato deska je zdobena zlatým ornamentálním baldachýnem, a má zlaté pozadí. Skříň oltáře tvoří dřevěné figury *Madony se sv. Martinem biskupem* a *sv. Mikulášem*. V nástavci je scéna *Korunovace* a světice *Barbora* a *Kateřina*.

Restaurování: M. Společníková v letech 1984–1988.

Literatura: TÖRÖK 1973, s. 193; KATALOG BRATISLAVA 2003 (Grúň), kat. č. 4. 62, s. 731–732.

30. Desky oltáře Zvěstování Panně Marii ze Sabinova [33]

Datování: kolem roku 1520

Umístění: Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 52756

Popis:

Desku s výjevem *Smrti Panny Marie* můžeme vidět při zavřeném oltáři. Jedná se o *Poslední modlitbu*.

Marie sedí uprostřed v druhém plánu frontálně na trůnu nebo posteli s baldachýnovým záhlavím, je opřena o polštář, a naklání se doleva k sv. Janu, který jí podává svíčku. Tu již Marie drží pravou rukou. Na hlavě má bílou roušku a je obklopena apoštoly. Za sv. Janem vlevo je opodál sv. Petr s tiárou a aspergilem, kterým kropí. Před ním je vlevo čtoucí apoštol opírající se o stůl, na kterém je kovové nádobí.

V prvním plánu jsou dva apoštolové zobrazeni zezadu. V levé části je klečící bosý muž v zeleném šatu, který drží procesní kříž. Klečí na schůdkách, a před ním vlevo je rovněž bosý apoštol s kadidelnicí. Vpravo v popředí je čtoucí apoštol, který je zády a otáčí se doleva. Sedí na truhlici a je oděn do červeného roucha. Před ním vlevo vidno polopostavu učedníka v zeleném šatu se sepjatýma rukama, který hledí doprava. Vpravo k Marii směřuje apoštol v bílém rouchu, který je otočen zády. Scéna je zasazena do interiéru s valenou klenbou.

Při zavření oltáře vidíme ještě scény jako *Navštívení*, *Útěk do Egypta*, *Narození*, *Obětování v chrámu*, *Dvanáctiletý Kristus v chrámu*, *Kristus se zjevuje ženám* a *Korunovace Marie*. U poslední scény je pozoruhodné, že vidíme i Mariin hrob, kolem něhož jsou seskupeni apoštolové, a v popřední jsou dokonce máry, na kterých bylo Mariino tělo přineseno k hrobu.

Literatura: CIDLINSKÁ 1989, s. 71.

31. Predela oltáře Panny Marie, Strážky [34]

Místo vzniku: dílna Mistra oltářů ze Strážek

Datování: 1524

Rozměry desky: 32 × 212 cm

Umístění: Strážky, okres Kežmarok, kostel sv. Anny

Popis:

Křídlový oltář obsahuje na deskách mariánský cyklus při otevřeném stavu, při uzavření vidíme pašijový cyklus. Datace oltáře je určena letopočtem zobrazeném na výjevu *Zvěstování*. Z dalších mariánských scén je zobrazeno *Narození*, *Navštívení* a *Klanění tří králů*. Výjev *Smrt Panny Marie* se nachází na poměrně neobvyklém místě pro tuto ikonografii, a to na predele oltáře. Ve skříní oltáře je dřevěná plastika *Madony*.

Smrt Panny Marie zobrazuje její *Poslední modlitbu*. Marie klečí uprostřed symetrické kompozice, je natočena doprava. V sepnutých rukou drží svíčku, kterou jí přidržuje apoštol Jan zprava.

Vlevo vidíme trojici diskutujících apoštolů, přičemž třetí zleva s knihou je otočen zády. Následující tři apoštolové směřují doprava, jsou otočeni směrem k Marii. Apoštol uprostřed nich v popředí incensuje kadidlem. Vedle Marie vlevo je apoštol s otevřenou knihou v pravici, který si levou rukou zakrývá tvář.

V pravé části je dvojice sedících apoštolů s knihou, k nimž se ohýbá i třetí apoštol vlevo od nich. Vedle něj vlevo stojí další dvojice, která se obrací k Marii. V popředí je sv. Petr otočen zády s knihou v levé ruce a biskupskou holí v pravici. Vedle něj vpravo je apoštol s knihou, a v levé ruce drží nádobu na svěcenou vodu.

Scéna je zasazena do krajiny s listnatými stromy, které jsou po stranách výjevu.

Literatura: KATALOG BRATISLAVA 1975 (Glatz), s. 54; CIDLINSKÁ 1989, s. 86; KOSMAČOVÁ 2009, s. 182–190.

32. Deska oltáře sv. Anny, Lipany [35]

Datování: 1526

Rozměry desky: 77,5 × 42 cm

Umístění: Lipany, okres Prešov, kostel sv. Martina

Popis:

Otevřený oltář zobrazuje *Zvěstování*, *Narození Krista*, *Klanění tří králů*, a ve skříni oltáře je *sv. Anna Samotřetí*. *Smrt Panny Marie* se nachází na spodní desce levého křídla oltáře.

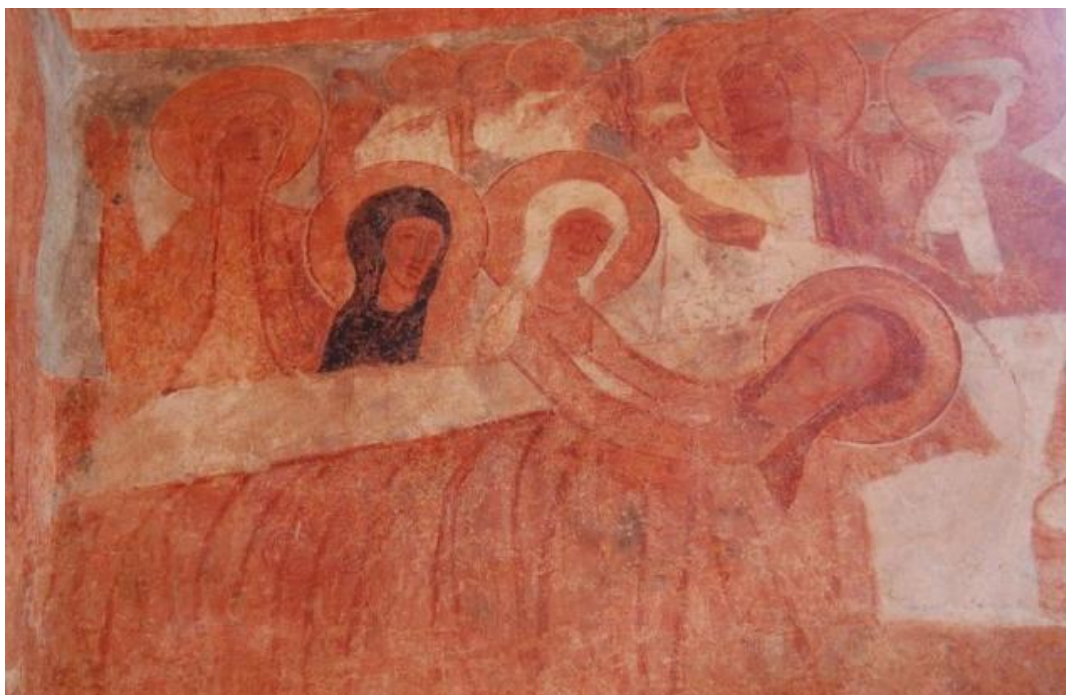
Panna Marie klečí v popředí uprostřed kompozice. Otáčí se doleva, hlavu má ve tříčtvrtinovém pohledu, a v rukách drží svíčku, kterou jí pomáhá držet apoštol zleva. Z pravé strany stojí apoštol, jenž provádí incensaci kadidlem. Ve druhém plánu uprostřed je frontálně

zobrazen sv. Jan, který přidržuje Marii zezadu. Ostatní apoštolové jsou izokefalicky seřazeni za Marií. Nad touto skupinou postav je uprostřed ve stylizovaném obláčku korunovaná polopostava Krista s duší Panny Marie v podobě malého děvčátka. Dušička stojí z levé strany, Kristus ji přidržuje oběma rukama, a Marie se mu dívá do tváře.

Restaurováno: M. Společínková v letech 1970–1971.

Literatura: CIDLINSKÁ 1989, s. 53; KRESÁNEK 2009, s. 905.

II. OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

1. Smrt Panny Marie, 20. – 40. léta 14. století, nástěnná malba, Čečejevce, evangelický kostel, jižní stěna presbytáře, spodní pás maleb

2. Smrt a Korunovace Panny Marie, po roku 1330, nástěnná malba, Levoča, bývalý minoritský klášterní kostel sv. Ladislava, severní stěna presbytáře

3. Ukládání Panny Marie do hrobu a Smrt Panny Marie, 40. – 50. léta 14. století, nástěnná malba, Šamorín, kostel reformované křesťanské církvi, severní stěna a klenba presbytáře

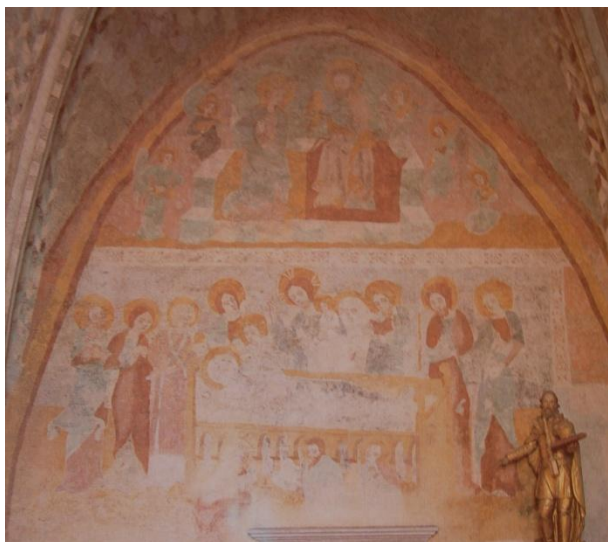
4. Smrt Panny Marie, 40. – 50. léta 14. století, nástěnná malba, Šamorín, kostel reformované křesťanské církvi, severní stěna presbytáře pod západním polem klenby

5. Ukládání Panny Marie do hrobu, 40. – 50. léta 14. století, nástěnná malba, Šamorín, kostel reformované křesťanské církvi, severní klenební pole presbytáře

6. Smrt Panny Marie, asi polovina 14. století, nástěnná malba, Gánovce, kostel archanděla Michaela, severní stěna lodě

7. Smrt a Korunovace Panny Marie, počátek 3. čtvrtiny 14. století, nástěnná malba, Batizovce, kostel Všech svatých, severní stěna presbytáře

8. Poslední modlitba a Korunovace Panny Marie, 1360 – 1370, nástěnná malba, Nitra, katedrála sv. Jimrama, východní stěna presbytáře dolní lodi chrámu

9. Smrt Panny Marie, 60. – 80. léta 14. století, nástěnná malba, Rimavské Brezovo, evangelický kostel, severní stěna původního presbytáře

10. Poslední modlitba Panny Marie, kolem poloviny 15. století, nástěnná malba, Žehra, kostel sv. Ducha, štítové pole severní stěny lodě

11. Dílna Mistra Tucherova oltáře,
Poslední modlitba Panny Marie, kolem roku 1450,
smrkové dřevo, 175 × 113 cm, Spišský Štvrtok,
kostel sv. Ladislava, kaple Nanebevzetí Panny Marie

12. Kristus s duší Panny Marie
ze Spišského Štvrtku,
kolem roku 1450, lipové dřevo,
52,2 × 32 × 13 cm,
Košice, Galéria Júliusa Jakobyho,
inv. č. P 25

13. Vyšívaná kasule, Smrt Panny Marie,
druhá polovina 15. století, Bardějov,
depozit františkánského kláštera
v tamním muzeu, inv. č. 1072

14. Oltářní deska z Košic,
levé křídlo uzavřeného oltáře: Poslední
modlitba Panny Marie, 70. léta 15. století,
tempera, 127 × 81 cm, Košice, dóm
sv. Alžběty, hlavní oltář sv. Alžběty

15. Smrt Panny Marie ze Spišské Kapituly, 1470 – 1478, vysoký reliéf, lipové dřevo, polychromie, 163 × 150 cm, Spišská Kapitula, katedrála sv. Martina, oltář Smrti Panny Marie

16. Oltářní desky z Rokycan, levé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1480 – 1490, 89,5 × 53,5 cm, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 55.901.1 – 55.901.13

17. Oltářní deska z Bardějova, pravé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1480 – 1490, 116 × 118 cm, Bardejov, bazilika sv. Jiljí, boční oltář Narození Krista

18. Oltářní deska z Pukanec, pravé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1480 – 1490, 89,5 × 53,5 cm, Pukanec, kostel sv. Mikuláše, oltář Panny Marie

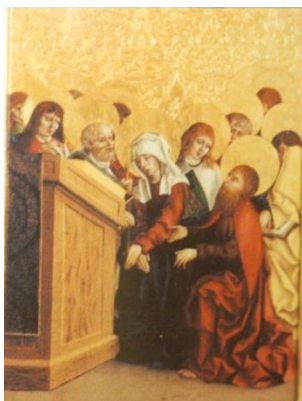
19. Dílna Ulricha Schreiera, Hanŭv kodex (Bratislavský antifonár Ila – IIb), iniciála „V“ídi - Smrt Panny Marie, 1487, pergamen, Bratislava, Archív hl. mesta SR Bratislavy, II. zv. EC Lad. 4, kat. č. 6, fol. 88v

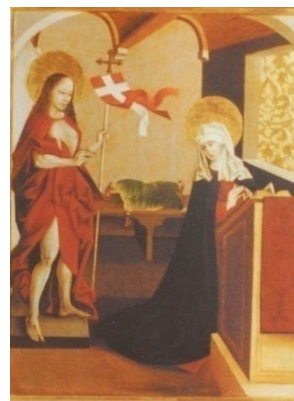
20. Bratislavský misál VII. (fragmenty), I iniciála „G“audeamus - Smrt Panny Marie, 1489, pergamen, Bratislava, Archív hl. mesta SR Bratislavy, EC Lad. 2/40, inv. č. 14091 (r)

21. Spišskokapitulský mistr, vnútorná strana křídla mariánského oltáře ze Spišského Podhradí: Poslední modlitba Panny Marie, 90. léta 15. století, tempera na dřevě, 132,4 × 141,2 cm, Bratislava, Slovenská národní galéria, inv. č. DO 1029.

22. Oltární deska z Levoče, levé křídlo uzavřeného oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, 1496 – 1500, 115 × 89 cm, Levoča, farní kostel sv. Jakuba, oltář Panny Marie Snežné

23. Oltární deska z Levoče, pravé křídlo uzavřeného oltáře: Setkání Krista s Matkou, 1496 – 1500, 115 × 89 cm, Levoča, farní kostel sv. Jakuba, oltář Panny Marie Snežné

24. Smrt Panny Marie z neznámé lokality, konec 15. století nebo kolem roku 1500, reliéf, lipové dřevo, stopy po polychromii, 82 x 97 x 20 cm, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 55.922

25. Smrt Panny Marie ze Seliec, kolem r. 1500, reliéf, lipové dřevo, 106,5 x 102 cm, Banská Bystrica, Stredoslovenské múzeum, inv. č. 3567

26. Oltářní deska z Košic, střed: Poslední modlitba Panny Marie, začátek 16. století, Košice, dóm sv. Alžběty, boční oltář Smrti Panny Marie

27. Oltářní desky z Bardějova, pravé a levé křídlo otevřeného oltáře: cyklus Smrti Panny Marie, kolem r. 1505, každá deska 88 x 47 cm, Bardejov, farský kostel sv. Jiljí, oltář Panny Marie a sv. Erasma

28. Smrt Panny Marie z Jura, první až druhé desetiletí 16. století, reliéf, lipové dřevo, zbytky polychromie, 107 × 88 cm, Jur u Bratislavy, farní kostel sv. Jiří

29. Smrt Panny Marie z Chrenovca, 1510 – 1530, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 96 × 95 cm, Bratislava, Slovenská národná galéria, inv. č. P 2633

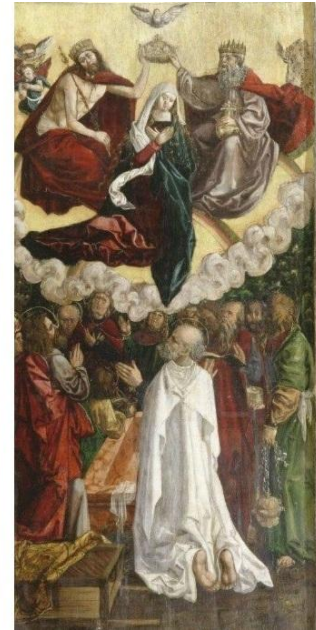
30. Smrt Panny Marie z Očové, kolem roku 1515 – 1520, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 133 × 133 cm, Očová, farní kostel Všeck svatých, skříň bočního oltáře

31. Smrt Panny Marie z Dobré Nivy, 1519, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 103 × 99 cm, Maďarsko, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. 52.755

32. Oltářní deska z Lipan, levé křídlo otevřeného oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1520, 105 × 78 cm, Lipany, kostel sv. Martina, hlavní oltář sv. Martina

33. Oltářní desky ze Sabinova, pravé a levé křídlo uzavřeného oltáře: Smrt Panny Marie a Nanebevzetí Panny Marie, kolem r. 1520, Maďarsko, Budapešť, Magyar Nemzeti Galéria, inv. č. 52756

34. Oltářní deska ze Strážok, predela: Poslední modlitba Panny Marie, 1524, 32 × 212 cm, Strážky, kostel sv. Anny, oltář Panny Marie

35. Oltářní deska z Lipan, levé křídlo: Poslední modlitba Panny Marie, 1526, 77,5 × 42 cm, Lipany, kostel sv. Martina, oltář sv. Anny

Srovnávací obrazová příloha:

36. Zvěstování smrti Panně Marii Kristem, 872 – 882, nástěnná malba, Itálie, Řím, Santa Maria Egiziaca

37. Koimesis, konec 10. století, reliéf, slonovina, 14 × 13 cm, Německo, Kolín nad Rýnem, Schnütgenmuseum

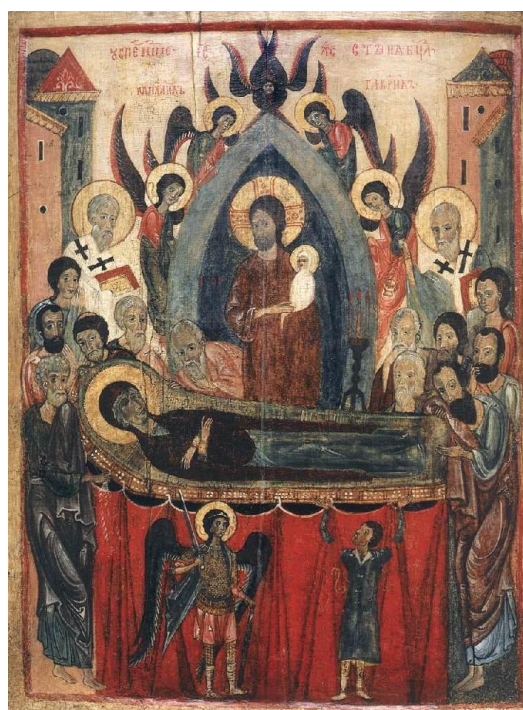
38. Slonovinový reliéf knižní vazby Evangelistáře Otty III.: Koimesis, poslední čtvrtina 10. století, Německo, Mnichov, Bayerische Staatbibliothek, clm. 4453

39. Evangeliář z Thargmantchat, celostránková iluminace: Koimesis, 1232, Arménie, Jerevan, Mesrop Mashtots Matenadaran, MS 2743, fol. 294r

40. Smrt Panny Marie, 1150, mozaika, Itálie, Palermo, kostel Santa Maria dell'Ammiraglio, klenba

41. Neznámý ruský malíř ikon, Smrt Panny Marie, kolem roku 1300, vaječná tempera na dřevě, 90 x 67 cm, Německo, Recklinghausen, Ikonen-Museum

42. Smrt Panny Marie, 1295, nástěnná malba, Makedonie, Ohrid, klášterní kostel sv. Klimenta, západní stěna

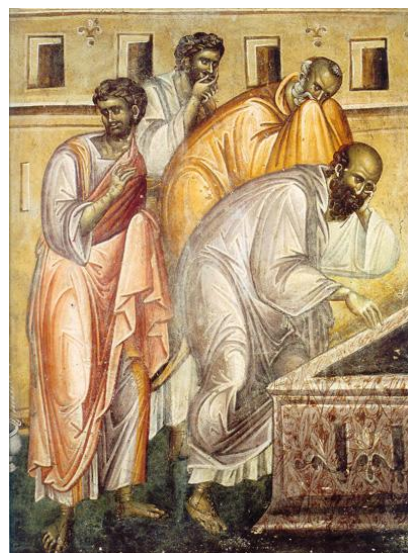
43. Smrt Panny Marie, kolem r. 1320, nástěnná malba, Kosovo, Gračanica, klášterní kostel

44. Modlitba Panny Marie na Olivové hoře před její smrtí, 1335 – 1350, nástěnná malba, Kosovo, Dečani, klášterní kostel

45. Smrt Panny Marie, 1317 – 1318, nástěnná malba, Makedonie, Staro Nagoričino, kostel sv. Jiří

46. Apoštolové před prázdným hrobem Panny Marie, 1313 – 1314, nástěnná malba, Srbsko, Studenica, kostel Krále

47. Benedikcionál svatého Aethelwolda, iluminace: Smrt Panny Marie, Winchester, 975 – 980, Velká Británie, Londýn, British Library, Additional MS 49598, fol. 102v

48. Benedikcionál arcibiskupa Roberta z Jumièges, iluminace: Smrt Panny Marie, Winchester, kolem r. 980, Francie, Rouen, Bibl. Municipale, Ms. 369 [Y 7], fol. 54v

49. Troparium a Sequentarium,
 iluminace: Smrt Panny Marie,
 Reichenau, začátek 11. století, Německo,
 Bamberg, Staatsbibl., Msc. lit. 5, fol 121v

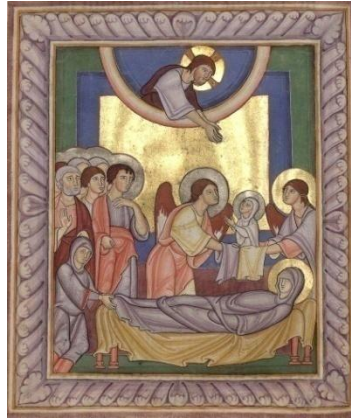
50. Kniha perikop Jindřicha II.,
 iluminace: Smrt Panny Marie, Reichenau,
 začátek 11. století, Německo, Mnichov,
 Bayerische Staatsbibliothek, clm. 4454, fol. 161v

51. Bernulfův evangelistář, iluminace:
 Smrt Panny Marie, Reichenau, 1040 – 1050,
 Nizozemí, Utrecht, Rijksmuseum het
 Catharijneconvent, Ms.3, fol. 173v

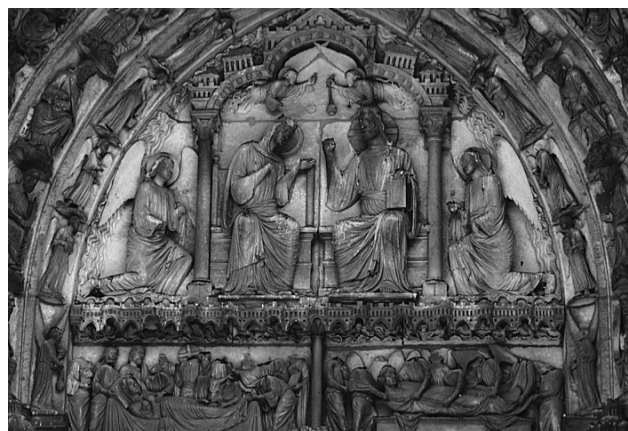
52. Kniha perikop Bertholda z Řezna,
 iluminace: Smrt Panny Marie,
 Salzburg, 2. polovina 11. století, USA,
 New York, Pierpont Morgan Library,
 Ms. 780, fol. 64v

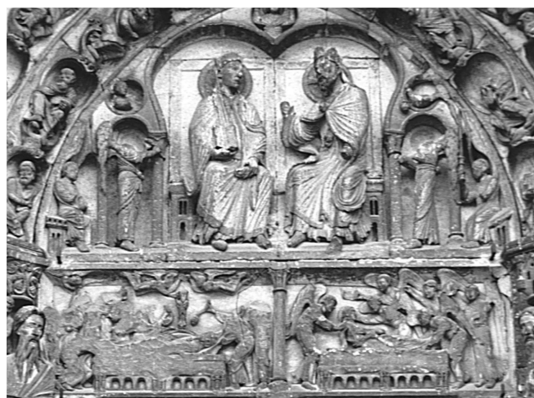
53. Kniha perikop, celostránková iluminace: Smrt Panny Marie, Vestfálsko, kolem poloviny 12. století, Francie, Paříž, Bibliothèque nationale de France, MS Latin 17325, fól. 51v

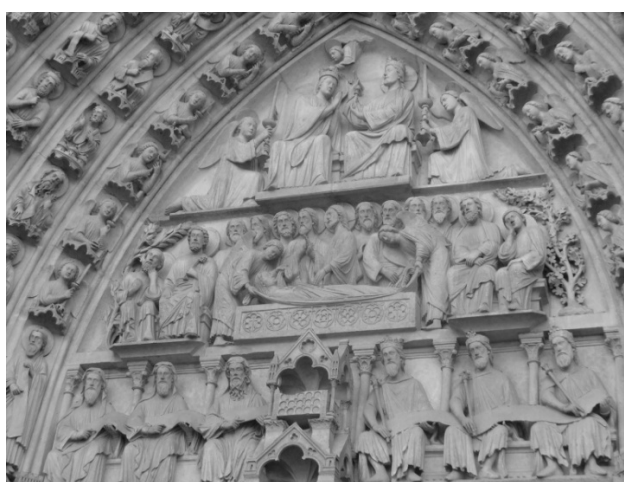
54. Žaltář z Yorku (Hunterian žaltář), iluminace: cyklus Smrti Panny Marie, kolem roku 1170, pergamen, Glasgow, Universitní knihovna, Sp Coll MS Hunter U.3.2 (229), fól. 17v, 18r, 19v

55. Reliéf Korunovace, Smrt a Ukládání Panny Marie do hrobu, 1205 – 1212, Francie, Chartres, katedrála Notre-Dame, severní rameno transeptu, tympanon středního portálu

56. Reliéf Korunovace, Ukládání do hrobu a Vzkříšení Panny Marie anděly, kolem roku 1170, Francie, Senlis, katedrála Notre-Dame, západní portál

57. Reliéf Korunovace a Vzkříšení Panny Marie, 1210 – 1220, Francie, Paříž, katedrála Notre-Dame, tympanon severního portálu západního průčelí

58. Reliéf Smrti Panny Marie, kolem r. 1230, Francie, Štrasburk, katedrála Notre-Dame, západní tympanon jižního průčelí transeptu

59. Reliéf mariánského cyklu s výjev Vzkříšení Panny Marie, apoštol Tomáš s pásem, Kristus s Pannou Marií a Nanebevzetí Marie, fragment tympanonu z farního kostela v Cabestany, kolem r. 1150, Francie, Cabestany, kostel Notre-Dame-des-Anges

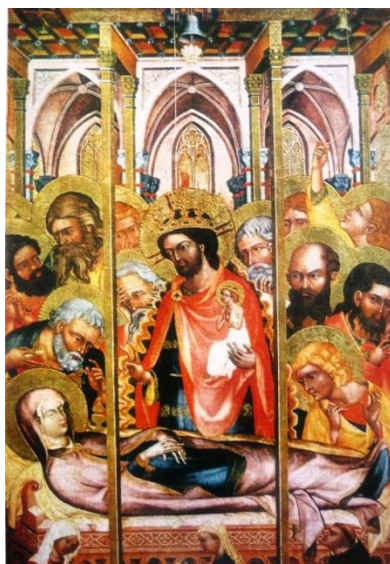
60. Žaltář královny Ingeborgy, celostránková iluminace: Korunovace a Smrt Panny Marie, kolem r. 1195, pergamen, 30,4 × 20,4 cm, Francie, Chantilly, Musée Condé, Ms. 1695, fol. 34r

61. Smrt Panny Marie, fragment z dominikánského martyrologia, Štrasburk, 2. polovina 13. století, Mnichov, Staatliche Graphische Sammlung, inv. no. 40259, recto

62. Smrt Panny Marie z Wennigsen, kolem roku 1290, desková malba, dubové dřevo, 114 × 139,5 cm, Německo, Hannover, Landesmuseum, inv. č. PAM 894

63. Smrt Panny Marie z Košátek, mezi léty 1340 – 1345, desková malba, dubové dřevo, tempera, 100 × 71 cm, USA, Boston, Museum of Fine Arts, inv. č. 50.2716

64. Jacopo Torriti, Smrt Panny Marie, 1296, mozaika, Itálie, Řím, Santa Maria Maggiore, apsida

65. Giottova škola, Přilet apoštolů a loučení s Pannou Marií, kolem roku 1310, nástěnná malba, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni, chór

66. Giottova škola, Smrt Panny Marie, kolem roku 1310, nástěnná malba, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni, chór

67. Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Zvěstování Smrti Panně Marii, tempera na dřevě, 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo

68. Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Loučení apoštola Jana s Pannou Marií, tempera na dřevě, 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo

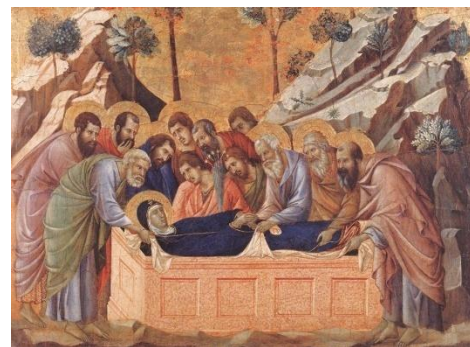
69. Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Loučení apoštolů s Pannou Marií, tempera na dřevě, 41,5 × 54 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo

70. Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Smrt Panny Marie, tempera na dřevě, 40 × 45,5 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo

71. Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Pohřeb Panny Marie, tempera na dřevě, 58 × 52,5 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo

72. Duccio di Buoninsegna, Maestá, 1308 – 1311, deska nástavce: Ukládání Panny Marie do hrobu, tempera na dřevě, 41 × 54,5 cm, Itálie, Siena, Museo dell'Opera del Duomo

73. Taddeo di Bartolo, Loučení apoštolů s Pannou Marií, 1407, freska, Itálie, Siena, Palazzo Pubblico, Cappella dei Signori

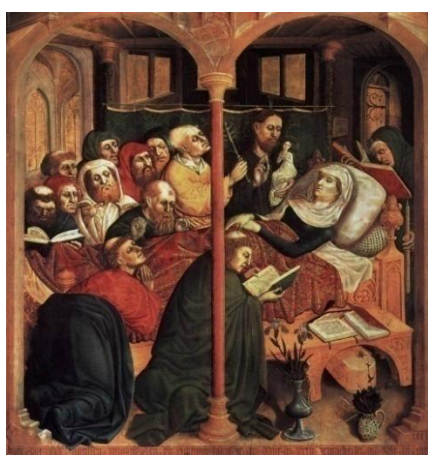
74. Taddeo di Bartolo, Pohřeb Panny Marie, 1409, freska, 320 × 345 cm, Itálie, Siena, Palazzo Pubblico, severní stěna Cappella dei Signori

75. Bernardo Daddi, detail predely oltáře z dómu v Prato: Apoštol Tomáš ukazuje Mariin pás, 2. čtvrtina 14. století, Itálie, Prato, Museo Civico, E. no. 2651

76. Konrad von Soest, Mariánský oltář, kolem r. 1420, fragment střední desky: Smrt Panny Marie, dřevěná, deska 141 × 110 cm, Německo, Dortmund, Marienkirche

77. Hans Multscher, Wurzachův oltář, 1437, spodní deska uzavřeného oltáře: Smrt Panny Marie, desková malba, 148 × 140 cm, Berlín, Staatliche Museen

78. Hugo van der Goes, Smrt Panny Marie, kolem r. 1480, olejové barvy na dřevě, 147,8 × 122,5 cm, Belgie, Bruggy, Groeninge Museum, inv. no. 0000.GRO0204.I

79. Michael Pacher, hlavní oltář sv. Wolfganga, spodní deska levého křídla otevřeného oltáře: Smrt Panny Marie, 1481, Rakousko, St. Wolfgang, farní kostel

80. Mariánské hodinky, iluminace: Smrt Panny Marie, 1390 – 1395, pergamen, tempera, Praha, Knihovna Národního muzea, V H 36, fol. 76v

81. Mariánský polyptych z Grudziądz, střední deska: Smrt Panny Marie, 1390 – 1400, tempera na dřevě bílé jedle potaženém plátnem, 284 × 234 cm, Polsko, Varšava, Národní muzeum, inv. č. Śr. 22

82. Misál Václava z Radče, iniciála „G“ audeamus - Poslední Panny Marie, před rokem 1400, pergamen, Praha, Kapitulní knihovna, P.5, fol. 207r

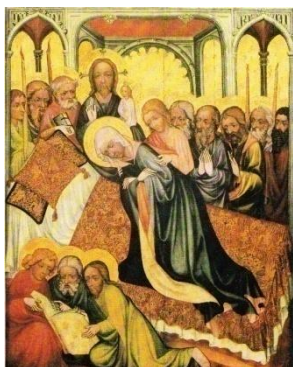

83. Hans Holbein starší, deska bývalého hlavního oltáře dominikánského kostela ve Frankfurtu nad Mohanem: Smrt Panny Marie, tempera, 1501, Švýcarsko, Basilej, Kunstmuseum

84. Hans Holbein starší, Smrt Panny Marie, kolem r. 1490, tempera na dubovém dřevě, 150 × 228,5 cm, Maďarsko, Budapešť, Szépművészeti Múzeum

85. Oltář roudnický, střed: Smrt Panny Marie, kolem r. 1410, lipové dřevo, plátno, tempera, 147 × 118,5 cm, Praha, Národní galerie, inv. č. O 1465

86. Mistr Antifonáře z Vorau a dílna, Antifonář z Vorau, iniciála „E“ - Poslední modlitba Panny Marie, 1365 – 1370, Rakousko, Vorau, Stiftsbibliothek, sign. 259. I-IV, fol. 285r

87. Reliéf Poslední modlitby Panny Marie, kolem r. 1370, Maďarsko, Buda, kostel Nanebevzetí Panny Marie (Matyášův kostel), detail pravé části tympanonu jižního portálu

88. Norimberská deska Poslední modlitby Panny Marie, kolem r. 1420, lipově dřevo, plátno potažené křídou, tempera, zlaceno, 38 × 32 cm, Norimberk, Germanisches Nationalmuseum, inv. č. Gm. 1119

89. Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1370, nástěnná malba, Rakousko, bývalá kaple sv. Kateřiny na zámku Herberstein

90. Martyrologium Usuarda, kolem r. 1410, iluminace Poslední modlitba Panny Marie, Španělsko, Girona, Museu dicesà de Girona, inv. MD 273, fol. 81r

91. Antifonář ze Sedlce, iniciála „G“ audeamus - Smrt Panny Marie, 1414, zlato a tempera na pergamenu, 9,4 × 10,3 cm, Maďarsko, Budapešť, Szépművészeti Múzeum, inv. č. 3105

92. Veit Stoss, reliéf Smrti Panny Marie, 1477 – 1489, dubové dřevo, polychromie, Polsko, Krakov, kostel Panny Marie

93. Reliéf Smrti Panny Marie, 1390 – 1400, Německo, Řezno, katedrála sv. Petra, tympanon hlavního portálu, detail

94. Iluminátor Michael, Misál probošta Georga Muestingera, iniciála „G“ audeamus - Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1435 – 1340, Rakousko, Klosterneuburg, Stiftsbibliothek, cod. 613, fol. 72v

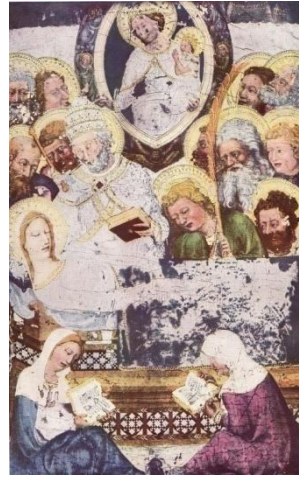
95. Meister von Schloß Lichtenstein, křídla: Smrt Panny Marie, 1440 – 1450, desková malba, Německo, Stuttgart, Staatsgalerie, inv. č. L1191

96. Oltář z Orlové, spodní obrazové pole levého Smrt Panny Marie, poslední čtvrtina 15. století, tempera na dřevě, Česká Republika, Orlová, benediktinský klášterní kostel Narození Panny Marie, hlavní oltář

97. Smrt Panny Marie, po roce 1480, reliéf, lipové dřevo, polychromie, 117 × 73 × 8 cm, Česká Republika, Olomouc, Arcidiecézní muzeum Olomouc

98. Mistr Morganova diptychu, Morganovy desky, Smrt Panny Marie, kolem roku 1360, dřevěná deska, tempera, 29 × 18,5 cm, USA, New York, Pierpont Morgan Library, inv. č. AZO 22.2

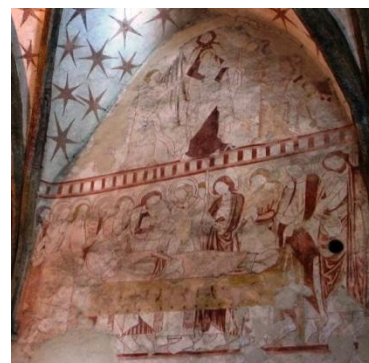
99. Giotto di Bondone, Oplakávání Krista, kolem r. 1304 – 1306, freska 200 × 185 cm, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni

100. Smrt Panny Marie, před rokem 1323, nástěnná malba, Česká Republika, Pohořelice, kostel sv. Jakuba Většího, jižní stěna presbytáře

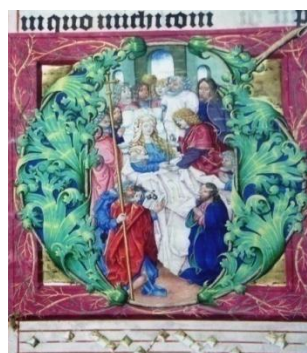
101. Graduál, iniciála „Q“ ue est - Trůnící Kristus s duší Panny Marie, Olomouc, první čtvrtina 14. století, Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, CO 195, fol. 282v

102. Smrt Panny Marie, konec 15. století, nástěnná malba, Česká Republika Dobruška, kostel Zvěstování Panny Marie, severní stěna presbytáře

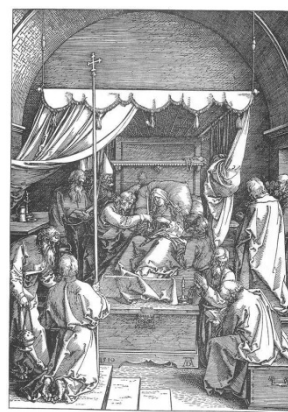
103. Martin Schongauer, Smrt Panny Marie, Německo, 1470, mědirytina, 25,5 × 16,8 cm, USA, New York, The Metropolitan Museum of Art, no.1984.1201.3

104. Janíček Zmílelý, Franušův graduál, iníciała G“audeamus - Smrt Panny Marie, 1505, Hradec Králové, Muzeum východních Čech, Hr 6., fol. 87v

105. Graduál mladoboleslavský (Janíčka Zmílelého z Písku), iníciała „G“audeamus - Smrt Panny Marie, asi 1509, Mladá Boleslav, Okresní muzeum, inv. č. 21691, fol. 234v

106. Albrecht Dürer, Smrt Panny Marie, 1510, dřevoryt, 29,3 × 20,6 cm, Německo, Karlsruhe, Staatliche Kunsthalle, Kupferstichkabinett

107. Albrecht Dürer, Korunovace a Nanebevzetí Panny Marie, 1510, dřevoryt, Rakousko, Vídeň, Albertina, Graphische Sammlung

108. Smrt Panny Marie, kolem roku 1380, nástěnná malba, Česká Republika, Levý Hradec, kostel sv. Klimenta, severní strana presbytáře

109. Misál arcibiskupa Bernarda Rohra, iniciála „G“audeamus - Smrt Panny Marie, před r. 1482, Německo, Mnichov, Bayerische Staatbibliothek, clm. 15710, fol. 119v

110. Breviář opatovický, iniciála „T“ota - Poslední modlitba Panny Marie, 1370 – 1380, Polsko, Krakov, Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Wawel, fol. 187r

111. Smrt Panny Marie, po r. 1370, nástěnná malba, Česká Republika, Drásov, kostel Povýšení sv. Kříže, jižní stěna presbytáře

112. Okruh Mistra Tucherova oltáře, Smrt Panny Marie, kresba, 42,6 × 28,5 cm, Německo, Erlangen, Graphische Sammlung der Universität, inv. č. 112

113. Bartolomé Bermejo, Smrt Panny Marie, 1460 – 1462, dubové dřevo, 63 × 41 cm, Německo, Berlín, Staatliche Museen

114. Benozzo Gozzoli, Smrt Panny Marie, kolem roku 1484, transfer fresky, Itálie, Castelfiorentino, Biblioteca Comunale

115. Petrus Christus, Smrt Panny Marie, 1460 – 1465,
olejové barvy na dubové desce,
73,7 × 102,9 cm, USA, San Diego, Timken
Museum of Art, 67-3/8 x 54-1/2

116. Hans Rapon, křídlo oltáře:
Smrt Panny Marie, kolem r. 1510,
Německo, Heiligenstadt proboštský kostel

117. Martin Schaffner, Wetenhausener oltář,
1523 – 1524, levé křídlo oltáře: Smrt Panny Marie,
Německo, Mnichov, Alte Pinakothek

118. Oltář z Naramice, střední deska:
Poslední modlitba Panny Marie,
kolem r. 1460, Polsko, Naramice, farní kostel

119. Smrt Panny Marie z Kájova, kolem roku 1490,
reliéf, dřevo, zbytky polychromie, zlacení,
130 × 110 × 20 cm, Česká Republika,
Kájov, hlavní oltář kaple Smrti Panny Marie

120. Konrad Laib, Ptujský oltář,
střední deska: Smrt Panny Marie,
kolem r. 1460, Slovinsko,
Ptuj, farní kostel

121. Mistr z Großmünster, Smrt Panny Marie, 1499, smrkové dřevo, 152 × 102,5 cm, Rakousko, Großmünster, farní kostel

122. Smrt Panny Marie ze Świdnicy, 1492, vysoký reliéf, Polsko, Świdnica, skříň oltáře v severní lodi katedrály

123. Ivo a Hans Striegel, desky křídlového oltáře: Poslední modlitba Panny Marie, kolem r. 1480, Maďarsko, Budapešť, Szépművészeti Múzeum, inventarnr. 152 – 153

124. Svatojakubský graduál, iniciála „G“raudemus - Smrt Panny Marie, 1493 – 1494, pergamen, Brno, Archiv města Brna, SK. č. II,2, fol. 198v

125. Petites Heures de Jean de Berry, kolem r. 1400, iluminace: Smrt Panny Marie, Francie, Paříž, Bibliothèque nationale de France, MS Latin 18014, fol. 144r

126. Giotto di Bondone, detail ze scény Zvěstování sv. Anně, 1304 – 1306, freska, Itálie, Padova, Cappella degli Scrovegni

127. Marcin Czarny, triptych Smrti Panny Marie, 1508, tempera na dřevě, Polsko, Bodzentyn, farní kostel

128. Smrt Panny Marie, kolem r. 1500, dřevo, reliéf, 81 × 80 cm, Opava, Slezské zemské muzeum, inv. č. U 48 B

129. Leonardo da Vinci, Poslední večeře, 1498, nástěnná malba, kombinovaná technika, 460 × 880 cm, Itálie, Milano, konvent Santa Maria delle Grazie

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Bc. Zuzana Dorociaková
Katedra:	Katedra dějin umění
Název práce:	Ikonografie Smrti Panny Marie ve středověkém umění na území dnešního Slovenska
Název v angličtině:	Iconography of Death of Virgin Mary in Medieval Art Situated in Contemporary Slovakia
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Ing. Pavol Černý
Anotace práce:	Diplomová práce pojednává o zobrazení Smrti Panny Marie ve středověkém umění Slovenska. Úvodní kapitoly jsou věnovány středověkým písemným pramenům, především apokryfům, vývoji ikonografie, analýze schémat a komparaci motivů v evropském umění a na Slovensku. Základ tvoří katalog uměleckých děl.
Klíčová slova:	Panna Marie, smrt, umění, středověk, Slovensko, ikonografie, Koimesis, Poslední modlitba, apokryfy
Anotace v angličtině:	This diploma thesis is focused on the representation of the Death of Virgin Mary in Medieval art of the Slovakia. The opening chapters are dedicated to the medieval literary sources, mainly Apocryphas, development of the iconography, analysis of the schemes and comparison motifs in the European art and in Slovakia. Basis of the thesis is the catalogue of artworks.
Klíčová slova v angličtině:	Virgin Mary, death, art, Middle Ages, Slovakia, iconography, Koimesis, Dormition, Apocryphas
Přílohy vázané v práci:	Katalog uměleckých děl, 34 stran Obrazová příloha, 129 reprodukcí
Počet titulů použité literatury:	142
Rozsah práce:	74 stran, 157 767 znaků